

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE
LATVISTIKAS UN BALTISTIKAS NODAĻA
BALTU VALODNIECĪBAS KATEDRA

maģistra darbs

**KURSENIĒKU VALODAS LEKSIKA:
ZVEJNIEKU SĒTA UN TĀS ELEMENTI**

Lexics of Kursenieki language: fishermen's homestead and its elements

Autore: Ilze Rudzāte

Studenta apliecības nr.: ir17043

Darba vadītājs: Dr. Hum. Edmunds Trumpa

Darba konsultante: Dr. Hum. Dalia Kiseliūnaitē

RĪGA

2019

ANOTĀCIJA

Kuršu kāpu iedzīvotāju dzīvesveids, ko noteikuši ģeogrāfiski, vēsturiski, politiski un sociāli ekonomiskie apstākļi, veidojis kursenieku valodas telpu un veicinājis bilingvismu vai trilingvismu. Darbs veltīts ar kursenieku materiālo kultūru saistītās leksikas izpētei, kura tematiskajā aspektā līdz šim pētīta salīdzinoši maz. Darbā aplūkota kursenieku tipiska mājokļa – tradicionālās zvejnieku sētas – arhitektūras elementu leksika, veidojot zvejnieku sētas etnolingvīstisku portretu.

Darbā atlasītas un analizētas leksikas vienības, kas saistītas ar zvejnieku sētas plānojumu, ēku daļām, to konstruktīvajiem un dekoratīvajiem elementiem. Ņemot vērā kursenieku valodas kā izzūdoša latviešu valodas paveida statusu, pētījuma sekundārais mērķis ir pievērst uzmanību kursenieku valodas pētniecībai.

Darbu veido 4 nodaļas, tajā iekļauti vizuālie materiāli un 3. pielikumi. Tā izstrādē lietota aprakstošā un salīdzinoši-vēsturiskā metode.

Atslēgvārdi: kursenieku valoda, leksika, leksikoloģija, kursenieki, zvejnieku sēta, valodu kontakti, arhitektūras elementu nosaukumi, etnolingvīstika, sociolingvīstika

ANNOTATION

The lifestyle of the Curonian Spit inhabitants, determined by geographic, historical, political and socio-economic conditions, has shaped the living space of New Curonians (kursenieki) and promoted bilingualism or trilingualism. Master thesis is devoted to the study of lexis related to the New Curonians' material culture in a thematic aspect, which has been studied relatively little so far. The work deals with the lexis of the typical fishermen's homestead of the New Curonians and its traditional elements of the architecture. The result is an ethnolinguistic portrait of the fishermen's farmstead. Lexical units of courtyard structure, buildings, their parts, ornamental and constructive element-related objects has been selected and analyzed. Taking into account the status of the New Curonian language (endangered language), the secondary aim of this thesis is to draw attention to the study of the New Curonian language.

The master thesis consists of 4 chapters, illustrations and 3 attachments. A descriptive and comparative-historical method was used.

Keywords: New Curonian language, lexis, lexicology, new curonians, fishermen's farmstead, language contacts, ethnolinguistics, sociolinguistics

SATURS

ANOTĀCIJA.....	2
ANNOTATION.....	3
SATURS.....	4
APZĪMĒJUMI UN SAĪSINĀJUMI.....	6
IEVADS.....	7
1. KURSENIĒKU VALODA LAIKMETU GRIEŽOS.....	10
1.1. Līdzšinējie pētījumi par kurseniekiem un kursenieku valodu.....	10
1.2. Kursenieku valodas īss raksturojums.....	14
1.3. Kursenieku runa – valoda vai dialekts?.....	17
2. KURSENIĒKU DZĪVES UN VALODAS TELPA.....	22
2.1. Kuršu kāpu vispārīgs raksturojums.....	22
2.2. Kursenieku dzīvesveids un tā loma valodas lietojumā.....	25
3.3. Kursenieku zvejnieku sētas raksturojums.....	31
2.4. Zvejnieku sētas galvenie veidošanas principi.....	32
2.4.1. Pagalms un ēku tipi.....	32
2.4.2. Dzīvojamās ēkas plānojums un iekārtojums.....	35
2.4.3. Ēku konstrukcijas un būvdetaļas.....	37
2.4.4. Ēku pielāgošana atpūtnieku vajadzībām.....	38
2.5. Kuršu kāpu arhitektoniski telpiskās vides ainava pēc Otrā pasaules kara.....	39
3. KURSENIĒKU ZVEJNIEKU SĒTAS UN TĀS ELEMENTU LEKSIKAS ANALĪZE..	42
3.1. Darba metode un gaita.....	42
3.1.1. Vispārīgs darba gaitas un avotu apraksts.....	42
3.1.2. Problemātiskie analizējamā materiāla atveides gadījumi.....	44
3.1.3. Leksikas tematiskās apakšgrupas.....	45
3.2. Daži gramatikas aspekti.....	46
3.2.1. Galotņu redukcijas svārstības un tā ietekme uz dzimtes un locīšanas paradigmas noteikšanu.....	46
3.2.2. Skaitļa formu svārstības.....	49
3.3. Galvenie vārddarināšanas paņēmieni.....	49
3.3.1. Vārdu atvasinājumi.....	49
3.3.2. Salikteņi.....	50
3.3.3. Reālijas nosaukšanai veidota vārdkopa.....	51
3.4. Nosaukumu etimoloģiskā diferenciacija.....	52
3.4.1. Mantotā leksika.....	52

3.4.2. Aizgūtā leksika.....	52
3.4.2.1. Aizguvumi no ģermāņu valodām.....	52
3.4.2.2. Aizguvumi no lietuviešu valodas.....	53
3.4.3. Divvalodu hibrīdformas.....	54
3.4.4. Nosaukumu teritoriālā diferenciacija.....	55
3.4.4.1. Varianti, kas kopīgi kursenieku valodai un LLV vai latviešu valodas izloksnēm	55
3.4.4.2. Varianti, kas ir raksturīgi dažādiem Kuršu kāpu ciemiem.....	57
4. KURSENIĒKU ZVEJNIEKU SĒTAS UN TĀS ELEMENTU NOSAUKUMI.....	60
4.1. Vispārīgi nosaukumi.....	60
4.2. Ēku tipi.....	63
4.3. Telpu tipi.....	70
4.4. Ēku daļas.....	76
4.5. Konstruktīvie elementi un būvdetaļas.....	83
4.6. Būvmateriāli.....	96
4.7. Pagalms un tā labiekārtojums.....	106
4.8. Būvniecības amatu nosaukumi.....	115
4.9. Aplūkotās leksikas kopsavilkums.....	117
SECINĀJUMI.....	119
BIBLIOGRĀFIJA.....	122
PIELIKUMI.....	130
Dokumentārā lapa.....	146

APZĪMĒJUMI UN SAĪSINĀJUMI

ab. – auštrumbaltu	ME – Mīlenbahs K., papild. Endzelīns J.
Acc. – akuzatīvs	1923–1932. <i>Latviešu valodas vārdnīca.</i>
afrī. – auštrumfrīzu	mūsd. – mūsdienu; mūsdienu formā
aizg. – aizgūvums, aizgūts	Nom. – nominatīvs
ang. – angļu valoda/-ā	nosauk. – nosaukums
atvasin. – atvasinājums, atvasinājuma	novēc. – novēcojis
apv. – apvidvārds	ukr. – ukraiņu valoda/-ā
arh. – arhaisms	piem. – piemēram
b. – baltu	pr. – prūšu (senprūšu)
baltkriev. – baltkrievu valoda/-ā	poļ. – poļu valoda/-ā
demin. – deminutīvs	sal. – salīdzini ar
dial. – dialektisms, dialekts	sar. – sarunvalodā; sarunvalodas vārds vai forma
dsk. – daudzskaitļa forma (arī pl.)	si. – senindiešu (galvenokārt sanskrita)
etn. – etnogrāfisms	skat. – skatīt
f. – sieviešu dzimtes vārds, forma (no lat. <i>femininum</i>)	t.p. – tas pats
Gen. – ģenetīvs	vāc. – vācu valoda/-ā
ģerm. – ģermānisms, ģermāņu valoda/-s	var. – variants/-i
ide. – indoeiropiešu (indoeiropiešu pirmvalodas forma)	val. – valoda/-as
iesp. – iespējams/-i	vav. – vidusaugšvācu valoda/-ā
kursen. – kursenieku valoda/-ā	vh. – vidusholandiešu valoda/-ā
komp. – komponente/-es	vlv. – viduslejasvācu valoda/-ā
kriev. – krievu valoda/-ā	vsk. – vienskaitļa forma (arī sg.)
lat. – latīņu	// – paralēlformas
latv. – latviešu valoda/-ā	(..) – izlaidums citētā tekstā
LLV – latviešu literārā valoda/-ā, latviešu literārās valodas vārds	
liet. – lietuviešu valoda/-ā	
lv. – lejasvācu valoda/-ā	
m. – vīriešu dzimtes vārds, forma (no lat. <i>masculinum</i>)	

IEVADS

Kursenieki jeb kāpenieki (liet. *kuršininkai*, vāc. *Kuhren*, kriev. *курсениеки*, ang. *new curonians*) kā savdabīgs un unikāls baltu kultūras etnoss Kuršu kāpas jeb Kuršu nēriju (liet. *Kuršių Nerija*, vāc. *Kurische Nehrung*, kriev. *Куршская коса*, ang. *Curonian Spit*) apdzīvoja līdz pat 1958. gadam. Šobrīd etnoss praktiski beidzis pastāvēt, bet par tā eksistenci, veidoto materiālo un garīgo kultūru liecina kursenieku valoda, kas veidojusies uz Kurzemē lokalizējamo latviešu valodas dialektu pamata. Laika gaitā kursenieku dzīves telpā – Kuršu kāpās – vēsturisku, politisku un ekonomisku iemeslu dēļ pastāvējušas dažādas varas un kultūras, milzīgu ietekmi atstājušas citas valodas, tā iemesla dēļ maģistra darbā viscaur lietots vārdu savienojums *kursenieku valoda*. Vārdkopa tiek lietota etnolingvistiskā un sociolingvistiskā aspekta izpratnē kā savdabīgs lingvistisks fenomens, proti, tā tiek nominēta kā patstāvīga Kuršu kāpu zvejnieku kopienas valoda, nevis latviešu valodas dialekts (kā to varētu uzskatīt no lingvistiskā viedokļa), ja vien tas nav norādīts citādāk, atsaucoties uz pētnieku viedokļiem un paustajiem secinājumiem.

Neskatoties uz to, ka kursenieku valoda laika gaitā nav ieguvusi valodas statusu, tā ierindojama izzūdošo (minoritāšu) valodas statusa sarakstā. Parādību kopums, kas laika gaitā veicinājis šī nošķirtā latviešu valodas dialekta, ģeolekta virzību uz patstāvīgu valodu, saistīts ar tās runātāju kā minoritātes statusu Austrumprūsijā un viņu etniskās izcelsmes dažādību. Tēmas **aktualitāti** vienlaikus nosaka pētāmā objekta unikalitāte un zuduma pakāpe, jo nedaudzi kursenieku valodas pratēji ir gados vecākās paaudzes pārstāvji, turklāt pavisam niecīgā skaitā un pēc emigrācijas uz ārvalstīm Kuršu kāpās nav atgriezušies. Kursenieku valodas mūžs nav bijis ilgs (~2-4 gadu simti), galvenokārt tās saglabāšana no paaudzes paaudzē bija nodota nelielas sociālās kopienas rokās – zvejnieku ģimenēs, jo tai nebija rakstu valodas. Kursenieku valoda kā sociolekts tikai ar mutvārdu valodas formu prestiža izmaiņas piedzīvoja gan iekšēju, gan ārēju iemeslu dēļ. Kontaktējoties ar vācu un lietuviešu valodu, tā aizguvusi ne tikai daudz jaunu reāliju, kas atspoguļojas leksikā, bet arī politiska un ekonomiska spiediena dēļ zaudējusi prestižu pašu kursenieku vidū. Valodnieks J. Plāķis darbā „Kursenieku valoda“ (1927) raksta: „leksiskais materiāls savā kopumā izpauž valodas dzīves gaitu (..) cik Kuršu kāpu zvejnieku valoda savā izolētā stāvoklī vēl bijusi spējīga attīstīt savas īpatnējās radīšanas spējas (..) ar to arī noskaidrojas kāpinieku (..) garīgās kultūras īpatnējo baltu tradīciju stāvoklis svešu tautu starpā un svešu valšķu apstākļos (..) ikkatrs tādas, pārtautošanai lemtas, tautas vārdu ir visai svarīgs un sevišķi nesamaksājams tas būs pētniekam tad, kad šīs valodas vairs nebūs“ (Plāķis 1927: 2).

Kursenieku valoda kā kultūras spogulis glabā vārdus un vārdu savienojumus, kas nosauc kursenieku kultūrvidei raksturīgus jēdzienus. Ar valodas tradīciju noštiprinātie

jēdzieni gan pauž kursenieku identitāti veidojošas iezīmes, gan norāda uz to spēju izpaust materiālās kultūras daudzveidību ar valodas līdzekļiem. Kurseniekam vištuvākā un raksturīgākā dzīves telpa ir mājoklis – zvejnieka sēta, kurā vištiešāk var redzēt vispārējo pārmaiņu iezīmes un individuālas etnosa raksturizācijas. No 2000. gada Kuršu kāpas kā augstvērtīgs un unikāls kultūrainavas objekts, kuram ir īpašas nozīmes universāla vērtība, iekļautas UNESCO Pasaules mantojuma vietu sarakstā. Šo unikalitāti veido arī teritorijas plānojuma struktūra un ciematu arhitektūra (19. gs. zvejnieku sētu koka ēkas un to būvmāksla)), zvejniecības kultūras elementi un amata prasmes, kā arī sociālkultūras tradīcijas.

Maģistra darba **mērķis** ir izveidot Kuršu kāpu zvejnieku sētas etnolingvistisku portretu. Atbilstoši mērķim izvirzīti šādi darba **uzdevumi**:

1. Apzināt pieejamos informācijas avotus (it īpaši kursenieku valodā), kuros dots Kuršu kāpu tradicionālās zvejnieku sētas apraksts, dažādos aspektos sniegts vispārīgs kursenieku dzīves un valodas telpas raksturojums.
2. Atlasīt definētās tematiskās grupas leksikas piemērus, izveidot ar zvejnieka sētu saistītu leksikas sarakstu un klasificēt to atbilstoši noteiktajai tēmai.
3. Veikt atlasīto leksikas vienību analīzi – apzināt reāliju nosaukumu variantus kursenieku valodā, vārdu izcelsmi, semantiskās nianšes, formas dažādos avotos, skaidrot leksiku veidojošos vai ietekmējošos faktorus, kur tas iespējams – dot norādes uz paralēlēm vai atbilstošām citās valodās (latviešu, lietuviešu, vācu).
4. Pētīt atsevišķas tematiskās grupas, izveidot kursenieku zvejnieka sētas arhitektoniski telpiskās vides lingvistisku pārskatu. Ja tas iespējams, kursenieku valodā nosauktās reālijas lokalizēt latviešu valodas dialektu vai izlokšņu teritorijā.

Valoda kā kultūras spogulis vištiešāk ataino jebkura etnosa un cilvēka materiālo pasauli, tādēļ darbā pievērsta uzmanību ar materiālo kultūru saistītās leksikas izpētei. Ņemot vērā Kuršu kāpu iedzīvotāju dzīvesveidu, ko noteikuši ģeogrāfiskie, vēsturiskie, politiskie un ekonomiskie apstākļi, darbā pievērsta uzmanību leksikai, kas sniedz visaptverošu priekšstatu par tipisku kursenieku mājokli – tradicionālo zvejnieku sētu. Darbā atlasītas un analizētas ar zvejnieku sētas plānojumu, ēku daļu, to konstruktīvo un dekoratīvo elementu saistītas leksikas vienības, kā arī ieskicēts to iespējamais raksturojums, ņemot vērā valodu kontaktus un dzīvesveida ietekmi valodas lietošanā. Darbā pievērsta uzmanību ne tikai lingvistiskajiem, etnolingvistiskajiem, sociolingvistiskajiem apstākļiem un procesiem, bet arī kultūras vēstures aspektiem un kursenieku identitātes formēšanas jautājumiem.

Darba **novitāti** nosaka jauns, starpdisciplinārs skatījums uz kursenieku kā unikāla etnosa dzīves un kultūras pasaules ainu. Līdz šim galvenokārt mēģināts skaidrot kursenieku leksiku pēc tās etimoloģiskām pazīmēm noteiktā valodas avotā, piemēram, B. Bušmanes

pētījumā par leksiku J. Plāķa darbā (Bušmane 2010), vai veidot kursenieku leksikas vārdnīcu, galvenokārt pievēršoties gramatikas jautājumiem, piemēram, K. E. Mogharbela darbā „Nehrunghkurisch. Dokumentation einer moribunden Sprache“ (Mogharbel 1993). Kursenieku leksikas izpētei maz uzmanības veltīts ar materiālo kultūru saistīto reāliju klasifikācijai tematiskajā aspektā, turklāt valodniecības nozarē pētījumi par kursenieku valodu vispār ir retums — iespējams, tas saistīts ar vispārēju pētnieku un arī intereses trūkumu. Šī darba **sekundārais mērķis** ir pievērst uzmanību kursenieku valodai un aktualizēt iespējamus pētījumus visos kursenieku valodas līmeņos.

Darba sākumā izvirzīta **tēze**: kursenieku valodas pamatleksika ir veidojusies uz Kurzemē esošo latviešu valodas izlokšņu bāzes, tomēr konkrētā zvejnieka sētas leksika kā specifiskās arhitektoniski telpiskās vides atspoguļojums – ir atšķirīga citu valodu ietekmes dēļ.

Darba izstrādē lietota aprakstošā un salīdzinoši-vēsturiskā **metode**. Lai iegūtu pētāmo materiālu, veikta avotu un tajos atrasto attiecīgo piemēru – tematiskās leksikas – atlase atbilstoši iepriekš izveidotam iespējamo reāliju sarakstam. Katrai reālijai meklēti vārdi un to varianti, kas tālāk analizēti atsevišķi un klasificēti tematiskajās apakšgrupās. Daļa atlasīto leksikas vienību šajā darbā nav iekļauta ierobežotā apjoma dēļ (skat. 1. pielikumu), taču to var izmantot tālākos lingvistiskos pētījumos – neatkarīgi no analīzes plašākā kontekstā šī klasificētā leksika sniedz priekšstatu par kursenieku valodas vārdu krājuma bagātību un īpatnībām. Maģistra darba noslēdzošajā daļā kā pētījuma praktiskais **rezultāts** ir izstrādāts vārdnīcas tipa izvēlētās leksikas daļas apraksts, to papildina vizuāli piemēri (skat. 3. pielikumu).

Darba **struktūru** veido ievads, 4 nodaļas, secinājumi. Pirmajā nodaļā sniegts kursenieku un kursenieku valodas līdzšinējo pētījumu apraksts, analizēts kursenieku valodas vai dialekta aspekts, sniegts arī kursenieku valodas raksturojums no fonētiskā, morfoloģiskā, leksiskā aspekta. Otrajā nodaļā ieskicēta kursenieku valodas telpa: Kuršu kāpu raksturojums, kursenieku dzīves veids, dažādu apstākļu un faktoru loma kursenieku valodas attīstības procesā, kā arī sniegts darba tematiskā diskursa – kursenieku zvejnieku sētas – etnogrāfisks un arhitektonisks raksturojums ar piezīmēm kursenieku valodā. Trešajā nodaļā aprakstīta darba gaita un izvēlētā metode, raksturota avotu un leksikas materiāla problemātika, kā arī veikta aplūkotās leksikas grupas analīze. Tajā ieskicēti daži būtiskākie apskatītās leksikas aspekti: gramatikas, vārddarināšanas, etimoloģijas un teritoriālās diferenciācijas jautājumi. Noslēdzošajā, ceturtajā, nodaļā izstrādāts vārdnīcas tipa leksēmu apraksts, kurā vienības kārtotas tematiskajās apakšgrupās. Darba sākumā dota anotācija latviešu un angļu valodā, darbā lietoto saīsinājumu un apzīmējumu saraksts, bet darba noslēgumā – literatūras saraksts.

1. KURSENIĒKU VALODA LAIKMETU GRIEŽOS

1.1. Līdzšinējie pētījumi par kurseniekiem un kursenieku valodu

Kursenieki, kuri apdzīvoja Kuršu kāpas pussalu līdz 1958. gadam, ir savdabīga etniska kopiena, kas tās apdzīvotās teritorijas un dažādo varas ietekmju iespaidā veidojusies un vienlaikus saglabājusi savu unikalitāti. 15.–16. gadsimtā dažādi apstākļi, tai skaitā bads un bagātīgas zvejas iespējas tuvējā Prūsijā, veicināja Kursas iedzīvotāju migrāciju uz Klaipēdas apkārtni un arī Kuršu kāpām. Kursenieki savu dzīves telpu sākuši apdzīvot laika periodā no 15. līdz 18. gs., lai gan atsevišķos darbos izteikti pieņēmumi, ka migrācijas process noticis jau 13.–14. gs. (Bezenberger 1889: 101–102, 112; Kapenieks 2013: 34). Baltu apdzīvotajā teritorijā kursenieki runājuši galvenokārt savā valodā – kursenieku valodā, kas veidojusies uz Kurzemes izlokšņu pamata. Dažādos periodos to sarežģītu vēsturisku, politisku un kultūras apstākļu rezultātā ietekmējusi arī prūšu, vācu, lietuviešu un krievu valoda, tomēr kursenieku valoda bija spējusi funkcionēt un saglabāties līdz pat 20. gadsimta vidum. Vairāk skatīt 1.3. un 2.2. apakšnodaļā.

Kursenieku valoda (liet. *kuršininkų kalba*, vāc. *Nehrungskurisch, kurisch, baltische Dialekt auf der Kurischen Nehrung, fischerlitauisch, Neukurisch*, kriev. *наречие Куршской косы, куршникское, курсениекское, новокуршское*, ang. *Spit Curonian, New Curonian*) – pirmo reizi rakstu avotos kursenieku valoda un tajā runājošu cilvēku tautība noteikta P. Einhorna darbā „Historia Lettica“ 17. gs. vidū (Vanags 2000). Savukārt pirmo reizi rakstu avotos kursenieku valodas vārdi parādās 18. gs. vidū un beigās: neliels fragments 1747. gadā fiksēts P. F. Rūiga (*P. F. Ruhig*) lietuviešu gramatikā „Anfangsgründe einer Littauischen Grammatic“, bet 1789. gadā – nelielā P. S. Pallasas vārdnīcā uzskaitīti 278 vārdi (Pallas 1789; Kiseliūnaitē 2016: 76). Aplūkojot šo vārdnīcu savā rakstā „XVIII a. kuršininkų kalbos žodžių rankraštinis registras“, Klaipēdas universitātes doktorante A. Ivanickaja, noslēgumā norāda, ka P. S. Pallasas vārdnīcā konstatētas leksikas vienības, kas vēlākos avotos aizvietotas ar ģermānismiem vai lituānismiem (Ivanickaja 2017). Interese par kursenieku valodu pieaugusi 18. gs. beigās, taču salīdzinoši apjomīgi pētījumi, kuros pievērsta uzmanība kursenieku etnogrāfijas īpatnībām un valodai, veikti ap 19.–20. gs. miju (Bezenberger 1889; Tetzner 1902). Atsevišķu valodas leksikas aspektu pētniecībai pievērsušies vairāki pētnieki, un to veikumu konspektīvā veidā apkopojis baltu valodu pētnieks P. U. Dini grāmatas „Baltu valoda“ nodaļā par Kuršu kāpu valodu (Dini 2014: 289). Vācu valodā devums pētījumos par kursenieku valodu ir galvenokārt V. P. Šmitam (*Wolfgang P. Schmid*), kurš publicējis tekstus ar to fonētisko transkripciju, F. Hincem (*Friedhelm Hinz*), kurš pētījis gramatikas jautājumus, V. Kiparskim (*Valentin J. Kiparsky*) un K. E. Mogharbelai (*Christel El Mogharbel*), kura ir

sagatavojusi sistēmātisku gramatiku, nelielu vārdnīcu un dažādu paaudžu teicēju tekstus kursenieku valodā (Dini 2000: 241; Dini 2014: 289; Schmid 1989; Mogharbel 1993). Lai arī pētnieku uzmanība kursenieku valodas izpētē ir šķietami periodiska, pastāv vairāki galveno pētījumu apkopojumi. Līdzšinējie pētījumi un informācijas avoti par kurseniekiem un kursenieku valodu ir atrodami galvenokārt vācu, lietuviešu un latviešu valodā, tie attiecas uz ģeogrāfijas, dabas, vēstures un valodniecības nozarēm. Turpmāk tiks apskatīti pētījumi, kuri attiecas uz maģistra darba tēmu, proti, raksti, grāmatas, darbi vai pētījumi valodniecības jomā.

2017. gadā sagatavots un publicēts nozīmīgs digitāli pieejams arhīva katalogs „Kuršu nerijos kuršininkų kalbos ir etninės kultūros archyvas“ (KNKKA), kura mērķis ir nodrošināt kursenieku valodas kā vienas no izmirstošajām valodām izpētes avotu pieejamību zinātnei. Digitālajā arhīvā pieejami gan dokumenti, kartogrāfijas materiāli, XVI–XIX gs. un mūsdienu publikācijas vai to kopijas, gan ekspedīciju ieraksti, skaņas un video ieraksti, kuru oriģinālu atrašanās vietas ir Vācijas, Lietuvas, Latvijas un citu valstu arhīvos vai institūcijās. Lai arī informācijas avoti ir dažādās valodās, tiem sagatavota anotācija un atslēgvārdi lietuviešu un angļu valodā. Pašlaik KNKKA ir visapjomīgākais avotu kopums, kur vienviet atrodami gan valodniecības, gan citu pētniecības nozaru materiāli Kuršu kāpu un kursenieku izpētei.

Viena no arhīva autorēm ir lietuviešu valodniece D. Kiseļūnaite (*Dalia Kiseļūnaite*), kura ir publicējusi salīdzinoši daudz rakstu par kursenieku valodu, etnisko kultūru, identitāti, folkloru un ar referātiem uzstājusies starptautiskās konferencēs. Īpašu uzmanību viņa ir pievērsusi Kuršu kāpu vietvārdiem, etnonīmiem, norādot to motivāciju un kritiski izvērtējot to oriģinalitāti, proti, vai tie nav nepamatoti sagrozīti (Kiseļūnaite 2008, 2010, 2016, 2018; Kiseļūnaite, Jakulytė 2017). Valodnieces privātajā arhīvā ir kursenieku valodas audio ieraksti, kuri tiek lietoti pētījumu veikšanai. Tie gandrīz pilnā apjomā ir atšifrēti un to publiskā pieejamība ir ierobežota, tomēr pētījumu veikšanai tie pieejami KNKKA arhīvā.

Lietuvā kursenieku valodas pētniecībā devums ir V. Urbutim (*Vincas Urbutis*), K. Morkūnam (*Kazys Morkūnas*), A. Sabaļauskim (*Algirdas Sabaliauskas*), G. Gerulim (*Georg Gerullis*), D. Kiseļūnaitei, D. Jakulītei (*Dalia Jakulytė*), pēdējā laikā kursenieku valodas rakstu valodas pieminekļiem pievērsusies Klaipēdas universitātes doktorante A. Ivanickaja (*Arina Ivanickaja*). Par kurseniekiem un kursenieku valodu latviešu literatūrā rakstījis lietuviešu literatūrzinātnieks V. Butkus (*Vigmantas Butkus*) grāmatā „*Lietuvių ir latvių literatūriniai dialogai: Straipsniai. Recenzijos*“ (2019), kur autors atsaucies gan uz P. Vanaga (Vanags 2000) un D. Kiseļūnaites (Kiseļūnaite 1995) izteiktajām atziņām par valodu, uzskaitīti nozīmīgākie latviešu literātu darbi par Kuršu kāpām un tie analizēti lietuviešu un vācu valodas literāro darbu kontekstā (Butkus 2019: 11–34).

Visaptverošs pārskats par kursenieku valodu un tās pētījumiem latviešu valodā ir valodniekam P. Vanagam. Rakstā „Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās“ (Vanags 1999) P. Vanags pamato viedokli par kursenieku valodu kā patstāvīgu baltu valodu, dod hronoloģisku ieskatu Baltijas vāciešu pētniecības materiālos un darbos no 17. gs. līdz 19. gs. vidum, kā arī sniedz izvērstu latviešu vai Latvijā 19.–20. gs. veiktu kursenieku un kursenieku valodas materiālu aprakstu. Rakstā parādās būtiska piezīme par savākto materiālu kvalitāti, salīdzinot publicētos materiālus ar oriģinālajiem, piemēram, Latviešu folkloras krātuves ekspedīcijas materiāliem (1931). Pētījuma secinājumos P. Vanags norāda, ka „neraugoties uz faktisko šīs valodas jeb izloksnes kā reāli izmantojama saziņas līdzekļa izušanu (..) būtu jācenšas iegūt jaunus valodas ierakstus un faktus no Kuršu kāpās dzīvojošajiem kurseniekiem, kā arī jāatšifrē visi ieraksti, lai tos izmantotu valodas pārmaiņu skaidrošanai.“ LU Latviešu valodas institūtā pieejamie ieraksti lielākoties ir atšifrēti un tie pieejami KNKKA arhīvā, taču būtu nepieciešams apzināt tos ierakstus, kas reģistrēti, bet nav atrašti, iespējams, LU fonotēkas materiālos, atrašanās vietu un veikt to atšifrēšanu.

Laika posmā no 2003. līdz 2006. gadam Latvijas Universitātes pētnieki devušies ekspedīcijās uz Kuršu kāpu un citām baltu apdzīvotajām vietām. Tajās novēroto folkloras pētniece J. Kursīte analizējusi rakstā, kas vienkopus ar tādu pētnieku kā valodnieka O. Buša, vēsturnieka K. Kapenieka un antropoloģes R. Grāveres, folkloriستا S. Laimes u.c. rakstiem, publicēts grāmatā „Kursenieki mainīgajā pasaulē: rakstu krājums“ (2007). Atsevišķas J. Kursītes publikācijas par ekspedīcijām Kuršu kāpā publicētas arī laikrakstos un elektroniskajos plašsaziņas līdzekļos (JK1). Kopumā rakstu krājums drīzāk ir etnoloģisks ieskats, apcere par kursenieku vēsturi un folkloru, nevis kursenieku valodas študiju tiešs avots vai lingvistisks pētījums. Lai arī krājumā iekļauta L. Šraiberes intervija kādā Nidas kafējnīcā, tai drīzāk ir etnogrāfiska nozīme, jo valodas materiāls ir apjomā neliels un saturiski ierobežots (par mitoloģiskajiem tēliem, zvejošanas un vārnu ķeršanas tradīcijām, ģimenes attiecībām) (Kursīte 2007: 80–86).

Kursenieku valodas leksikas izpētei pievērsusies valodniece B. Bušmane rakstā „Jura Plāķa darbā „Kursenieku valoda“ apkopotā leksika LVDA materiālu kontekstā“ (2010, *Linguistica Lettica*). Autore salīdzinājusi J. Plāķa apkopoto leksiku, aptuveni 3200 leksikas vienību, ar Latviešu valodas dialektu atlanta (LVDA) leksikas daļas un tā kartotēkas materiāliem latviešu literārās valodas kontekstā. Autore klasificējusi apskatītās leksikas vienības vairākās grupās: 1.1) kursenieku valodas un latviešu literārās valodas, arī izlokšņu, kopīgā leksika (piem., *stallis, ciems, sēta, abra, kadiķis, liepa* u.c.), 1.2) kursenieku nosaukumi ir latviešu kopvalodas varianti, kuri saštopami arī dažādās izloksnēs (piem., *akmins, dure, ištuba, kamburis, zemines* u.c.), 1.3) kursenieku nosaukumi ir latviešu kopvalodas varianti, kuri nav atrodami LVDA materiālos (piem., *bērzas, kaĩmins, kumāsas, ziēds* u.c.), 2.1)

Dialektālā leksika, kas nav pazīstama latviski runājošiem, bet nelielā areālā sastopami Latvijas izloksnēs (piem., *plāns, svirssts, riķi* u.c.), 2.2) Lokāli varianti, kas nav sastopami LVDA materiālos (piem., *āugsšīene, ķēmīles, plūgs, stiģīle, šīndilis* u.c.), 3.1.) aizguvumi no lietuviešu valodas, Latvijas izloksnēs nav konstatēti, 3.2.) aizguvumi no vācu valodas, Latvijas izloksnēs nav konstatēti. Raksta autore secina, ka aplūkotā leksika lielākoties (~80%) ir kopīga ar latviešu literāro valodu vai ir tās varianti, vai atrodamas atbilstmes latviešu izloksnēs (Bušmane 2010).

Apjomīgākais 21. gs. pētījums latviešu valodā par kursenieku kopienu vēsturiskā aspektā ir K. Kapenieka promocijas darbs „Kursenieku etniskā kopiena XIX gadsimta beigās – XX gadsimta pirmajā pusē: skaits, izvietojums, vēstures process“ (2013, LU VFF), kurā sniegts hronoloģisks pārskats par kopienas izcelsmi, tās stāvokli un pārmaiņas procesiem līdz XIX gadsimta beigām. Autors uzrāda promocijas darbā lietotos npublicētos avotus no Latvijas, Lietuvas un Vācijas valsts arhīviem, skaidrojot politiskos procesus vēsturiskā skatījumā, taču fondu materiāli pieejami fragmentāri un būtu salīdzināmi ar citiem avotiem. Aprakstītie vai pieminētie publicētie avoti – periodiskā prese, t.sk. Latvijas teritorijā iznākusi prese – dod norādes vai sniedz informāciju par kursenieku etnisko piederību, tautiešu attiecībām, novadvēsturi, ikdienas nodarbošanos un Kuršu kāpu dabas un ģeogrāfiskajiem apstākļiem. Darbā sniegts arī visaptverošs vācu, latviešu un lietuviešu historiogrāfijas apraksts, kurā dotas norādes par kursenieku valodas izpēti literatūrā, kā arī īsi apskatīta kursenieku valoda etnosa ikdienas kontekstā. Promocijas darba autors secina, ka „nozīme ir faktam, ka kursenieki runāja no citām etniskām kopienām atšķirīgā valodā, ko tās nesaprata un tādējādi atšķirīgās valodas dēļ par kurseniekiem veidojās priekšstati, stereotipi kā par zināmu, noteiktu, no citiem atšķirīgu kopienu“ (Kapenieks 2013: 49) un „kursenieku valodas saglabāšanos veicināja tā sociālā niša – prioritārais lietojums zvejniecībā Kuršu kāpās un Klaipēdas apkaimes jūrmalā, pat tad, ja zvejnieki bija, piemēram, lietuvieši“ (Kapenieks 2013: 50).

P. Vanags atsaucas (Vanags 2000) uz valodnieces D. Kiseļūnaites 1995. g. rakstu „Kuršņu nerijos kuršininku kalbos ir etninio identiteto klausimai,, kurā minēts, ka attiecīgajā gadā Kuršu kāpā ir tikai 9 kursenieki. Salīdzinot – šī darba tapšanas laikā (2018.–2019. g.) Kuršu kāpās nav palicis neviens kursenieks, taču ir zināmi daži kursenieki, kuri vairs nedzīvo Latvijā un kuri atceras kursenieku valodu. Laika posmā no 1995.–2015. g. D. Kiseļūnaite, dodoties vizītēs uz Vāciju un Zviedriju, ierakstījusi desmit kursenieku intervijas. Šajā aspektā vērtīgs informācijas avots ir A. Barisa (*Aroydo Baryso*) dokumentālā filma „Išbarštyti žodžiai“ (2017), kur dzirdami trīs Nidā dzimuši un auguši brāļi uzvārdā Sakūši (kurs. *Sakūtis*) runājam kursenieku valodā. Filma ir vērtīga ne tikai tādēļ, ka tajā dzirdama valoda un runātais būtu uzskatāms par jaunu izpēti materiālu, bet arī tādēļ, ka tā

sniedz etnogrāfisku ieskatu kursenieku sadzīvē, paradumos, apkārtējās vides raksturojumā u.tml. (atmiņu stāsti). Filmas autoru konsultējusi pētniece D. Kiseļūnaite, kura norādīja, ka filmā nav iekļauts viss interviju laikā uzfilmētais materiāls, līdz ar to tas uzskatāms par jaunāko pieejamo ieskaņojumu. To analizējot, jāatceras fakts, ka brāļi Kuršu kāpā nedzīvo visu mūžu, – iespējams, kursenieku valoda nav „tīra“, bet ar dzīves laikā uzkrāto citu valodu piejaukumu un uzslāņojumiem. Tomēr jāuzsver, ka tā tomēr ir „tīrāka“ kā tiem, kas dzīvojuši Vācijā un nav bijis iespējas sarunāties ar citiem kursenieku valodā. Filmai ir subtitri latviešu valodā.

Kursenieku valodas izpēte nozīmīga ne tikai konkrētā etnosa kultūras īpatnību izpratnei, bet arī Baltijas reģiona vēstures un mantojuma pilnvērtīgai apzināšanai. Ņemot vērā kursenieku valodas unikalitāti un tās statusu (apdraudēta valoda, ang. *endangered language*) baltu valodu izpētes laukā, taču vienlaikus, apzinoties izpētes datu ierobežotu publisko pieejamību, Latvijā aktīvu akadēmisko interesi par kurseniekiem nevar novērot un aktuālu, t.sk. lingvistisku vai etnolingvistisku, pētījumu nav. D. Kiseļūnaite norāda uz vairākām problēmām, galvenokārt uz kvalificētu pētnieku (ar interesi baltistikā, vācu, lietuviešu un latviešu zināšanām, Prūsijas vēstures zināšanām) un finansiāla atbalsta trūkumu, kā arī Lietuvas, Latvijas, Vācijas un Krievijas neieinteresētību šajā pētniecības objektā, īpaši uzsverot, ka Krievijā nedz nacionālā, nedz akadēmiskā sektorā nav izrādīta aktivitāte (Kiseļūnaite 2016: 77–78). Ar to arī skaidrojams, ka kursenieku kultūras un valodas reliktu izpēte Kuršu kāpu dienvidu daļā ir praktiski neesoša un apstājusies. Iespējams, starptautiskas uzmanības un pārrobežu projektu iespaidā varētu runāt par iespējamu pētniecību, mēģinot rašt vismaz pēctecību nedaudzu kursenieku pētnieku darbam un savāktajam materiālam, bet tikmēr iespēju robežās no akadēmiskā personāla puses ir iniciējami pētniecības darbi baltistikas studiju programmās.

1.2. Kursenieku valodas īss raksturojums

J. Plāķis darbā „Kursenieku valoda“ (1927) apkopojis ievērojamu leksikas materiālu un pierakstījis dažus tekstus kursenieku valodā, taču nozīmīgākā daļa veltīta fonētikas un morfoloģijas atziņām. Konspektīvā veidā dažas norādītas arī te:

1. Fonētika:

1.1. Saštopams kāpjošais (*siēva, sēta, grībs, uōsts*) un grūstais (*vēids, pēda, sprīdis, kāts*) intonāciju tips¹.

1.2. Kāpjošais esot tuvāks Jelgavas un Dobeles apriņķu akcentam.

¹Iespējams, abi minētie zilbes intonāciju tipi mūsdienās tiek interpretēti kā štieptā un lautzā zilbes intonācija.

- 1.3. Grūstais neesot skarbs kā Kurzemes tāmnieku dialektā, bet tuvāks Zemgales izlokšņu tonim.
- 1.4. Intonācija atkarīga no teikuma uzsvara, piem., vārdi *ziēma, ziēdi, pēdis* ir intonēti kāpjoši, bet, ja tos nosauc atsevišķi, tad ar grūsto toni: *ziēma, ziēds, pēdis*.
- 1.5. Savienojumos *ar, er* + līdzskanis ar kāpjošu toni skaņas maksimums koncentrēts vārda otrajā komponentē (*vařna, vařstīļes*), turpretī latviešu valodā, t.sk. vidus dialektā, tas pārgājis pirmajā komponentē (*vāřna, vāřstulis*). Tādos savienojumos ar krītošu intonāciju kursenieku valodā abas komponentes ir īsas tāpat kā Kurzemes vidus dialektā (*dāřbs, zāřna*).
- 1.6. Uzsvars īsos vārdos ir nemainīgs vārda pirmajā zilbē, atsevišķi izņēmumi ir tikai salikteņi (piem., *nikad, pavīsam, sakumpis*), aizguvumos uzsvars uzsvars paliek tajā pašā zilbē, kur tas ir svešvalodā, piem., *dvarelis* vai *melodija*.
- 1.7. Vokāļi:
- 1.7.1. Īss un garš šaurs *e* pāriet *ī* skaņā palatāla patskaņa un *j* priekšā, piem., *ēzilis, gribija*.
- 1.7.2. Platā vai šaura *e* izruna atkarīga no nākošās zilbes patskaņa. Piem., līdzīgi kā tāmnieku dialektā kursenieku valodas verbu nenoteiksmes formā vienmēr saštopams plats *e*, piem., *gulēti*. Vienmēr platais *e* saštopams divzilbju vai vairākzilbju vārdu izskaņā, piem., *egļe, avē*.
- 1.7.3. *-ub-* un *-uv-* savienojumos saglabājies pirmatnējais *u*, piem., *dubēns, zuvē*.
- 1.7.4. Vokāļi saīsinās neuzsvērtās zilbēs galotnēs un atvasinājumu sufiksos (*ar durēm, uz grīdām, budavāju*), proklīzē (*duris slāv kā bijušas, es bēgu pīc mīēsta*), kur pazūd arī divskaņa otrais komponents, piem., *pī mares, nū gultas*.
- 1.7.5. Īsu patskani gala zilbēs mēdz reducēt, piem., *apsa, be deķa*.
- 1.8. Konsonanti:
- 1.8.1. *v* pazūd, piem., vārdos *dīes, gāla, cilēks, duris, ciris*.
- 1.8.2. Vārda sākumā *s, z* skaņu vietā dažreiz parādās *c, dz*, piem., *zēlts* un *dzēlts*, arī latv. *dziēdrs* – kursen. *ziēds*.
- 1.8.3. Iespējams, vācu valodas iespaidā nidenieku izrunā saštopams vidēji mīkstais *l*, piem., *māļka*.
- 1.8.4. Tāpat kā tāmnieku dialektā saštopams *k* iespraudums kursen. vārdos, piem., *sklidinātēs, zāļktis* (Plāķis 1927: 13–19).
2. Morfoloģija:
- 2.1. Vārdu darināšanā lieto atvasinājuma sufiksus, taču to skaits, salīdzinot ar latviešu valodu, ir samazinājies, daļa ir pārveidoti, piem., *-iena-* sufiksā divskanis *ie* pārveidoties par īso patskani *i* (*ēdins*), to vairumā gadījumu aizvieto ar *-uma-*

(*dzērum* 'dzēriens') vai *-aina-*, *-ainā-* vietā lietots *-uots-*, *-uota-* (*cēlmuots*), bet *-inja-*, *-injā-* vietā lietots *-ēns-*, *-ēna-* (*kūocēns*, *māteņa*).

- 2.2. Salikteņi bieži veidoti ar priedēkļiem, piem., *at-*, *ap-*, *āz-*, *be-* (latv. *bez-* vietā), *nuō-*, *pa-*, *sa-*, *uōz-* u.c. Lokāmu salikteņu vietā lieto vārdu savienojumus, piem., *par gudras* 'pārgudrs', *pusa mēts*.
- 2.3. Sarunvalodā Loc. vietā lieto attiecīgā skaitļa Gen. ar prepozīcijām *is*, *iš* (*iz*, *iž*), ko uzskata par kurseniecisku savienojumu, bet dažreiz saštopams arī prepozīcijas *i* savienojums ar vsk. Gen. (liet. Acc.) vai dsk. ar Inšt. (*i ciema*, *i cīemis*), ko uzskata par leitisku izteiksmes veidu.
- 2.4. Salīdzināmās pakāpes īpašības vārdiem veido ar *juō* vai kopā ar *dār* (pārākajā pakāpē), piem., (*dār*) *juō sālds*, bet vispārākajā pakāpē, pievienojot vārdu *visu* pamata vai pārāko pakāpi noteiktā formā, piem., *visu saļdāiš* vai *visu saļdākāiš*.
- 2.5. Saštopami gan pilnie prievārdi, piem., *āz*, *āz+Gen.* (*āz krāsneš*), *is*, *iš* (*iz*, *iž*) +Gen. forma Loc. nozīmē (*iš namu* (=namūs) 'namā'), *uōz*, *uz+Acc.* (*tīkli padžāuti uz karām(s)* 'tīkli pakārti uz kārtīm') vai *at-* (*atdarēti vařšliles*), *sa-* (*saiēti*) u.c. (Plāķis 1927: 19-41).

Baltu valodu pētnieks J. Endzelīns norāda, ka kursenieku valodā, salīdzinot ar latviešu valodu, atšķirības gramatikā esot mazāk nekā leksikā. Galvenās īpatnības ir:

1. Gramatikā:

- 1.1. Līdzās latv. Loc. formai ar identisku nozīmi lieto prepozīciju *is* (*iz*) ar Gen. (*namā* jeb *is nama*, *namuos* jeb *is namu*).
- 1.2. O-celmos dsk. Dat. beidzas līdzīgi kā lietuviešu valodā (*namams* 'namiem', kam blakus Ins. forma *namis*). Lieto arī Rucavā, Bārtā, Nīcā.
- 1.3. Komparatīva jeb pārākās pakāpes veidošanai lieto formu *juo* ar tai sekojošu pozitīvu (*juo labs* 'labāks'). Lieto arī Rucavā, Bārtā, Nīcā.
- 1.4. Debitīvu jeb vajadzības izteiksmi veido pēc vācu valodas līdzības (*mēs turam iet* 'mums jāiet').

2. Leksikā:

- 2.1. Daļai vārdu skaniskais veidols atbilst latviešu rakstu valodai, taču nozīme atšķiras (*zils* 'sirms', *grūts* 'smags', *jauks* 'rāms', *skriet* 'braukt ar tvaikoni', *tvert* 'ķert', *paiet* 'aiziet', *kukainis* vai *vērpējs* 'zirneklis' u.c.).
- 2.2. Daudz aizguvumu no vācu valodas: rakstu valodas un lejasvācu dialekta.
- 2.3. Daudz aizguvumu no lietuviešu valodas: žemaišu izrunā (ar žem. *ie* no *ē*, *viels* 'vēls') vai vecleišu (vecviet. *ā*, tagadējā *ō* jeb žem. *uo* vietā, *skāla* 'parāds', liet. *skolā*).

2.4. Aizguvumu fonētisko pazīmju (piemēram, *k*, *ġ* latvisko *c*, *dž* vietā) trūkuma dēļ nevar noteikt, vai kursenieku vārds ir mantots no baltu pirmvalodas, vai aizgūts no lietuviešu valodas (Endzelīns 1931: 574–576).

1.3. Kursenieku runa – valoda vai dialekts?

Dažādos informācijas avotos kursenieku runa tiek dēvēta par kursenieku valodu, taču no lingvistiskā aspekta vienmēr aktuāls ir jautājums, vai tā ir valoda vai dialekts. Skaidrojumu par to snieguši vairāki pētnieki, tāpat pieejamas vairākas vārdsavienojuma definīcijas.

Valoda ir iekšēji organizēta, savstarpēji saistītu elementu kopums. Mazākā valodas vienība ir skaņa, bet svarīgākā valodas zīme ir vārds – sabiedriski nostiprinājusies skanējuma un nozīmes vienība (Ķauķīte 2018: 103). Tomēr termina „valoda” lietojums dažādos avots mēdz atšķirties: tas nosauc gan cilvēkiem raksturīgo verbālās komunikācijas formu, gan kādas konkrētas valodas izpausmes formu, piemēram, dialektu, izloksnes, sociālos vai reģionālos variantus (Baltiņš, Druviete 2017: 12). Lai valoda precīzāk atspoguļotu sabiedrības attīstību, pārmaiņas tajā notiek ciešā saistībā ar dažādām citu dzīves sfēru pārmaiņām. Saziņas funkcijā tā var būt nepieciešamība saglabāt valodu kā noteiktas etniskās grupas sazināšanās līdzekli. Cilvēks kā etniskas grupas pārstāvis vai nu lieto savu valodu un ietekmē gan vārdu krājumu un tās skanējumu, gan gramatisko uzbūvi un valodas attīstību kopumā (Freimane 1993:21), vai nu pieskaņojas sabiedrības vispārējām pārmaiņām un tajā skaitā valdošās valodas lietošanai vai valodu nomainībai konkrētās valodas lietojuma sfērās. Valodas kognitīvā jeb izziņas funkcija ir tikpat nozīmīga kā saziņas funkcija, jo valodā ietvertas kodificētas īstenības interpretācijas un pieredzes – šajā aspektā minama valodas semantiskā dimensija jeb leksikons (Bartamiński 2017: 19). Tas uzskatāms par savdabīgu kultūras krātuvi, kas saglabā etnosa kolektīvās atmiņas, dažādus simbolus un jēdzienus, kā arī kultūras mitoloģisko slāni. Saikne starp valodu, kultūru un kultūras identitāti ir nesaraujama, taču vienlīdz svarīgi ir atklāt minoritāšu leksikā ietvertās vērtības un skaidrot to izcelšanos vai vērtību maiņu iemeslus. Valoda un tās līdzekļi atklāj, kā attīstījusies etnosa materiālā un garīgā kultūra, no otras puses – kā šī informācija atspoguļojas valodā (Vulāne 2018). Valodu daudzveidības saglabāšana ir viens no UNESCO mērķiem, kas balstīts uz vispārsaprotamu uzstādījumu, ka valoda kā cilvēces sasniegums ir kultūras vērtība un ka šo vērtību dažādība ir identitātes saistāvdaļa. „Valodās ir atrodamas plašas zināšanas par pasauli, kā arī cilvēces iegūtās zināšanas. Valodai izmiršot, pazūd arī šīs zināšanas” (Jones 2013: 4). Pētnieku vērojumi liecina, ka valodu daudzveidībai ir tendence samazināties, un šī gadsimta

kontekstā tas tiek vērtēts negatīvi (Druviete 2016). Valodu izžušana var mainīt gan pasaules lingvistisko karti, gan kultūras telpu kopumā.

Izloksne ir nelielā apvidū runāts valodas paveids², bet dialekts³ – radniecīgu izlokšņu kopa, un tie kopā ir svarīgs nacionālās valodas paveids blakus literārajai valodai (Paegle 2005: 15). Noteicošais kritērijs, kad konkrēta cilvēku grupas lietotā valoda būtu uzskatāma par atsevišķu valodu, ir savstarpējā saprotamība. Ja izloksnes vai dialekti nav savstarpēji brīvi saprotami, tad runātās valodas vairs nav dialekti (Stranzy 2005: 1037; Sarkanis 2017: 81).

Valodā ilgāk kā materiālajā kultūrā glabājas liecības par kādas noteiktas teritorijas vēsturi un pārmaiņām. Tā var sniegt informāciju par valodu kontaktiem, kaimiņu tautu ietekmi vai tautu vai to daļu pārvietošanos u.tml. procesiem. Dažādu nozaru pētniekiem, t.sk. valodniekiem, īpaši nozīmīgs izpētes materiāls ir valodas izloksnes un dialekti, jo tajos var atrast skaidrojumus valodas parādībām, ko citkārt nevarētu pamatot rakstu valodas avotu trūkuma dēļ. „Dialektoloģijas dotumi valodas vēstures noskaidrošanai ir sevišķi svarīgi tām tautām, kam trūkst senu rakstu pieminekļu“ (Rudzīte 1964: 16). Līdzās rakstu avotu trūkumam paštāv kļūdaini vai nepilnīgi pierakstīts valodas materiāls, ja to pierakstījis ne dzimtās valodas runātājs. Izlokšņu pārmaiņas veicina dažādi apstākļi: ģeogrāfiski, ekonomiski, politiski, galvenokārt nošķirtās kopienās (Paegle 2005: 15–18). Līdzīgi apstākļi veicinājuši kursenieku valodas dažādo nianšu rašanos dažādos Kuršu kāpu ciemos.

„Kursenieku valoda – uz DR Kurzemes izlokšņu pamata veidojusies latviešu valodas forma, kas runāta Kuršu kāpās, pašreizējā Lietuvas un Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabala teritorijā. Kursenieku valodu stipri ietekmējusi lietuviešu valoda un vācu valoda“ (Apinis 2002). Cita definīcija ietver sevī norādi uz valodas runātāju izcelsmes teritoriju: „Kursenieku valoda – reģionāls latviešu valodas paveids, ko runāja latviešu izeļotāju pēcteči Kuršu kāpās (tagadējā Lietuvā un Krievijā)“ (Tezaurs).

O. Bušs raksta, ka „kursenieku valoda, ja gribam izteikties terminoloģiski un valodnieciski korekti, patiesībā nemaz nebūtu par valodu saucama“ un „to nevar īsti nosaukt ne par dialektu, ne izloksni“ (Bušs 2007: 21, 23), atsaucoties uz A. Becenbergera, J. Endzelīna darbos un publikācijās norādītajām atziņām. Apgalvojumam, ka kursenieku runa ir latviešu valodas dialekts, pamatojums meklējams jau A. Becenbergera novērojumos par tipisku zemgalisku runas īpatnību – anaptiksi (patskaņa iespraudumu aiz *-r-* vai *-l-* sekojoša līdzskaņa priekšā, piemēram, *kalans* ‘kalns’). Viņš arī secinājis, ka dažādās Kuršu kāpu vietās nav dzirdama identiska kursenieku runa. Piemēram, tagadējās Krievijas daļas

²Latviešu valodā izloksne nosauc teritoriāli un vēsturiski veidojošos valodas formu kāda pagasta robežās, taču „mūsdienās izlokšņu robežas ir mazāk izteiktas gan teritoriāli administratīvo pārveidojumu dēļ, gan pašas izlokšņu valodas attīstības (izlokšņu īpatnību zuduma) dēļ par labu kopnacionālai valodai vai, bieži vien, visa dialekta un saskares valodu raksturīgāko īpatnību uzslāņojumam“ (Sarkanis 2017: 81).

³Latviešu valodas dialekti, kas veidojušies uz senlatviešu cilšu valodu vai dialektu pamata, apvieno ap 500 teritoriālu vienību izlokšņu (LVDA-L; Stafecka, Markus-Narvila 2016: 7), un tie ir trīs teritoriālie dialekti: vidus dialekts (pamatā latviešu literārajai valodai), lībiskais dialekts un augšzemnieku dialekts.

zvejnieku ciemos (Sarkavā un Pilkopā) dzirdamas Kursas izloknes iezīmes (patskaņi *a* un *e* tautosillabiska *r* priekšā vienmēr gari, *au* vietā līdzīgi kā Kursas tāmnieki lieto *ou*), bet tagadējās Lietuvas daļā (no Nidas līdz Jodkrantei) – zemgaļu izloknes iezīmes (patskaņi *a* un *e* tautosillabiska *r* priekšā vienmēr īsi (*varna*, *berns*), priedēkli *uoz-* lieto *uz-* vietā kā Nīcā un Bārtā) (Bezenberger 1888: 110–113; Endzelīns 1931: 577). No kā izriet arī pētnieka viedoklis, ka kursenieku kodols tagadējās Krievijas daļā ienācis no Kursas ZR apgabaliem, savukārt tagadējās Lietuvas daļā – no Nīcas un Bārtas apkārtnes. V. P. Šmits (vāc. *W. P. Schmid*) savos darbos drīzāk piekrīt A. Becenbergera viedoklim (Schmid 1989; Dini 2014: 298).

J. Endzelīns pēc 1930. gadu Kuršu kāpu apceļošanas savos rakstos vairākkārt norādījis, ka „Kuršu kāpu ļaudis esot (..) baltu tauta, kas valodas ziņā ierindojama starp latviešiem un leišiem“ (Endzelīns 1933: 95). Līdzās šim apgalvojumam J. Endzelīns norāda, ka „kursenieku senči ir savās kāpās ieceļojuši no Kursas (tagadējās Kurzemes rietumu piekraštes) un – uz ko norāda viņu tagadējā valoda – pa lielākai daļai laikam no Nīcas un Bārtas, kur savā laikā (kā rāda turienes izloknes) nometušies seno zemgaļu emigranti (..) kursenieki ar laiku ir piesavinājušies daudz leišu vārdu; bet tomēr viņu dialektu var pieskaitīt tikai pie latviešu (un ne leišu) valodas“ (Endzelīns 1933: 95). Arī Rīgas Latviešu biedrības Valodniecības nodaļas sēdē 1936. gada 27. februārī diskutēts par šo jautājumu, un protokolā norādīts, ka „tie nav ne kurši, ne tieši kuršu pēcnieki (..) saucas kursenieki (Kursas ļaudis), jo ir ieceļojuši kāpās no Kursas, kad īstie kurši tur jau bija asimilējušies ar latviešiem (..) runā zemgalisku izlokni (kā Nīcā un Bārtā) un ir tuvāki latviešiem nekā leišiem“ (Kļaviņš 2008: 70).

Par latvieša un kursenieka spēju saprasties var secināt no dabas pētnieka G. Eniņa un viņa dzīvesbiedres 1964. gada ceļojuma pierakstiem uz Kuršu kāpām, ko apkopojis folklorists S. Laime: „Atšķirībā no Pičiem, kas Jodkrantē likās nelaiņi un lielīgi, Fricis Jakaitis uz ceļiniekiem atstājis patīkama cilvēka iespaidu. Pēc uzraksta uz vienas no fotogrāfijām nojaušams, ka Guntis Eniņš ar Frici Jakaiti latviešu un kursenieku valodā runājuši par kursenieku izbraukšanu uz Vāciju un mēģinājuši izskaitīt, cik kursenieku palicis Kuršu kāpās (..) Guntis Eniņš atceras, ka sazināšanās latviešu un kursenieku valodā neesot bijusi apgrūtinoša, īpaši sievietei Ingridai, jo viņa cēlusies no Ģipkas Talsu rajonā – Friča Jakaiša valoda zināmā mērā bijusi līdzīga valodai viņas bērnības zemē“ (Laime 2007b: 105).

Atkarībā no izvēlētās nošājas dažādajiem aspektiem, piemēram, sociālā, vēsturiskā, etnopsiholoģiskā, politiskā, lingvistiskā vai cita, iespējami abi varianti: kursenieku valoda kā patstāvīga valoda vai kā latviešu valodas dialekts. Šādu skaidrojumu sniedz P. Vanags, kurš, uzskaitot būtiskākos faktorus, pamato abas nošājas. Kā galvenos faktorus, kas Kuršu kāpās runāto valodu definē kā patstāvīgu baltu valodu, P. Vanags min: spēcīgo vācu un lietuviešu

valodas ietekmi, kultūrleksikas, kāda lietota latviešu valodā, trūkums un iztrūkstošā materiāla vietā atrodamie vācu vai lietuviešu vārdi, kā arī tādi ne mazāk nozīmīgi ekstralingvistiski aspekti kā kursenieku identitāte (latviešu valoda un piederība latviešiem nav Kuršu kāpās dzīvojošo kultūras saštāvdāļa) un ģeogrāfiskā un politiskā atšķirtība no citām latviešu apdzīvotajām teritorijām. Par otras noštājas aptipriņošiem faktoriem P. Vanags min: izcelšanos no DR Kurzemes latviešu valodas izloksnēm, tās visai nelielās atšķirības morfoloģiskajā, fonētiskajā sistēmā un pamatleksikā un kursenieku spēju saprasties ar latviešu valodas runātājiem bez trešās valodas. Noslēdzot attiecīgo raksta daļu, P. Vanags pauž savu viedokli, ka Kuršu kāpu valoda ir patstāvīga baltu valoda, taču ne no lingvistiskā aspekta (Vanags 1999).

P. U. Dini konspektīvā apkopojumā par Kuršu kāpu valodu to nosauc par baltu dialektu, kurš Kuršu kāpās runāts līdz 1945. gadam, vienlaikus norādot, ka šobrīd tas ir praktiski izzudis un kursenieki nav tieši kuršu pēcteči, bet ieceļojuši no tagadējās Latvijas teritorijas, sākot no 16. gadsimta (Dini 2000: 241; Dini 2014: 298).

Lietuvā kursenieku kultūras un valodas aspektu pētniecībā liels devums ir Klaipēdas universitātes pētniekiem, it īpaši D. Kiseļūnaitēi, kura norāda, ka no sociolingvistiskā aspekta Kuršu kāpu valoda uzskatāma par patstāvīgu baltu valodu, tādējādi pievienojoties P. Vanaga izvirzītajam viedoklim. To pamato arī norādītais, ka kursenieku valoda bija iedzīvotāju kopīga valoda blakus citām ne-vācu valodām Prūsijā, attīstības procesā to ietekmēja citas sociāli spēcīgākas valodas (vācu un lietuviešu), kursenieku valoda bija noteiktas sabiedrības daļas etniskās identitātes izpausme, kas vienlaikus veicināja tās saglabāšanu. Būtiski ir arī tas, ka pēc atdalīšanās no pirmvalodas (*parent language*) kursenieku valoda nav „piedalījusies” latviešu valodas attīstības procesā, proti, kā reģionāls variants tā nav formējusi standarta latviešu valodu un veidojusi latviešu nacionālo identitāti (Kiseliūnaitē 2016). D. Kiseļūnaitē arī norāda, ka kursenieku valoda ir latviešu valodas ģeolekts un sociolingvistiskā skatījumā – Kuršu kāpu zvejnieku sociolekts (Kiseliūnaitē 2018).

„Daudzos gadījumos ir iespējami subjektīvi, reģionāli vai arī uz sociolektu balstīti vērtējumi” (Fāters 2010: 135). Šādā aspektā var minēt ģeogrāfisku valodas variantu ar salīdzinoši viendabīgām iezīmēm jeb ģeolektu. Lai arī kursenieki sevi neuzskatīja par latviešiem, kursenieku valoda, kurā sajaukušās Kurzemes Vidus dialekta kursiskās un zemgaliskās izloksnes ar Lībiskā dialekta tāmnieku izlokšņu īpatnībām un kura formējusies salīdzinoši nelielā, no Latvijas telpiski nošķirtā, izolētā teritorijā, uzskatāma par latviešu valodas ģeolektu.

Nemot vērā iepriekš minēto, var secināt, ka jautājumā par Kuršu kāpu valodu nav viennozīmīgas atbildes, un tā ir atkarīga no izvēlētā skatupunkta vai pētniecības virziena uzstādījuma. No lingvistiskā aspekta kursenieku valoda ir uzskatāma par latviešu valodas

dialektu, kas veidojies uz DR Kurzemes izlokšņu pamata, taču no sociolingvistiskā un etnopsiholoģiskā aspekta – patstāvīga baltu grupas valoda. Neatkarīgi no izvēlēta skatupunkta Kuršu kāpu valoda ir uzskatāma par nozīmīgu unikāla etnosa kultūras sastāvdaļu, kas veidojusi gan to identitāti, gan tādējādi nodrošinājusi pašas valodas pastāvēšanu vēsturiski sarežģītos un īpatnējos apstākļos.

2. KURSENIĒKU DZĪVES UN VALODAS TELPA

2.1. Kuršu kāpu vispārīgs raksturojums

Kursenieku dzīves telpa – Kuršu kāpas – ir apmēram 98km gara un vidēji 0,4–3,8km plata ceļojošo smilšu kāpu strēle, kas atdala Kuršu līci no Baltijas jūras (LEV-KN). Kuršu līci dēvē arī par lagūnu, jomu jeb mari (kursen. *Kurse mare*), šajā darbā konsekvences labad tiek lietots vārdu savienojums Kuršu līcis. Dabaszinātņu pētnieki Kuršu kāpu izcelšanos skaidro ar ģeomorfoloģisku vēja un smilšu procesu, kuras rezultātā izveidojušies smilšu pauguri un kalni⁴, taču par kāpu izcelšanos stāsta arī dažādas tautas teikas⁵. Arheoloģijas pētījumu rezultāti liecina, ka Kuršu kāpas ir apdzīvotas jau kopš agrā neolīta laika (4.–3. gadu tūkstoša pr. Kr.), un paštāv pieņēmums, ka jau šajā laikā viens no iztikas avotiem ir bijis ar zivīm bagātie ūdeņi (Laime 2007: 10–13). Rakstos Kuršu kāpas pieminētas, sākot no 14. gadsimta (Šmits 1933: 3).

Līdzās tādiem objektiem kā Viļņas vēsturiskais centrs, Kernaves arheoloģiskā vieta un Strūves ģeodēziskā loka punkts šodien Kuršu kāpas ir viens no UNESCO Pasaules mantojuma vietu sarakstā iekļautajiem objektiem, kas atrodas Lietuvā (UNESCO; UNESCO-LT). Sarakstā Kuršu kāpas iekļautas kā unikāls kultūras ainavas objekts. Tam raksturīgas nelielas apdzīvotas vietas, izvietotas gar Kuršu līci, kas mijas ar smilšu kāpām un meža teritorijām. To pastāvēšana ir bijusi apdraudēta jau izsenis, taču 17.–18. gs. miju iezīmē intensīva mežištrāde un kāpu izteikta pārvietošanās, kuras rezultātā senākās Kuršu kāpas apdzīvotās vietas tika apraktas zem smilšu kalniem. J. Kursīte rakstu krājuma ievadā raksta, ka „gadsimtu gaitā kādi 16 (pēc citām ziņām – 14) kursenieku ciemi aprakti zem plūstošām kāpu smiltīm“ (Kursīte 2007: 8), to apstiprina A. Becenberģera un ģeoloģijas pētnieku viedokļi (Bezenberger 1889; Gudelis 1998; Česnulevičius 2017). Divu gadsimtu laikā (no 17. gs. sākuma līdz 19. gs. vidum) meža teritorijas saruka no 75% Kuršu kāpu teritorijas līdz 10%, tādējādi veicinot kursenieku migrāciju no viena ciema uz otru un ceļojošo kāpu rezultātā aprokot vairākus ciemus, t.sk. vecās Nidas ciemu pat divreiz (1678.

⁴Kāpu kodols sācis veidoties jau 6 līdz 8 tūkst. gadu atpakaļ, kad smilšu pārvietošanās dienvīdus virzienā izveidoja seklu literālo jeb krašta apskalojuma zonu Baltijas jūras piekrastē. Dažādu izmēru smilts graudu sanesumi, lielākā apjomā krājoties pie glaciģēno nogulumu kalniem un uz jūras izcelsmes smilšu graudu un oļu sēkļiem, sāka veidot smilšu paugurus. Mainoties ūdens līmenim un veicinot Sembas pussalas eroziju, smilšu nogulsnes pārvietojās uz Z pusi, tādējādi jau apmēram 2 gadu tūkst. atpakaļ strēle bija sasniegusi kontinentālo kraštu (Gudelis 1979, 1998; Česnulevičius 2017).

⁵Vienu no tām 16. gadsimta beigās rakstījis „kāds Kaspars Hennenberģers“: „1190. gadā še esot plosījies tāds negaiss, kāds no ūdensplūdu laikiem vēl nebijis dzirdēts. 12 gadu laikā esot pūtis stiprs ziemeļu vējš un tad arī esot šīs kāpas cēlušās“ (Šmits 1933: 6). Otru teiku no kāda kursenieka pierakstījis A. Becenberģers, norādījis, ka Klaipēdā sagūstīto laupītāju sods nomainīts pret to palaišanu uz ploša jūrā, tā tie nokļuvuši pie kāpām un tur arī katrs no laupītājiem dibinājis ciemu (Šatenurti, tagadējo Jodkranti, Preiļus un Nīdu). Kāda cita senlaikus leģenda saistīta ar mitoloģisku tēlu – milzi. Neringas kalnu karotāja kunigaiša meita – milze, kas vēlējusies aizstāvēt zvejniekus no jūru valdnieka dūsmām un stiprā pūtiena, uzbērusi smilšu kalnu (IKN).

un 1732. gadā) (NER). Esošie ciemi ceļojošo kāpu dēļ ir mainījuši atrašanās vietu⁶, tā rezultātā notikusi iedzīvotāju pārvietošanās uz drošākām vietām un jaunu ciemu izveidošanās⁷. Tā, piemēram, izveidojusies Pērvelka⁸ un palielinājusies Nida⁹. Šis apstāklis ir īpaši svarīgs, analizējot kursenieku valodu un tās novērojumus dažādos ciemos, jo līdzās iedzīvotāju migrācijai Kuršu kāpās varēja notika arī valodas īpatnību migrācija.

Valodas telpas kopainu būtiski ietekmēja Kuršu kāpas un tās iedzīvotāju piederība konkrētai valsts iekārtai vai pakļautība tās varai un kultūras ietekmei. Kursenieki apdzīvoja teritoriju, kas sākotnēji ietilpa Prūsijas karalistē, no 1871. gada – nodibinātajā apvienotās Vācijas impērijas teritorijā. Drīz pēc impērijas nodibināšanas tika pieņemts likums par obligātās vācu mācību valodas ieviešanu vispārējā izglītībā un citu valodu lietojuma ierobežošanu, kas vienlaikus stiprināja vienotas vācu nācijas ideju un mazināja minoritāšu, t.sk. kursenieku, etnisko pašapziņu¹⁰. Impērijas tautsaimniecība strauji attīstījās 19.gs. beigās–20. gs. sākumā, visā tās teritorijā uzlabojās dzīves un kultūras līmenis. 20. gadsimtā pārmaiņas valodas telpā līdzās varas maiņai iezīmē vairāki datumi: 1923. gada janvāris, kad Lietuva ieņēma Klaipēdas apgabala teritoriju (paštāv salīdzinoši stabila līdzšinējā saimniekošanas un izglītības sistēma), 1939. gada marts, kad Klaipēdas apgabals pievienots nacionālsociālistiskajai Vācijai (centieni vājināt etnisko un etnogrāfisko daudzveidību un apziņu, aizliegums runāt lietuviešu valodā), un 1944. gada oktobris, kad Padomju Krievijas armija ieņēma Klaipēdas apgabala teritoriju un Kuršu kāpas kļuva par frontes aizmuguri (Kuršu kāpu iedzīvotājiem pēc pavēles sāk atstāt mājas), un 1945. gada janvāris, kad bēgļu gaitu apmērs pēc PSRS armijas panākumiem būtiski palielinās (Kapenieks 2013). Laikā līdz Lietuvas neatkarības atjaunošanai 1990. gadā Kuršu kāpu saimniecības, telpiskās vides, izglītības un kultūras dzīves attīstību un valodas lietojumu noteica Lietuvas Padomju Sociālistiskās Republikas uzstādījumi, un šī perioda sākumu (~20. gs. 50. gadu beigas) var uzskatīt par laiku, kad pilnībā beidz paštāvēt kursenieku etniskā kopiena.

⁶ „*Tas ciems nide, prieš mēte noyden is vėces celes parakuojumes nu orden is mēte 1437 piecerēte, gulij kade 2km launadž nu šuoadiene nide*“ (Pietsch 1982: 26).

⁷ „*Kad nēgile un karvaite palēne is smilkše prapuoal, parāv želes saimes pits švatnūrte; tie cites parsedalijas us ciemes pērvelke, prēle un nide*“ (Pietsch 1982: 50).

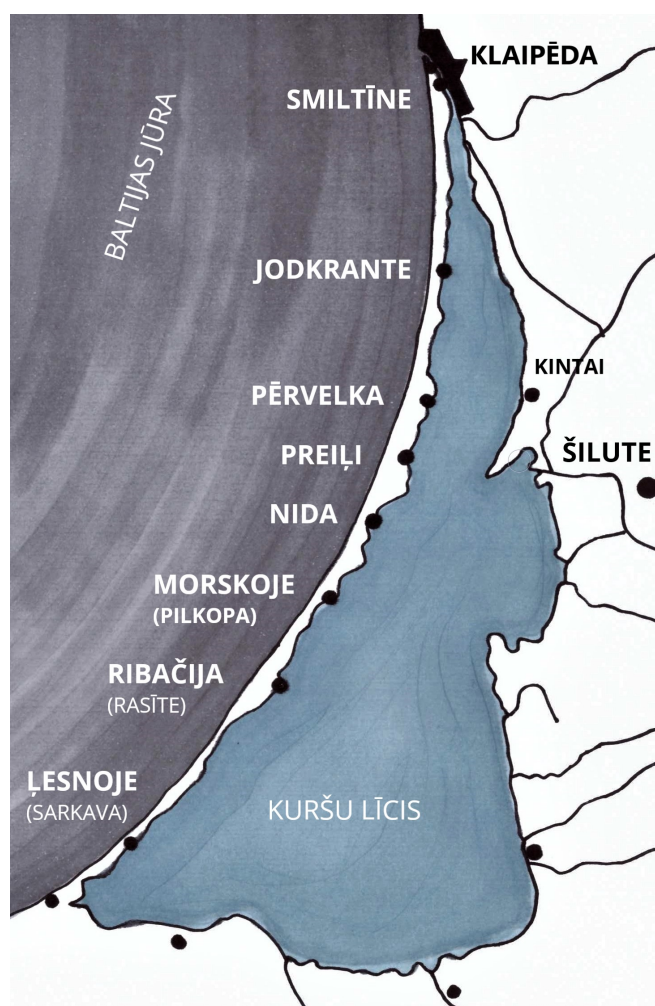
⁸ „*Tas ciems tap tapat ka prēle 1844 nu saimes is negile un kasvaite uoašlaisat*“ (Pietsch 1982: 44).

⁹ „*Juoa diže tap nide ar saimes tie turp nu dzievuojumes nu nēgile un karvaite, tie par uginē un smilkše saputinate saues mājes pamete*“ (Pietsch 1982: 26).

¹⁰ Sociolingviests B. Spolskis šķir trīs apstākļu kopumus, kas veicina bilingvālas vai multilingvālas sabiedrības attīstību: ekonomikas globalizācija, etnisko grupu un reliģisko institūciju ietekme, militāra darbība vai aneksija (Spolskis 2004, 177). Pārmaiņas Kuršu kāpu sabiedrībā un arī valodas telpā stimulējuši visi iepriekš minētie apstākļu kopumi. Militāras darbības vai aneksijas gadījumā tādās sociolingvistiskās jomās kā valsts pārvaldes, izglītība, kultūra sfērās tiek lietota valdošās varas valoda, savukārt nosacīti minoritāšu vai provinču valodas, kuras nereti nav oficiāli atzītas vai tām nav oficiāla statusa, pilda zemāko jomu funkcijas, piemēram, ir tikai saziņas līdzeklis ģimenē (Pożarnova 2018: 219–222).

Pašlaik Kuršu kāpa daļēji atrodas Lietuvas Republikas un daļēji Krievijas Federācijas Kaļiņingradas apgabala teritorijā, tādējādi unikāla dabiskā objekta sadalījums ar valstu robežlīniju aizvien nošķir valodas un kultūras telpu. Vēsturiski izveidojušies zvejnieku ciemi bija izvietoti gar kādreizējo pašta ceļu no Vācijas uz Baltiju, kas savu nozīmi saglabāja līdz pat 19. gs. 30. gadiem, savukārt līdz pat 19. gs. vidum ceļš savienoja Klaipēdu un Karalaučus (Kapenieks 2013: 52). Ciemi, kas kartē atrodami arī šodien, ir:

1. Lietuvas teritorijā 5 apdzīvotas vietas: Smiltīne (kursen. *Smilkšu Kruogs*, vāc. *Sandkrug*, liet. *Smiltynė*), Jodkrante (kursen. *Šatenurte*, liet. *Juodkrantė*, vāc. *Schwarzort*), Pērvelka (kursen. *Perwelka*, liet. *Pervalka*, vāc. *Perwelk*), Preiļi (kursen. *Preiļi / Preile*, liet. *Preila*, vāc. *Preil*), Nida (kursen. *Nida*, liet. *Nida*, vāc. *Nidden*).
2. Krievijas teritorijā: Morskoje (kursen. *Pilkupe*, liet. *Pilkopa*, vāc. *Pillkoppen*, kriev. *Морское*), Ribačija (kursen. *Rasite*, liet. *Rasytė*, vāc. *Rossitten*, kriev. *Рыбачий*), Ļesnoje (kursen. *Sarkava*, liet. *Šarkuva*, vāc. *Sarkau*, kriev. *Лесной*).

1. att. Ciemu izvietojums Kuršu kāpās, 2019 (autores veidots).

Neatkarīgi no atrašanās dažādu varu ietekmes zonā dabas aizsargājamā objekta ģeogrāfiskās īpatnības un teritorijā pieejamo resursu pieejamība (vai tieši pretēji – nepieejamība) ir veicinājušas kursenieku savrupu un no cietzemē dzīvojošajiem nošķirtu dzīvesveidu ar savdabīgām etnogrāfiskām iezīmēm dažādās jomās. Tieši šo ģeogrāfisko un vēsturisko nosacījumu mijiedarbībā veidojušies apstākļi, kas noteikuši kursenieku dzīvesveida pārmaiņas un pielāgošanās ekonomiskās izaugsmes labad, kā arī kursenieku valodas lomu dažādās jomās un citu valodu lietojumu sociolingvistiskajās funkcijās.

2.2. Kursenieku dzīvesveids un tā loma valodas lietojumā

Ģeogrāfiskie un dabas apstākļi noteica kursenieku dzīves veidu un ritmu. Jau izsenis kursenieku galvenā nodarbošanās bija zvejniecība gan Baltijas jūrā, gan Kuršu līcī jeb marē. Iespējams, atklātās jūras skarbās dabas dēļ kursenieki zvejo vairāk līcī (Šmits 1933: 3), ar ko arī skaidrojams apdzīvoto vietu izvietojums gar Kuršu līci, nevis jūras pusē. Tā kā kāpu smilts nav auglīga augsne dažādu kultūru audzēšanai, ar lauksaimniecību kursenieki nenodarbojās. Tā bija apkārtējo lietuviešu un vāciešu pamatnodarbošanās. Kursenieki paši sevi dēvēja par *zvejš* ‘zvejnieks’, turpretī zemniekus tie dēvēja par *būrs*, *būrenieks* (vāc. *der Bauer* ‘zemnieks’).

Zvejnieku ģimenēs un zvejojot lietoja kursenieku valodu (DK-P). P. Šmits raksta, ka „zvejojot viņi, pēc veca ieraduma, runā tikai latviski, jeb, kā viņi paši saka: kursiski (..) senāk pie viņiem bijusi tāda māņticība, ka vāciski runājot, zivis lāgā neķeroties“ (Šmits 1933: 3). Pat tie zvejnieki, kas ģimenē sazinās lietuviešu valodā, zvejojot runā kursenieku valodā jeb kursiski, „jo kursenieku valoda esot štrupāka kā leišu valoda un tāpēc jūrā derīgāka“ (Endzelīns 1931: 572). Minētās māņticības un nosacīti savrupā, sociāli nošķirtā dzīvesveida dēļ kursenieku valoda spēja funkcionēt. Pat iebrucēji lietuvieši, vācieši, krievi vai citu tautību pārstāvji, kuri apmetās uz dzīvi Kuršu kāpās, zvejojot runāja kursenieku valodā (Šmits 1933; DK-P). Citu parādību novērojis un fiksējis J. Endzelīns, pamatojot novērojumu 20. gs. vidū, ka nav tāda kursenieka, kas zinātu tikai un vienīgi kursenieku valodu. „Daži no šiem leišu „zemeniekiem“ ir nometušies uz dzīvi kāpās starp kurseniekiem; Jodkrantē (..) leišu valoda esot pat pārsvarā par kursenieku valodu (..) arī dievkalpojumi noturēti Jodkrantē un Nidā (..) līdz pat Klaipēdas apgabala atdalījumam no Vācijas – leišu valodā, bet tagad vāciski“ (Endzelīns 1931: 572).

Kokmateriālus laivu izgatavošanai, tīklus, dažādus zvejas piederumus un sadzīvē nepieciešamus priekšmetus un materiālus kursenieki iepirka un laivās veda no cietzemes („fešlandes“) (Perminas 2015: 17). Ziemas periodā, kad ledus kārtā bija pietiekami bieza, līdz pat agram pavasarim šim nolūkam izmantoja zirgus ar pajūgiem. To funkcija bija arī

atvieglot pārvietošanos pa kāpām, tādēļ pat sienu lopu (gan zirgu, gan govju) barošanai veda no cietzemes. Avotos minēts, ka kursenieki īrēja vai tiem piederēja zemesgabals cietzemē siena audzēšanai. V. Krasnais rakstā par latviešiem Lietuvas teritorijā (Lietavā) atsaucas uz prof. J. Plāķi, ka „zvejnieki gan tur lopus, pāris govīs un kādas aitas uz ģimeni, un daži arī zirgus, bet sienu ved ar laivām no cietzemes, kur īrē pļavas“ (Krasnais 1938: 88). Tieši valodas kontakti, kas paštāvēja kursenieku un cietzemē dzīvojošo vidū, ļāva dzirdēt un iemācīties lietuviešu valodu. „Leišu valodu kursenieki dabū dzirdēt, pirmkārt, otrpus mares uz cietzemes, kur tie pārdod savas zivis un iepērkas sev vajadzīgās preces, piem., labību no turienes leišiem, ko tie dēvē par „zemeniekiem“, (Endzelīns 1931: 572). Kursenieki nereti devušies uz cietzemi teritorijā ap Silakrogu (liet. *Šilutė*, vāc. *Heydekrug*), kur tie „iemācījušies daudz maz leitiski (..) un patapinājuši daudz vārdu savai valodai, kuru tajā trūcis, bet daudzkārt samainījuši savu priekšmetu un nojēgumu apzīmējumus ar leišu vārdiem“ (Plāķis 1927: 5). Ar šo parādību skaidrojama lituānismu parādīšanās kursenieku valodā, galvenokārt lauksaimniecības nosaukumi. Kursenieki lietuviešus dalīja divās grupās, un tie bija ģeogrāfiski motivēti nosaukumi. Prūsijas lietuviešu izloksnes kursenieki sauca par leitisku valodu, ko viņi bieži dzirdēja otrpus līcim, saprata un daudzi spēja tajā runāt. To skaidro ar jauktu ģimeņu veidošanos, lai izvairītos no incesta, ja sievu apņēmtu no sava ciema. Vairums no sievām otrpus līča bija zemnieku meitas un tādēļ viņu valodu sauca par būru vai būrisku, bērni sākotnēji runāja mātes valodā, bet ar laiku apguva kursenieku valodu („riktīgu zvejnieku valodu“) (Kiseliūnaitė 2008: 26). Otra grupa bija Lietuvas lietuvieši, kurus kursenieki sākotnēji maz zināja, arī kontakti ar tiem bija maz vai pavisam maz līdz 1923. gadam,– tos sauca par žemaišiem, ar negatīvu konotāciju arī par litaueriem. Viņi piederēja katoļticībai un nāca no ekonomiski mazāk attīstītajiem Žemaitijas kaimiņapgabaliem (Kiseliūnaitė 2008: 27). Tomēr, lai arī kursenieki aizņēmušies daudz lietuviešu valodas vārdu, P. Šmits norāda, ka „tikai nedaudz kursenieku māc sarunāties leitiski un parašti runā ar tiem vāciski (..) Mazās Lietavas leiši ne visi ir patrioti (..) bieži vien jūt līdzī vāciešiem“ (Šmits 1933: 5), tādējādi kursenieku cieša satuvināšanās ar Lietuvas (nevis Prūsijas) lietuviešiem nav pašiniciēta parādība.

Periods, kad ūdens vēl nav kuģojams un ledus nav pilnībā izkusis, bija nosacīti klusais laiks,– šajā laikā kursenieki bija sociāli un fiziski nošķirti no cietzemes un tajā notiekošajām aktivitātēm. Dabā noritēja pavasara tuvošanās procesi, un notika ledus pārvietošanās jeb kursen. *šaktarps*¹¹ (sal. liet. *šāktarpis* ‘laika posms, kad dabas parādības traucē zvejot, pārvietoties’ (Sabaļausks 2002: 49)). Šajā periodā jeb šaktarpa laikā (kursen. *šaktarpe laike*) visa ģimene daudz laika pavadīja kopā: bērni gatavoja kokvilnu tīklu izgatavošanai, sievas

¹¹ „Tuoa varde šaktarpe nigribij dzirdēte tie laužes us kurse kāpe. Šaktarps atnes tiems ciemeniekams grūtes laikes. Lēds, pavasara par saule mīkšte tapte, pradij lēne kuštenaties. (..) Vāltēs, tie preš zieme pradužs male tap raute, turij grēte juoa tāle tapte uozraute. (..) Dižes lēdes kalnes šūmas kuoapa un abdrauze klātes pi plūdumes gulētes names. (..) Dauge nedīles šūmas tie dižes lēde šukes šurpe ir turpe, lik viņš par laike issetirpinaj“ (Pietsch 1982: 228).

laboja un gatavoja jaunus tīklus, bet vīri – zvejas rīkus vasaras periodam, no vecajām laivām gatavoja troses un virves, visi pievērsās māju sakopšanas un uzlabošanas darbiem, īpaši iekštelpu labiekārtošanai, nodarbojās malkas gādāšanu, celmu laušanu, žagaru vākšanu – gādāja kurināmo materiāli – un koku sagarināšanu un novietošanu žāvēšanai virs pavarda vietas u.c. mājas darbiem (Pietsch 1982: 232). „Katrai dzimtai ir sava diezgan glīti celta un labi apkopta dzīvojamā ēka, ar pāris piebūvēm un kopīgi darba – zvejas rīki“ (Krasnais 1938: 88), apliecinot, ka māju un kārtības uzturēšana ir kurseniekiem raksturīga. Mājās saziņa norisinājās kursenieku valodā.

Zvejniecība kā pamatnodarbošanās ir nošķirama no citiem ar to saištītiem nodarbošanās veidiem: laivu būvniecību, laivu modeļu veidošanu un to tirgošanu, zvejniecībai paredzētu apavu (ūdensnecaurlaidīgu zābaku) vai zvejas piederumu (virvju, tīklu, enkuru, buru utt.) izgatavošana un labošana, zivju tirgošana u.c. Laivu izgatavošana bija viena no vissvarīgākajām ar zvejniecību saištītām nodarbēm, jo lielāku apjomu zivju varēja iegūt atklātos un dziļākos ūdeņos un piekraštes ūdens teritorijā zveja komerciāliem nolūkiem nebija pieļaujama (Perminas 2015: 69). Šīs nodarbes īpatnība bija tāda, ka laivas tika būvētas topošās laivas īpašnieka pagalmā, tādējādi zvejnieka sētas pamatfunkciju – dzīvojamo – laiku pa laikam papildināja ar nodarbošanos cieši saištītas funkcijas. Turpretim zivju tirgošana norisinājās gan ciemos, radot unikālu parādību – zivju tirgu – (visbiežāk Šilutē, Kintai, Kārklē), gan tās tika veestas uz Klaipēdu („mieštu“) vai vācu zemēm (Šmits 1933: 4).

Zvejnieka ikdiena nebija viegla, tā pārsvarā saištīta ar sagatavošanās darbiem, došanos zvejā un zivju apstrādi, kūpināšanu, to vešanu uz tirgu u.tml. darbiem. Zvejošana uz ledus notika visos gadalaikos, ar šo parādību saištāma kursenieku zvejniekiem raksturīgā zivju saukšanas tradīcija ziemas zvejas laikā (kursen. *bumbanieke zvejybe* vai *pasuštes zvejjuotume*), ko detalizēti aprakstījis lietuviešu dabaszinātņu pētnieks E. Bacevičius rakstā „Poledinēs baidomosios žvejybos pietryčių Baltijos lagūnose biologiniai pagrindai, žvejojimo technika ir tradīcija (XIX–XX a. pirmojo pusē)“ (Bacevičius 2004). Lielākā daļa laika tika pavadīta vai nu laivā vai ziemas laikā uz ledus, vai nu kraštā, tiešā zvejnieka sētas tuvumā. Vairāk par zvejnieku sētu skat. 2.3.–2.5. apakšnodaļā.

Zvejnieka sievai ikdienas ritms vasarā nebija mazāk viegls kā pašam zvejniekam. Nereti sievām bija jāceļas pēc pusnakts, lai ceptu maizi, sagatavotu brokaštis un pusdienu tiesu vīram, palīdzētu ar zivju nešanu uz tvaikoni un to pārdošanu tirgū, iepirktos u.tml. Dienās, kad sieva nedevās uz zivju tirgu, nācās aprūpēt lopus, dzīt tos ganībās, sakopt māju, ravēt un aplaištīt dārzu, kā arī gatavot brokaštis bērniem un dot tiem uzdevumus, vakarā – gatavot vīram vakariņas un dzīt lopus mājās. Kopā ar citām sievām tika tīrītas un sagatavotas kūpināšanai zivis (Pietsch 1982: 86–92; N-MUZ).

19. gs. otrā pusē iezīmē jaunu tendenci, kas maina vienas daļas kursenieku dzīvesveidu un ietekmē zvejnieku sētas arhitektoniski telpisko vidi. Pieaugošās atpūtnieku un tūristu intereses dēļ sāk attīstīties viesu māju kultūra. Parādās kūrorti jeb kūrvietas (Jodkrantē, Nidā), paralēli ar zvejniecību saistītām nodarbēm pieaug kursenieku rūpes par atpūtniekiem un tūristiem, jo tas kļūst par nozīmīgu ienākumu avotu. Īpaši aktuāli tas ir vasaras periodā, kad atpūtnieki galvenokārt no Vācijas var baudīt gan atklātās jūras, gan liča ūdens priekus, tādēļ tie ieguvuši nosaukumu „peldu viesi“ (Plāķis 1927: 3; Endzelīns 1931: 573). Kursenieki tiem izīrē istabas savos dzīvojamajos namos vai vasaras periodā māju pilnīgā nodod atpūtnieku rīcībā (izīrē), pašiem pārvācoties uz palīgēkām¹², pārdod tiem sarūpētās zivis, pienu, vizina ar laivām kā jūrā, tā līcī un ved uz mežiem aļņus lūkot (Endzelīns 1931: 573). Šo pārmaiņu apmēru un nozīmi kursenieku dzīvēs, sākot no 1920-ajiem gadiem, ilustrē guļvietu skaits lielākajos ciemos, piemēram, 1939. gadā Nidā iespējams izmitināt aptuveni 100 000 cilvēku, savukārt Jodkrantē pieejamas ap 70 tūkst. gultasvietu¹³.

Kursenieku valoda 19.gs. bija valdošā valoda Kuršu kāpu teritorijā, taču situācija mainījās 20. gs. sākumā, kad pieauga vācu valodas loma saziņā. Īpaši izteikta šāda parādība bija ciemos, kur ātrāji attīstījās kūrorti vai jauna tipa ienesīgi nodarbošanās veidi, piemēram, dzintara ieguve Jodkrantē (DK-P). Peļņas nolūkos kursenieki veda zirgu pajūgos vācu tūristus lūkot aļņus, – arī šādās aktivitātēs kursenieki gan dzirdēja, gan varēja runāt vācu valodā un uzzināt ziņas par dzīvi Vācijā (Šmits 1933: 4), dēvētu arī par propagandu (Malvess 2007: 57). Kopumā vācu valodas zināšanas bija drīzāk nepieciešamība, lai šādu pakalpojumu kursenieki varētu veikt. Varēja novērot arī šādu pretrunīgu parādību – vācu atpūtnieki atsevišķos sarīkojumos labprāt vēroja kurseniekus tautas tērpos, tādējādi it kā cenšoties izcelt vienu kursenieku kultūrtelpas īpatnību, savukārt „pret kursenieku valodu (..) izturas necienīgi“ (Endzelīns 1931: 573). 19. gs. vidū līdz ar tūrisma attīstību, notika izmaiņas kursenieku etniskās kopienas dzīvē (Kapenieks 2013: 52).

Vācu garu ieaudzināja kā kultūras un sporta dzīvē, tā skolā un baznīcā. „Visās kursenieku skolās mācības jau no pirmās dienas māca tikai vācu valodā, jo skolotāji ir vācieši. Kurseniekiem jau no laika gala ir iekalts, ka vācu kultūra ir tā augstākā un labākā“ (Krasnais 1938: 89). Līdzīgus novērojumus piefiksējis P. Šmits, rakstot, ka „nacionālā apziņa pie kurseniekiem ir ļoti vāja. Visi viņi runā arī vāciski un nereti pat mājā, savā dzimtā. Paši viņi saucas gan par kurseniekiem un sakās, ka gribot arī par tādiem palikt, bet jau viņu bērni runā gandrīz tikai vāciski“ (Šmits 1933: 4). Ģermanizācijas process sekmīgāks un ātrāks bija Kuršu kāpu dienvidu daļā. Tur veidojās jauktas ģimenes un jau 19. gadsimtā (Prūsijas,

¹² „Dauge zvejes turij is saue name vises rūmes tiems švešams parsamdēte. Vinge pašē taisates namilēnes us cieme un kāde gulij us siene augšiene“ (Pietsch 1982: 88).

¹³ „Tiems svešams šlavij par vasare uoaselaicejumes rūmes is hotēles, pensiones un pi zvejes (..) Nide skaitij is pedjuoas mētes lik 1945 lik 100.000 naktes gulētumes“ (Pietsch 1982: 32), „Is tuoas duicimte mētes laik iepradij tie švešes nakte un nāc ta dauge, kad jau 1939 varij ca. 70.000 gulētumes skaitete. Tas pēlns bij tiems hoteleniekams ka ir tiems zvejams, tie saues išubes parsamdije“ (Pietsch 1982: 60).

Vācijas impērijas laikā) vācu valoda tika lietota zvejnieku ģimenēs, kamēr ziemeļu daļā – Klaipēdas apgabalā – līdz pat 19. gadsimta vidum kursenieku ģimenēs netika lietota (Kiseliūnaitē, Jakulytė 2017: 150). 1933. gadā Kuršu kāpās kāds jauns Pērvelkas ciema skolotājs, kurš „kursiski (..) neprot ne vārda“, ekskursijas dalībniekiem atklājis, ka bērniem skolā viss tiekot pasniegts vācu valodā, bet oficiālo valsts valodu – leišu – mācot tikai 6 stundas nedēļā kā svešvalodu. Pēc tā raksta autors H. Zariņš secinājis, ka „tāpēc arī jaunā paaudze, uzrunāta latviski, gan saprot mūs, bet neatbild, jo arī viņu tēvi un mātes, diemžēl, ar tiem runā vāciski un tikai paši savā starpā, darbā iedami, runā savu, kuršu valodu“ (Zariņš 1933: 12–13). Preiļi, Pērvelka (un sākotnēji arī Nida) vismazāk iespaidoti un latviskāki, jo atrodas tālāk no Klaipēdas un tos mazāk apmeklē atpūtnieki.

Arī R. Pīčs, rakstot par skolu Nidā, norāda, ka paralēli vācu valodai skolā no 20. gs. sākuma māca svešvalodu – lietuviešu valodu¹⁴. Tomēr lietuviešu valodas ietekme uz kursenieku valodu visvairāk novērojama ar reliģiju un morāli saistītajā leksikā. Kursenieki, būdami luterāņi, kāpu ziemeļu daļā līdz pat Vācu impērijas laikam apmeklēja dievkalpojumus lietuviešu valodā, tāpat bībele un cita reliģiska satura literatūra bija lietuviešu valodā. Dienvidu daļā pāreja no lietuviešu uz vācu valodu fiksēta jau 18. gadsimta beigās, taču dievkalpojumi tika noturēti gan lietuviešu, gan vācu valodā (Kiseliūnaitē, Jakulytė 2017: 150). Baznīcā lietuviešu valodu dzirdēja līdz pat Pirmajam pasaules karam (Morkūnas, Sabaliauskas 1959: 133). Kopumā lietuviešu valodai iespaids uz kursenieku valodu mazāks kā vācu valodai, kas skaidrojams arī ar kursenieku vēlmi būt „kuršiem“, nevis vāciešiem, vēl mazāk lietuviešiem.

Multilingvisms Austrumprūsijas teritorijā pastāvējis jau vairākus simtus gadu (Kiseliūnaitē 2008: 26), Kuršu kāpās runāja kursenieku un vācu valodā, lai gan laikā līdz ~17. gs. otrai pusei fiksēts arī prūšu valodas lietojums¹⁵. Taču pēc 1923. gada, kad Kuršu kāpas bija Lietuvas pakļautībā, pastāvēja trilingvisms. Tika lietota kursenieku, vācu (literārā un lejasvācu izloksnes) un lietuviešu (literārā un Klaipēdas lietuviešu) valoda atkarībā no dzīves jomas/valodas lietošanas sfēras (Kapenieks 2013: 101).

Tautas gara mantu kursenieku valodā fiksēts salīdzinoši maz – tāda noštāja paušta vairākos avotos. J. Endzelīns norāda, ka, apmeklējot Nidu, Preiļus un Pervalku, pierakstījis tikai dažādus spoku un joku stāstus (Endzelīns 1931: 574). P. Šmits pierakstījis gan dziesmu variantus un teikas, gan tradīcijas un ticējumus, ko savos ceļojumos un novērojumos savākuši R. Malvess, A. Becenbergers, J. Plāķis, Latviešu Folkloras Krātuves ekspedīcijas dalībnieki, kā arī pats personīgi (Šmits 1933: 7–26). R. Malvess 1932. gada ceļojumā uz Kuršu kāpām piefiksējis, ka „tautas radošais gars apsīcis. Nav tautas pasaku vai teiku, nav

¹⁴ „Is šuoale tape vāce runate, par cite švese valuoade tap nu 1924 lietuviške macenate“ (Pietsch 1982: 28).

¹⁵ „Senā prūšu valoda tagad ir pilnīgi iznikusi. 1677. gadā nomira vienīgais Kuršu nērijā dzīvojušais vecītis, kurš to vēl prata, taču tur tādi esot vēl“ (Sabaļausks 2002: 73).

tautas dziesmu, nav tautas melodiju, tautas deju (..) ar lielu meklēšanu izdodas dabūt dažas ziņģes (..) visvairāk pie sirds tiem ietu latviešu tautas gara mantas, kuras viņi varētu iemācīties un paturēt kā mantojumu“ (Malvess 2007: 59-61). K. Morkūns un A. Sabaļausks min, ka tam par iemeslu varētu būt gan skarbie dabas apstākļi un nabadzīga dzīve, gan izolētība un reliģiski uzstādījumi, aizliedzot dziedāt noteikta tipa un satura dziesmas, par kuriem iepriekš izteikušies A. Becenbergers, P. Šmits un P. Mitmans (Morkūnas, Sabaliauskas 1959: 133). Lai arī kopaina ieskicēta salīdzinoši nabadzīga, to var vērtēt kā pārspilētu. Savāktais folkloras materiāls nav plaša apjoma, jo tas nav savlaicīgi fiksēts rakstu avotos, taču tas sniedz ieskatu kursenieku mitoloģijā, dievību un garu pasaulē, viņu pasaules redzējumā. Iespējams, liela daļa stāstu ir zuduši, un tas skaidrojams ar valodas lietotāju skaita samazināšanos un tās pēctecības pārtraukšanu, taču kursenieku kultūras un identitāti veidojošu elementu izpētei esošais materiāls ir gana plašs. D. Kiseļūnaite apkopojusi folkloras krājumu „Pamariņ sakmēs“ (2010) no Kuršu kāpu ciemiem un dažādām vietām otrpus Kuršu līča (Kiseļūnaite 2010).

„Dažādām valodu kopienām var rašties grūtības, jo viņu valoda oficiāli netiek atzīta (..) vai arī tā tiek pakļauta nepārtrauktam spiedienam no apkārtējo valodu puses“ (Fāters 2010: 21). Kursenieku valoda, vēsturisku, politisku, ekonomisku apstākļu iespaidota un tikai dažās sfērās (mājās, darbā) saziņai lietota¹⁶, ir bijusi pakļauta nepārtrauktam vācu un/vai lietuviešu, vēlākā periodā īsu laiku arī krievu valodas iespaidam. Bez rakstu valodas tā nav spējusi izdzīvot apstākļos, kad dzimtās valodas runātājs apstākļu spiests atstāj tās dabisko vidi – Kuršu kāpas. Vājas un ārēji vājinātas kursenieku nacionālās apziņas dēļ kursenieki nav centušies to lietot publiski (sapulcēs, dievkalpojumos, skolās u.tml.) vai rakstiski. R. Malvess norāda, ka „kursiskais dialekts Kuršu kāpās pabērna lomā (..) kursiskā valoda ir māju valoda un sarunāšanās valoda vācu un lietuviešu klātbūtnē, lai pēdējie nesapraštu. Neiespējami viņiem arī iedomāties, ka latviešu valodā varētu piespraust kādu paziņojumu pie reklāmu štaba vai kur citur“ (Malvess 2007: 58). Kursenieku valodas prestiža maiņas iemeslus un tās izzušanas iemeslus pētījusi D. Kiseļūnaite, kura norāda, ka kursenieki sevis pārstāvētās etniskās kopienas vēsturi zina fragmentāri un virspusīgi, ar tautas folkloras uzslāņojumiem. Valodas prestižs kursenieku acīs zudis 20. gs. starpkaru periodā, kad īpaši spēcīga bijusi Vācijas propaganda un Lietuvas autoritāšu nespēja atrisināt etnisko grupu jautājumus Klaipēdas apgabalā. Kuršu kāpās starpkaru periodā vācu valodas prestižs nebija liels, lietuviešu valoda tika lietota jauktās ģimenēs, bet kursenieku valoda galvenokārt lietota ģimenēs starp vecāko paaudžu pārstāvjiem (vecvecāku un vecāku sarunvaloda), vācu –

¹⁶Sociolingvistikā skatījumā var runāt arī par valodas atdzimšanas un nomaiņas parādību. Valodas nomaiņa kādā etniskā grupā var notikt tad, ja samazinās valodas runātāju skaits vai īpatsvars vai ir sociolingvistisko funkciju zudums (Šaudiņa 2018). Šo parādību var attiecināt arī uz kursenieku valodu gan funkciju zuduma, gan runātāju skaita samazināšanās un galīgas izzušanas aspektā.

saziņā ar bērniem. Tā kā kursenieku valoda bija zvejnieku sociolekts, tad to labāk zināja vīrieši nekā sievietes. Kursenieku valodas prestiža palielināšanās saistīta ar kursenieku emigrāciju, noštalģiju pēc mājām un sociālo un politisko apstākļu maiņu pēc Otrā pasaules kara (Kiseliūnaitē 2018). Līdz ar to par galvenajiem kursenieku valodas izzušanas iemesliem uzskatāmi: kultūras un valodas politikas nošādnes (nav rakstu valodas, publiskās sfērās jālieto cita valoda, funkciju un sfēru sašaurināšanās u.tml.), karš un tā izraisītās sekas (kopienas pārvietošana, emigrācija), nepietiekama pašiniciatīva aktīvi lietot kursenieku valodu (personīgu vai ekonomisku iemeslu dēļ).

Kursenieku dzīvesveids, ko tiešā mērā ietekmēja dzīves telpa (ģeogrāfiskie, dabas, sociālekonomiskie, politiskie u.c. apstākļi), nodarbošanās veids un tā specifika (preču un nepieciešamo priekšmetu iegāde cietzemē, zvejošana, zivju tirdzniecība, tūristu apkalpošana u.c.) noteica valodas telpu. Salīdzinoši noslēgta dzīve Kuršu kāpās ir ļāvusi kurseniekiem līdz pat 20. gs. vidum nosargāt savu valodu, taču vienlaikus tās attīstība, pārmaiņu process bija sašindzis izolētā telpā, neļaujot jaunām parādībām iegūt vārdisku veidolu, kas nebūtu aizgūts no citām valodām. Valodas kontaktu ceļā kursenieki līdzās dzimtajai valodai pārvaldīja lietuviešu un vācu valodu, no kurām tika aizgūts ievērojams leksikas apjoms, iegūstot arī svešas kultūras nemateriālās un materiālās vērtības. Kursenieki bija galvenokārt bilingvāli, daļa arī trilingvāli¹⁷, bet kursenieku valodas funkcionēšanas sfēras bija ierobežotas – ģimene (mājās), kaimiņi, darba valoda (zvejā). Izzūdot saiknei ar vietu un pārmaiņu procesā pārveidojoties kursenieka identitātes saštāvam, izzudusi arī kursenieku valoda.

3.3. Kursenieku zvejnieku sētas raksturojums

Visu zvejnieku ciemu (kursen. *ciems*) plānojumu nosaka to atrašanās vieta pie Kuršu līča un reljefa īpatnības. Ciemu funkcionāli telpiskās struktūras centrālais elements ir iela vai ceļš (kursen. *ceļš*), un tā izveidota nosacīti paralēli Kuršu līča piekraštes līnijai (kursen. *mārmulē//mārmulis* ‘mares mala’). Balstoties uz šo lineāro principu, var izšķirt divus plānojuma tipus:

1. Galvenā iela un pret to perpendikulāri kārtotas mazākas ielas, kur mājas – zvejnieku sētas–, izvietotas abpus ielām (Nidā, Jodkrantē).

¹⁷Valodu kontakti ir neatņemama parādība, kad noteiktā teritorijā paštāvīgi saziņai lietotas dažādas valodas. Tā rezultātā valodas pakļautas pārmaiņu procesam daudz štraujāk, un atkarībā no izvēlētas valodas saziņā vai citās sociolingvistikajās funkcijās var notikt valodu hierarhijas maiņa (Šaudiņa 2018). Valodas kontaktu izpausme praksē gan indivīda, gan sabiedrības līmenī ir divu vai vairāku valodu lietojums. Var runāt par divvalodību (bilingvismu) un daudzvalodību (multilingvismu), kur valodu kontakti ir galvenais sociolingvistikais procesu veicinātājs bilingvālā vai multilingvālā sabiedrībā (Druvieta 1998: 21).

2. Abpus galvenajai ielai izvietotas mājas (Pervalkā) bez plašāka ielu sazarojuma vai mājas izvietotas tikai vienā galvenās ielas pusē (Preilā), tādējādi tās nošķirot no meža (Butkevičius 1958: 174).

Zvejnieku ciemu veido šaura, izstiepta teritorija gar Kuršu līci un kāpām, radot priekšnosacījumus zvejnieku sētas veidot kompaktas un cieši blakus vienu otrai. Sākotnēji zvejnieki dzīvoja būdās, kas bija izvietotas drošākās vietās, cenšoties pasargāties no kāpu pārvietošanās, un kas tika būvētas no dažādiem kuģu vai laivu atlūzu kokmateriāliem. Tradicionālās Kuršu kāpu zvejnieku sētas veidols radies un formējies laikā no 18. gs. beigām līdz 19. gs. vidum, kad tās tika attīstītas dažādu dzīves apstākļu un pārmaiņu procesu iespaidā. Līdz ar mežu štādīšanu un kāpu nostiprināšanu 19. gs. pašā sākumā tika ierobežota kāpu pārvietošanās, visbeidzot arī dzīves pārmaiņu temps un pielāgošanās dabas radītajiem apstākļiem stabilizējās – kursenieki varēja sākt būt ilgmūžīgākas būves (NER-V).

Kuršu kāpu zvejnieku sētai raksturīgs savdabīgs ārējais veidols un plānojums, kas ir atšķirīgs no zemnieku sētas un vienlaikus tai ļoti tuvs, bet atšķirīgs no zvejnieku sētas otrpus Kuršu līcim. Zvejnieku sētā apvienotas iezīmes no vāciešu un žemaišu tradicionālās sētas arhitektūras, proti, no vāciešiem ir aizgūta būvniecības tehnika, savukārt no Žemaitijas reģiona – iekštelpu plānojuma elementi, jumta forma un dekoratīvie elementi (Butkevičius 1958: 175). Namdarus aicināja no Kintu apgabala, Šilutes rajona otrpus Kuršu līcim (etnogrāfiskajā Mazās Lietuvas teritorijā), un tie namus cēla ne tikai Kuršu kāpu iedzīvotājiem, bet arī Nemunas deltas zvejniekiem. Ar to tiek skaidrots Kuršu kāpu un Nemunas deltas zvejnieku sētu līdzība, tikai Kuršu kāpās tās ir bagātīgāk dekorētas ar ornamentāliem koka izgriezumiem (Detlefzenas 1995: 28; Butkevičius 1958: 80; N-MUZ). Arī būvmateriāli – baļķi un niedres – tika transportētas no teritorijām ārpus Kuršu kāpām, piemēram, Kintu apkārtnes, jo mežs kāpās ir salīdzinoši mazs un nepiemērots būvniecības vajadzībām, kā arī tas nodrošina kāpu stabilitāti, mazina to pārvietošanos, līdz ar to tā izciršana nav pieļaujama drošības apsvērumu dēļ.

2.4. Zvejnieku sētas galvenie veidošanas principi

2.4.1. Pagalms un ēku tipi

Tipiskai zvejnieku sētai (kursen. *zveju nams*), piemēram, Nidā un Jodkrantē, raksturīgs nosacīti garenvirzienā izstiepts zemesgabals (kursen. *grund//šlūks*), kurā centrālajā daļā izvietota dzīvojamā ēka (kursen. *nams*). Reljefa īpatnību, dabas apstākļu un dzīvesveida dēļ plānā tā garenvirzienā izvietota ar vienu galu pret līci, savukārt otru – pret ceļu (kursen. *ceļš//strāse*). Ēkas ir izvietotas dziļāk pagalmā, kur var nokļūt, izejot cauri nelielam

priekšdārzam (kursen. *darzēns preš name*)¹⁸. Zvejnieku sētā galvenās būves ir dzīvojamā ēka un kūts (kursen. *stallis//kūt*), un tai raksturīga viena stāva apbūve, kas pret ielu izvietota vienā līnijā.

Tādas palīgēkas kā kūts mājdzīvnieku izmitināšanai un retāk, bet arī šķūnis (kursen. *skūne//šūre*), palīgēkas instrumentu vai zvejošanas rīku novietošanai tika būvētas tuvāk līcim, tādējādi veidojot saimniecisko pagalmu. Turpat nereti bija vieta tīklu žāvēšanai (Butkevičius 1958: 174, Demereckas 2011), piekraštē tika izvietotas speciālas kārtis¹⁹, kur katrai saimniecībai atbilstoši tās lielumam un darba kapacitātei bija sava vieta tīklu žāvēšanai. Tīklu vietas mantoja no paaudzes paaudzē, un katras ģimenes kārtis tika atzīmētas, iegrebjot tajās īpašas zīmes vai burtus. Tādi tīklu žāvēšanas „lauki“ zvejnieku ciemos bija līdz pat kolektivizācijai 20. gs. vidū (Butkevičius 1958: 174).

Vairākas funkcijas visbiežāk bija apvienotas vienas klēts telpas (kursen. *klēte*) apjomā, piemēram, vienā palīgēkā bija gan steliņģis zirgiem vai govīm, gan kambaris ar klēts funkciju vai kambaris tīklu glabāšanai, savukārt tīklu žāvēšana notika arī dzīvojamās ēkas bēniņos (kursen. *augšiene*). Atšķirībā no zemnieku sētas, kursenieku zvejnieku sētās klēts kā atsevišķa būve nebija raksturīga. Var secināt, ka ēku izvietojumu noteica ne vien praktiska nepieciešamība, bet arī ierobežotā būvmateriālu, īpaši koka, pieejamība Kuršu kāpās un kursenieku turības līmenis (Malvess 2007: 57).

Līča piekraštē, tuvu mājām, siltajos gada mēnešos tika turētas zveju laivas jeb valtes, ko lietuvieši mūsdienās dēvē par kurēnām²⁰, tādēļ nedaudzās ar zvejošanu saistītās palīgēkas, piemēram, zvejošanas rīku un tīklu uzglabāšanai, bija izvietotas tuvu krastam. Ar laiku namiņa lietošanas veidu mainīja, tajā izmitinot mājputnus vai mazus mājdzīvniekus (Demereckas 2011: 406).

Pēc fotogrāfijām var noprašt, ka blakus dzīvojamai ēkai bija izvietota aka ar vindu (kursen. *aka, akas svirssts*) un neliels sakņu dārziņš (kursen. *darzas*) (Kursīte 2007; Mogharbel 1993: 224–228). Puķu un košumkrūmu nav bijis daudz, bet dobes (kursen. *puķe duoabe*) un dzīvžogi vienmēr bijuši labi kopti²¹, par to rūpējušās zvejnieku sievas. Pie mājas bija dažādi augļu koki: ķirses, plūmkoki, bumbieres, ābeles, arī ērkšķogu krūmi, savukārt tuvāk ielai bērzi, kaštanokoki un ceriņi. Aka tika izmantota ne tikai ūdens iegūšanai, bet arī pašu izaudzēto dārzeņu uzglabāšanai²². Dārzeņu, galvenokārt kartupeļu jeb rāpuču, uzglabāšanai

¹⁸ „Tie names slāv mėslums ar geviles gales pi abzduies sānes nu cele, nuoadelēte par viene mage darzēn (..) Rēte slāv tie names krušte pi cele un rēte redz tarpa names is cites materiales ka malke taisate“ (Pietsch 1982: 30).

¹⁹ „Vinge uoazrāve tuoa laive us male un uoaskāre par diene saues tikiles par džāvinatume. Par šuoas bije pi plūdume īpatišķes kares uoašlaisate“ (Pietsch 1982: 212).

²⁰ „Is vasares mėnises ankeruoaj tie zvejes saues valtes pa viene zvejibe preš saues dzievuoakiles, tie nivienes 50 m nu mares pludume tale gulij“ (Pietsch 1982: 28).

²¹ „Tie zvejes sieves devas tuoa rēze dauge varge, saues maģes darzēnes is vasares mėnises par dauge cites puķes raibe darēte. Pi abzduies sānes nu cele slāv bērzes, kašlanies un flīdires kuoakes“ (Pietsch 1982: 30).

²² „Tuoa mėnke marguoagine, tuoa tie zvejes pašē rāve, tape ar udine is ake pazurgate. Spane us spane rāve ar viene karte is dzilume lauke“ (Pietsch 1982: 90).

bija paredzēta vieta virtuves grīdā (pagrabā) (kursen. *ķelleris//ķeldiris*) vai arī tam speciāli veidotā, nelielā būvē (kursen. *rūse*) zemesgabala visaugstākajā vietā ²³(Demereckas 2011: 407), lai dārzeņus varētu uzglabāt līdz pat pavasarim, tiem virsū tika likti salmi un smiltis.

Sākotnēji saimniecība īpaši nožogota nebija, taču dārzu no pārējām funkcionālajām (iespējams, māļputniem) zonām atdalīja ar veciem, nevajadzīgiem tikliem (Butkevičius 1958: 175). Ar laiku funkcionālās zonas un visu sētu (kursen. *sēta*) ierobežoja zaru žogs, ko no 19. gs. beigām nomainīja vai papildināja koka dēļu žogs (kursen. *lente sēts*) vai dzīvžoga štādījumi (kursen. *hek*) (NER-V), taču visbiežāk fotogrāfijās manāms dažādu materiālu lietojums zonu norobežošanai. Dēļu žogu augšējie gali bija veidoti dažādās ģeometriskās formās (kursen. *sēt ar citades apgraisates gales*).

Latvijas dabas pētnieks Guntis Enniņš kopā ar sievu 1964. gadā devies ceļojumā uz Kuršu kāpām, lai iepazītu to un kāpu ļaudis – kurseniekus. Savos pierakstos viņš sniedz konspektīvu, bet vispusīgu apbūves raksturojumu. Tā, piemēram, par Pervalku viņš min, ka „Ciema vecajā apbūvē aizrautīgi aplūkojam dažādas etnogrāfiskas detaļas. Salmu jumts, kokgriezumi, skursteņi. Starp ēkām krustu šķērsu dažādi žogi, kas, šķiet, nodala atsevišķas saimniecības un tām piederošos sakņu dārzus. Žogs priekšplānā izskatās kā nesēns uzsiests. Starp ēkām izklaidus atsevišķi koki un pie sētas putnu būris garā kātā. Tālumā kuršu joma, piekraštes vējā izžauti drēbju gabali, kraštā maza būdiņa. Jūras līcī laiva“ (Laimē 2007b: 105). Nākošajā rindkopā viņš saka, ka „Fotogrāfija redzama māja ar rotāta jumta maliņu un īpatnēju kokgriezumu jumta korē. Mājas pagalmam apjozta sēta, netālu aiz vārtiņiem fonā jūra. Starp pagalmā iedzītajiem mietiem izžauta veļa. (..) Uz šīs fotogrāfijas rakstīts: „Šinī mājā dzīvo Fricis Jakaitis ar ģimeni.““ (Laimē 2007b: 105).

Zivju kūpināšanai tika veidotas īpašas kūpināšanas kaštes (kursen. *rukūže//rukūžs*)²⁴. Kūpināšanas kaštes bija pārvietojamas un izvietojamas viena uz otras, tādējādi varēja kūpināt lielāku daudzumu dažādu zivju (Demereckas 2011: 407).

Rudenī notika sagatavošanās darbi ledus pagraba (kursen. *īšķelirs//īšķelire*) izveidei. Visbiežāk kūts vai šķūņa ziemeļu galā tika rakta taisnstūra formas bedre, tajā pa perimetru veidotas dubultbiezas koka sienas, uz kurām pēc ledus kluču savešanas tika uzlikts jau iepriekš izgatavots jumts²⁵.

²³ „Is viene juoa augšle viete iskas viņge viene ca. duie mētre dzile un duie mētre plate rūse. Tas salms, tas par šituo rūse us turge tap pirkte, nāce par viene resine pakarte iekša. Tie ismēklētes rūpučes (lik 20 centnires) nāc nu iekša un tap lik pavasare ierūsate. Resine ar salmes un smilkše aplikte, ta palike vinges par zieme ir is diže spēge un niiesale. Pare seves nāc tas atgals like pavasare is ķelire, tas mēštums pa kukine grīdes gulij“ (Pietsch 1982: 112).

²⁴ „Ķeles pares lēntes is garume nu ca. 2 x 1 m sanegluoate, viene ca. 30 cm maģe dzile caurume zema, viens mač uģines caurums pi gale nu iekšes dzilume un gatavs bij tas rukūžs“ (Pietsch 1982: 124).

²⁵ „Rudes viele iepradij tie sameniekes nu viene lēde īšķelire par lēde ievēštums pariktate. Tas rūms nu ca. 10x20 m gare un ca. 1,5m dzile, gulij pi zimile sāne nu viene name; viņge tap vel nu jaune ismēste un islīdzinate. Ta dubulte rēsine siene, ca. 3 m augšle, tap ar kimine vel ispildate un ieštampate. Vinge apkavaj vasara preš saule spindules. Tas jau sataisate slāgs nāc pa lēde ievēštums us tuo“ (Pietsch 1982: 238).

Lai arī R. Pičs min, ka sētās suņu nav daudz²⁶, vārdnīcā dots suņu būdas nosaukums (kursen. *sune būde*). Suņu nelielais skaits skaidrojams ar to, ka kursenieki nepazina zagšanu un sargāšanas funkcijai tādi nebija nepieciešami.

Nedz R. Piča, nedz citos apskatītajos avotos kursenieku valodā nav atrasts sanitāro mezglu apraksts. Jautājums par dabisko vajadzību nokārtošanas paradumiem un attiecīgām būvēm vai telpām pēc pieejamiem avotiem nav skaidrs. Vārdnīcā parādās vien kursen. *šitūžs* 'ateja' (Pietsch 1991: 185, 195, 203), kas varētu būt gan atejas bedre, gan klozets. 20. gs. 30. gados āra tualete – maza būdiņa – visbiežāk atradās stalla galā. Tajā atradās mazgāšanās piederumi un tai vienmēr bija jābūt sakoptai. Bez šādas funkcionālas nepieciešamības kursenieki neesot varējuši savā sētā uzņemt vasaras atpūtniekus, tādēļ gan tualetes esamība, gan tās tīrība tika stingri uzraudzīta (Kiseliūnaitē 2019).

Toties kursenieku mazgāšanās paradumus skaidro K. Mogharbelas atšifrēts Hertas Paulas (*Herta Paul*) teksts, kurā viņa stāsta par savām mājām Purvinē. No tā var secināt, ka kursenieki mazgājušies svētdienās, citās dienās siltajā sezonā gājuši peldēties līcī. Mazgāšanās notikusi virtuvē (kursen. *kukne//kukine*), tāpēc speciālas telpas vai ēkas šādām vajadzībām nav bijušas, bet ūdens uzsildīšanai sanešts no akas. Ikdienā gan kursenieki, gan atpūtnieki mazgājušies un zobus pucējuši tikai aukstā ūdenī („*tie vācieš ar niguv silte ūdin*“), tāpēc atpūtniekiem telpā atradusies bļoda (kursen. *vaškesil*), auksto ūdeni spaiņos (kursen. *spannis*) atnesuši un aiznesuši mājinieki (Mogharbel 1993: 224–229). Arī veļas mazgāšana notikusi virtuvē cinka vannās (kursen. *ciņķvanne*), kurās mazgājušies arī bērni. Siltā laikā sievas veļu ar mazām airu laivām vedušas mazgāt līcī, bet ziemā veļa mazgāta un žāvēta turpat virtuvē (Mogharbel 1993: 227). Šādi paradumi pamato arī salīdzinoši nedaudzo ēku skaitu zvejnieku sētā, jo pirts nosaukums avotos nav atrasts.

2.4.2. Dzīvojamās ēkas plānojums un iekārtojums

Tradicionālas zvejnieku dzīvojamās ēkas plānojums saštāv no divām telpu grupām – saimes jeb ģimenes telpām un viesu telpām, kuras parasti ēkas centrālajā daļā funkcionāli savieno neliels, aptuveni 2m plats koridors (Butkevičius 1958: 175). Arhitektūras un etnogrāfijas literatūrā lietuviešu valodā to apzīmē vārdu savienojums „divu galu plāns“ (liet. *divieju galų planas*), taču, cik var noprast pēc avotos rakstītā, kursenieku izpratnē un valodā šādas klasifikācijas nepastāv. Katrs „pilns gals“ saštāvēja no četrām telpām – virtuves un trim kambariem jeb ištābām. Plānojumam tipiski četri varianti, kas arī norāda uz to evolūciju, pielāgojot ēku ģimenes paaudžu un atpūtnieku vajadzībām (skat. 3. pielikumā):

²⁶ „*Sunes deve mēnke ciema. Zakte nitape, del tuoa vinges nibrukaj*“ (Pietsch 1982: 128).

1. Senākais tips sastāv tikai no divām telpām: priekšnama un ištabas, kuras apsildīja ar atklātu uguni. Ēkai nebija skursteņa, jumts segts ar niedrēm. Pie dzīvojamām telpām nereti bija piebloķēts kūts vai klēts būvaploms.
2. Viena gala plāns – no ēkas sāna ieeja koridorā, pa kuru var nokļūt virtuvē, aiz tās izvietotas divas dažāda lieluma ištabas un vecāku ištaba, skaitliski lielākā daļa ēku bija ar šāda tipa plānojumu.
3. Nepilns divu galu plāns – ēkas centrālajā daļā izvietots koridors, no kura uz vienu pusi var nokļūt „pilna gala“ telpās, savukārt otrā – divās telpās, ko ziemas laikā izmantoja kā „pieliekamos“ jeb pārtikas, dārzenu, tīklu un sadzīves priekšmetu uzglabāšanas telpas, bet vasarā – iznomāja atpūtniekiem-īrniekiem (kursen. *samdenieks*).
4. Pilns divu galu plāns – ēkas centrālajā daļā izvietots koridors, no kura uz abām pusēm var nokļūt „pilna gala“ telpās. Lielāko saimju dažādo paudžu ģimenes dzīvoja katra savā galā (Detlefzenas 1995: 26–27; Butkevičius 1958: 176–177; N-MUZ).

Telpas nebija augstas – apmēram 2,1 līdz 2,7m. Iekštelpu galvenais elements senākajās ēkās bija atvērta tipa skurstenis – mantelškurstenis, ko ar laiku papildināja krāsns vai plīts, vai abi kopā. Virs atvērtas ugunsкура vietas bija žāvētava (kursen. *(pa)dāre*), kur kūpināja zivis, gaļu un citus produktus, bet blakus pajumtē uz koka konstrukcijām ar telpā esošajiem dūmiem žāvēja tīklus un buras (kursen. *augšliens kur^e var džāvenate*) (Detlefzenas 1995: 29, 36). Jaunākajās mājās parādās glazētas, zaļā kursen. *zālš* vai brūnā krāsā (kursen. *brūns*), podiņu krāsnis (kursen. *puodu krāsne*), ko mūrēja podnieks.

Iekštelpu sienas bija uz skaliem apmeštas un krāsotas vai izlīmētas ar tapetēm (kursen. *izbilderata ištuba*), ja sienas bija pietiekami līdzenas, tad tās tikai balsināja (kursen. *kalķuoat*). Griesti tika krāsoti balti, bet grīdas – sarkanas. Iekšdarbus veica zvejnieka sieva, pati arī gatavoja līmi un, izmantojot zvejas tīklus, dekorēja telpu sienas²⁷. Zvejnieka mājā bija galvenokārt tādas mēbeles kā gultas (kursen. *gulte*), skapji (kursen. *skape*), galdi (kursen. *galds*), bufetes, krēsli (kursen. *štuole*), gari soli (kursen. *benķe*), un tie bija rūpnieciski ražoti. Arī mēbeļu oderējums un auduma izstrādājumi (aizkari (kursen. *fērung*), galdauti, gultas pārklāji un paklāji) tika pirkti jau gatavi. Tas skaidrojams ar to, ka Kuršu kāpās nebija attīstīta tekstilnozare, arī aušanas rūpnīcas vai galdniecības. Mēbeles parasti bija tumši zaļā krāsā (kursen. *(tumse)zālš*), koka pildīņu iekšdurvis – baltas vai gaiši zilas (Butkevičius 1958: 177–178).

²⁷ „*Tapecierates darbes un balinate nu ištubes pataisij ta sieve. Kvieše milte ar ūdine samaisate deve tuoā ša pirkte klīstire. Pa baltuoajume nu ištubes pasezurgaj ta sieve viene sluke tīkile ar dižes aces va maģes. Tuoā sarulate un is viene vērve iemērkte tīkile spiede un rulaj viņģe krusšes garume pi siene. Pa satvērtes ruoakes atserade par mums bernams tie puikuoates bīldires*“ (Pietsch 1982: 75).

2.4.3. Ēku konstrukcijas un būvdetaļas

Pamati veidoti no laukakmeņiem (kursen. *akmins*), tos kārtojot rindā, vēlākā periodā fiksēti pamatu labojumi ar sarkano ķieģeļu mūri, kas apmests ar kaļķu vai cementa javu, un horizontālā hidroizolācija – jumta pape. Ar mājas sliekšni un zīmju lietošanu saištīta kāda tradīcija, – uz sliekšņa zīmēja krustu, lai raganas netraucētu un lai zvejā veiktos²⁸.

Ēkas būvētas no koka (kursen. *kuoke*), kas tēsts un garināts – no baļķiem (kursen. *bālķis//bālks*) veidotas gan brusas (kursen. *šlipir(s)*), gan dēļi²⁹. Dzīvojamās ēkām tika lietotas 16–18cm platas, 20–40cm augštas taisnstūrveida koka sijas (Demereckas 2011: 412), iespējams, arī lielākas³⁰. Pēc avotiem var noprašt, ka senākās ēkas veidotas guļbaļķu tehnikā ar dzeguļotiem stūra pakšiem (Butkevičius 1958: 178), taču vēlāk uz apakšējā vainaga (kursen. *pamate malke*) noteiktos attālumos kārtoti vertikāli balsti (kursen. *šendire (?)*), starp kuriem, atstājot brīvas logu un durvju vietas, horizontāli guldītas brusas ar īpašām rievām to galos elementu savienošanai. Starp brusām tika liktas sūnas (kursen. *ķimines*), horizontālo un vertikālo elementu savienošanai izmantoja tapas. Augšējais vainags, „sasiets“ kopā ar šķērssijām, nodrošināja ēkas konstruktīvo noturību un tika veidots ar ~7cm šķirkārtu koksnes rukumam (Demereckas 2011: 178). Šāds būvtehnikas paņēmieni bija raksturīgs tieši Rietumlietuvā, īpaši Klaipēdas reģionā, no kura tas tālāk izplatījies Kaļiņingradas apgabala teritorijā.

Senākajām ēkām bija tipiski četrslīpju jumti (kursen. *slāgs*) ar nošļauptiem galiem jeb latv. apv. lāčpakaļām, kas klāti ar niedrēm (kursen. *truše//bieže*) vai salmiem (kursen. *salme*), savukārt vēlāk jumta formu veidoja divas slīpnes, apmēram no 20. gs. sākuma apjuntas ar māla dakstiņiem (kursen. *dakpanne*) (Butkevičius 1958: 178; Demereckas 2011: 515; muzejā apraksts). Jumti ar nošļauptiem galiem visvairāk raksturīgi Nidai, savukārt māla dakstiņu jumti izplatīti gan Nidā, gan Preilā un Jodkrantē. Jumta greznākā rota bija dažādi izgredti ornamentāli rotājumi kā jumtāžos jeb sakrustotos vējdēļu galos (kursen. *slāgu gaiļi*) un vējdēļos (kursen. *gēvile lēntes*), tā karnīzēs (kursen. *gezims*) un spāru galos. Pastāvēja trīs veidu kores gala rotājumi: 1) kores daļā krusēniski izvietoti vējdēļu pagarinājumi, kuros izgriezti zirgu vai citu dabas elementi (saukti arī par zirdziņiem, liet. *arkliukai*), 2) atsevišķs vertikāli izvietots ~ 1,6m augsts un 20–28cm plats dēlis – dzīvības koks, 3) jaukts tips, kurā apvienots gan štāgu gaiļu princips, gan virs kores izvietots dzīvības koka elements. Kursenieki godināja zirgus kā nozīmīgus mājlopus gan iztikšanas dēļ, jo ziemas zvejā un ledus vešanā bez zirga iztikt nevarēja, gan pārvietošanās pa kāpām ar tiem bija daudz ērtāka, arī aļņus rādīt kūrviesiem veda ar zirgu pajūgā. „*Tus zirges viņi turij, tad ar tuos jāja, erbinaj, tie bij labi. Tādieļ turij uz slāge*“, štāsta brāļi Sakūši (ISBf; ISB 2017: 16), savukārt kādā

²⁸ „*Un kad viņi jēme tīkils nu aukstienes zemuj un ka viņi mainija tīk'ls, tad viņi turij uz sklieksin padarije viene krušt, kad ragānas nivarij prakeikt tuo tīkil. Padarije vien krušt, un tad gā labi, tad varij zvejuot*“ (ISBf; ISB 2017: 11).

²⁹ „*Tuoa malke par sienes iegrieze puse ta resine, lēntes un līštes ta ka brūkaj*“ (Pietsch 1982: 70).

³⁰ „*Tie šlipires par ziede- und pamate malke turij viene resine nu 50cm*“ (Pietsch 1982: 70).

intervijā kurseniece L. Šraibere atminas, ka „vectēvs tik ļoti raudāja par to, ka zirgs būs jāatdod karā, viņš pavadīja zirgu līdz pat oštai, līdz pat tvaikonim. Es varētu vēl šodien raudāt par to, kā mans vectēvs raudāja. Man liekas, ka zirgs arī raudāja (..) vectētiņa zirgs, ko viņš dievināja bez gala (..) viņam bija savs zirgs jāredz, viņam to vajadzēja acu priekšā. Tas bija viņa prieks. Tas bija viņa viss“ (Zālīte 2007: 82–83). Uzskatīja, ka štāgu gaiļi ir ne tikai dekoratīvs elements, bet tiem piemita arī mājas aizsardzības funkcija. Katrs dzīvības koks vai štāgu gailis bija unikāls, otra identiska nebija, un to atrašanās vieta ēkas korē norādīja uz mājas svēto un mitoloģisko nozīmi kursenieku uzskatos. Kore – vieta, kur māja savienojas ar debesīm (Butkevičius 1958: 180; Demereckas 2011: 414–415). Štāgu gaiļi un dzīvības koki kā unikāli kursenieku zvejnieku sētas arhitektoniski dekoratīvie elementi līdzās dažādiem kursenieku gariem un dieviem uzskatāmi par mantotu baltu kultūras daļu un mitoloģijas elementiem, savukārt kā ornamentu – cauri gadsimtiem glabātu, spēcīgu kursenieku identitātes zīmi.

Balsoties uz senām tradīcijām, durvis (kursen. *dure*), logus (kursen. *luogs*) un citus elementus rotāja maz, – te izpaudās kursenieku pieticība un mēra sajūta. Ēku ārsienas apdarīja ar horizontāliem vai visbiežāk ar vertikāliem koka dēļiņiem (kursen. *lauke lentes*), uz kuriem kārtotas vertikālas latas (kursen. *late*), tos krāsoja brūnā krāsā. Logi bija ar rūšu (kursen. *rūte*) četr- vai sešdalījumu, rāmis (kursen. *luoage rāme*) krāsots balts (kursen. *balts*), savukārt slēgi (kursen. *fnsterlāde*) veidoti pildiņu konstrukcijā un krāsoti balti ar ultramarīna zilu (kursen. *blāvs*) vai „zviedru“ sarkano (kursen. *sārkans*) atbilstoši ēkas kopējam krāsojuma risinājumam.

Ārdurvis bija vienviru vai divviru durvis, kuras veidotas no vertikāliem vai slīpi kārtotiem dēļiņiem (kursen. *dur ar kruslgieštes lentes aptaisat*) un krāsotas zilas, brūnas, retāk baltas, veidojot izteiksmīgu ģeometrisku tēlu. „Durvīm nebija paredzētas atslēgas (kursen. *atslenga*), jo neviens nezaga, tāpat otrā dienā viss būtu zināms. (..) Mājām vienmēr bijušas divas izejas, katra savā mājas galā, lai briesmu gadījumā varētu izkļūt ārā.“ (Kursīte 2007: 8) Tas skaidrojams ar to, ka kursenieki pēc dabas bija mierīgi un konfliktu nebija. Tā kā kopiena bija maza un tā gan darba dzīvi, gan svētku dienas pavadīja ciešā kontaktā vai kopā, kā arī reti darbā pieņēma svešus cilvēkus, tad kursenieki zagšanu nepazina³¹.

2.4.4. Ēku pielāgošana atpūtnieku vajadzībām

Pēc 1833. gada, kad ceļš cauri Kuršu kāpām netika izmantots pašta vajadzībām, apsīka arī Kuršu kāpu ienākumu avots un sabiedriskās aktivitātes. Pašta ceļu nomainīja tvaikonis, kas nodrošināja gan sūtījumu piegādi, gan atpūtnieku piekļuvi zvejnieku ciematiem. Ap 1840. gadu Kuršu kāpās aizsākās vasaras un atpūtas viesu kultūra, kad turp atpūsties devās

³¹ „Zakte nitape pi zevejes, tuoa vingē nipazine. Ir ka tas nams par ilge laike tap palaište, palik tie dures ni asslēktes, tapate tie skapes“ (Pietsch 1982: 304).

Klaipēdas jūras tirgotāji. 1865. gadā Jodkrantē tiek izveidota pirmā viesnīca „Kurschier Hof“, tādējādi aizsākot jaunu periodu zvejniekciema attīstībā – kūrortpilsētas statusā (Demereckas 2011: 32–35). Zvejnieku ciemos parādās arī jauns ēku tips – villa (kursen. *vila*), un no 1935.–1944. gadam – no tradicionālās zvejnieku dzīvojamās mājas plānojuma atšķirīgs tās variants (koridors vairs nav caurejošs un viens „gals“ plānots ar trim telpām, nevis četrām).

19.–20. gs. laikā, kad arvien vairāk atpūtnieku sāk apmeklēt Kuršu kāpas un sāk attīstīties arī viesu māju kultūra individuāliem vai mazu grupu ceļotājiem, sadzīves apstākļu uzlabošanai un atpūtnieku ērtību nodrošināšanai tipiskās zvejnieku sētas tiek pārveidotas. Dzīvojamās ēkas tiek paplašinātas vai pārbūvētas, lai maksimāli izmantotu visu ēkas lietderīgo platību. Ēkām galvenokārt piebūvē verandas (kursen. *varande//prang*), kurām līdzīgi kā ēkas zelmiņus rotā ornamentāli izgriezti vējdēļi un stāgu gaiļi, izbūvē mansardu (kursen. *pažuobilis*) un dienasgaismas nodrošināšanai – arī jumta izbūves (kursen. *frankšpīžs*). Tā kā dzīvojamā ēka vasaras periodā daļēji vai pilnībā nodota atpūtnieku vajadzībām, iekštelpas tiek pārkrāsotas, dekorētas un labiekārtotas. 20. gs. 30. gados izīrētājiem katru gadu nams bija jāsakārto, lai varētu atjaunot licenci, – pirms tās piešķiršanas namu pārbaudīja, vai viss atbilst noteikumiem (Kiseliūnaitē 2019), līdz jūnijam namam bija jābūt gatavam uzņemt atpūtniekus³². Dzīves telpas pielāgošana vasaras atpūtnieku vajadzībām kļuš par tradīciju un nozīmīgu kursenieku ienākumu avotu.

2.5. Kuršu kāpu arhitektoniski telpiskās vides ainava pēc Otrā pasaules kara

Kuršu kāpu ainavā lielākās pārmaiņas notiek ap 20. gs. vidu, kad teritorija nokļūst Padomju Krievijas pakļautībā. Pēc Otrā pasaules kara Kuršu kāpu vietējie iedzīvotāji pamet savas saimniecības, un līdz 50. gadu sākumam tikai neliela daļa iedzīvotāju atgriežas mājās. Pirmajos pēckara gados Kuršu kāpu teritorijā ieceļoja un uz dzīvi apmetās iedzīvotāji no dažādām Lietuvas daļām un Padomju Savienības (Demereckas 2011: 428), līdz nesot citādu materiālās pasaules izpratni un attieksmi. Tradicionālajās zvejnieku mājās izmitināja trīs vai vairāk ģimeņu, katrai no tām piešķirot divas telpas. Tādā veidā tipveida plānojums tika piespiedu kārtā koriģēts, lai to pielāgotu daudzo ģimeņu sadzīves vajadzībām.

Noliedzot iepriekšējās varas esību, jaunienācēji maldīgas izpratnes dēļ centās likvidēt gadsimtiem ilgā laikā veidoto Kuršu kāpu materiālo pasauli. Par to liecina arī latviešu entuziaštu un pētnieku ekspedīcijās novērotais, tā, piemēram, „Olģerta Auna acu priekšā kursenieki vāca iedzīvi (bija atļauts noteikts skaits kilogramu, cik drīkstēja ņemt līdz)

³² „Š(k)ūnes pasitaisi, je klētes, pēc jau i gultes visas pasitaisij, zināja, kad jau aties ta vasar, tad viskuo kaļķuoties smallē, viskuo par vācieš. Tā pieklausij. Ta. bij, sacisam, jūnij, jūlij, august ir september“ (Pugel 2012).

prombraukšanai. Lietuviešiem toreiz neinteresēja ne kursenieki, ne viņu sadzīves kultūra. Lietuvieši paši, tāpat kā krievi, baltkrievi un citu tautību pārstāvji, bija ienācēji, iebraucēji šajās vietās. Ieradušies no nabadzīgākajiem Lietuvas rajoniem un nebūdami informēti par Kuršu kāpu pirmskara iedzīvotājiem, viņi labprāt pieņēma varas iestāžu izteikto versiju, ka te iepriekš dzīvojuši vācieši. Nav ko saudzēt vāciešu mājas, iedzīvi, vēsturi! Malkā tūlīt pēc kara Kuršu kāpās tika nokurinātas daudzas bez īpašniekiem palikušas kursenieku mājas“ (Kursīte 2007b: 86). Šāda parādība notika visos ciemos, taču visvairāk ēku tika iznīcināts Nidā (Demereckas 2011: 428), saglabājot pavisam niecīgu skaitu autentisku zvejnieku sētu un to ēku.

Jaunienācēji bija bez izpratnes par kurseniekiem, viņu kultūru un tradīcijām. Tādā veidā pazaudēti arī daudzi zvejnieku sētām raksturīgi dekoratīvie rotājumi, žogi, māju aprīkojums, pat likvidēts tipiskais ēku krāsojums. O. Auna atmiņas atklāj arī to, ka „Krievijas daļā 50. gadu beigās apjautātie iebraucēji ar ilgošanos gaidījuši, kas vecās mājas nojauks un to vietā uzcelt jaunas ēkas, kur viņiem būtu ērtāk dzīvot. Ne tikai un pat ne galvenokārt fiziski ērtāk, bet arī izjūtu ziņā ērtāk. Vecās mājas saištījās ar iepriekšējiem iedzīvotājiem, kurus padomju vara visus bija nodēvējusi par vāciešiem un fašīstiem. Šādās mājās gan aprīkojums, gan svešādaļais krāsojums, ornamentu, sētas žogi, sakoptie piemājas dārziņi iebraucējiem signalizēja par svešas, nesaprotamas kultūras klātbūtni“ (Kursīte 2007b: 85).

No 20. gs. 60. gadiem Kuršu kāpu teritorijas piekļuve un tās izmantošana ir ierobežota un pastāv stingrs robežas režīms, arī darba iespēju ir maz, – kolektīvās zvejnieku saimniecības un mežizstrādes iestādes. Taču 60. gadu vidū sāk pievērsties ēku pārbūves darbiem, arī etnogrāfisko koka ēku pārbūvēm, pateicoties izveidotajai Pieminekļu saglabāšanas un restaurācijas institūta Klaipēdas filiālei. Liela daļa jaunu koka ēku parādās 70.–80. gados, tajā pat laikā ciemu teritorijās arvien vairāk parādās tai netipiskas, no tradicionālās arhitektūras atšķirīgas būves. (Demereckas 2011: 428)

Tālākā Kuršu kāpu dzīves telpa tika veidota, cenšoties līdzsvarot jaunā ienākšanu un vecā saglabāšanu. Līdzās greznajām kūrortēkām vēsturisko zvejnieku sētu ēkas vai nu tika atjaunotas, cenšoties atdarināt jeb imitēt vēsturiskās būvdetaļas un būvmākslas paņēmienus, vai nu tika cieņpilni restaurētas vai rekonstruētas ēku daļas un to elementi. Lietuvas arhitekti, kultūrvēsturiskā mantojuma speciālisti šādu jucekliņu, drīzāk stihisku, nevis pārdomātu ēku pārbūvi kritizē (Demereckas 2011: 428–509) un rosina vadīties pētījumos balstītās rekomendācijās, taču šis Kuršu kāpu zvejnieku sētu pārveidojumu posms nav šī darba mērķis un no etnolingvistiskā, sociolingvistiskā, kultūrvēsturiskā un etnogrāfiskā aspekta būtu pētāms atsevišķi.

Zvejnieku sētas uzbūve un iekārtojums liecina par kursenieku praktiskumu, vienkāršību un radošumu, kas balstīts vietas un apstākļu radītajos nosacījumos. Ēku funkcionāli telpiskā skaidrība un arhitektūras detaļu izsmalcinātība liecina par organisku apbūves vienību, kurā ieštrādātas un saglabātas paaudžu tradīcijas un kurseniekiem raksturīgā kultūras savdabība. Savukārt celtniecības metodes un šo reāliju lingvistiskais ietērs liecina par unikālu valodas materiālu, kurā jūtama gan cietzemes kaimiņu – lietuviešu – ietekme (*slāgs, lente, budavāns, ištuba* u.c.), gan vācu būvkultūras un valodas izpausme kā telpā, tā reāliju nosaukumos (*šindelis, rosgartens, grund* vai *sluks* ‘zemesgabals’, *beņķis, kliņķis, bakōve, dakpane, sligīle, varand* u.c.).

Kuršu kāpa ir unikāla teritorija gan tās dabas objektu, gan savdabīga materiālās un nemateriālās kultūras mantojuma dēļ. Citviet Eiropā šādas neatkārtojamas un spilgti savdabīgas kombinācijas nav, tādēļ jo īpaši svarīgi ir apzināties kursenieku kā kuršu pēcteču tautas mākslas vērtību un tās lomu etniskās identitātes saglabāšanā. Lai arī kursenieku valoda galvenokārt ārēju apstākļu ietekmē ir izzudusi, tā ir viens no vērtīgākajiem kursenieku materiālās kultūras iemiesotājiem, kas arī šodien var sniegt visaptverošu ieskatu gan kursenieku būvmākslā, gan pasaules uzskatos par dzīves telpu, kad tā veidojusies un pastāvējusi.

3. KURSENIĒKU ZVEJNIEKU SĒTAS UN TĀS ELEMENTU LEKSIKAS ANALĪZE

3.1. Darba metode un gaita

3.1.1. Vispārīgs darba gaitas un avotu apraksts

Kursenieku valodas leksika, kas attiecināma uz zvejnieku sētas uzbūvi un sniedz vispārīgu tās raksturojumu, ir salīdzinoši daudzpusīga. Lai sistemātiski atlasītu izvēlētās grupas leksiku kursenieku valodā, tika izveidots leksikas reāliju saraksts atbilstoši Kurzemes zvejnieku sētas arhitektūras un būvniecības nosaukumiem latviešu valodā (Jaunzems 1943). Saskaņā ar to no kursenieku valodas piemēriem tika veidots dažādām gramatikas kategorijām piederīgs vārdu krājums (lietvārdi, īpašības vārdi, darbības vārdi, atsevišķi divdabji utt.), kas vispusīgi raksturo kursenieku zvejnieku sētu, tās pagalmu un ar tiem saistītās arhitektūras, būvniecības, amatniecības reālijas. Darba apjoma dēļ prioritāte bija definēt telpiskas reālijas, nevis darbības, tādēļ detalizēti aplūkoti tieši lietvārdi. Ņemot vērā nosaukumu daudzveidību, tika nedefinētas tematiskās apakšgrupas, kurās detalizēti analizētas reālijas. Nosaukumi darbā analizēti etimoloģiskā, etnogrāfiskā un areālā aspektā, dots ieskats leksikas sakariem ar nosaukumiem citās valodās (pamatā vācu, lietuviešu). Analīzē un aprakstos mēģināts ieskicēt arī kursenieku materiālās kultūras sakaru ar valodas aspektu, vārdu semantiku, vārddarināšanas īpatnībām u.tml.³³ Tur, kur tas bijis nepieciešams semantisko nianšu skaidrošanai, sniegts plašāks reālijas skaidrojums. Gadījumos, kad iegūta aprakstāmās reālijas fotogrāfija vai ilustrācija vai to bijis iespējams izsecināt vai noprašt pēc apraksta, pievienots arī tās attēls vai fotogrāfija ar atsauci uz avotu (skat. 3. pielikumu).

Darba struktūras pamatā ir A. Reķēnas monogrāfijas „Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās“ (Reķēna 1975) strukturēšanas princips – tas saskaņā ar maģistra darba tēmu ir piemērots salīdzinoši dažādo reāliju klasificēšanai. Lai arī vairākās grupās var sastapt vienu un to pašu leksēmu (piemēram, *nams m.* ‘celtne; māja, dzīvojamā ēka’ un *nams m.* ‘istaba; telpa’), šāds

³³Pētījumi latviešu dialektālajā leksikoloģijā ir tematiski daudzveidīgi, tajos skaidroti leksēmu un to nozīmju izplatības, cilmes un semantikas jautājumi, tie skatīti arī areālā aspektā. „Viens no būtiskākajiem aspektiem dialektālās leksikas izpētē ir vārdu cilmes skaidrošana, kas īpaši svarīga tautu (..) saskares apvidos un novados ar iedzīvotāju jauktu etnisko sastāvu“ (Bušmane, Kagaine 2003: 37). Šādi skaidrojumi var būt noderīgi ne vien valodniecības pētniekiem, bet arī etnogrāfijas, vēstures, arheoloģijas un citu nozaru speciālistiem, skaidrojot materiālās pasaules attīstības un valodu kontaktu procesus. Kaut arī ir pētītas daudzas tematiskās grupas, daļa no tām analizētas fragmentāri, piem., amatniecības leksika analizēta tikai Dienvidlatgales izloksnēs (Reķēna 1975), A. Stafecka pētījusi maizes cepšanas riku leksiku LVDA vajadzībām, R. Grabis skatījis smēdes un dzirnavu leksiku Kūdumā (Bušmane, Kagaine 2003: 39-40), bet celtniecības leksika pētīta šaurā aspektā – I. Kurzemiece analizējusi žogu nosaukumus visā Latvijas teritorijā (Kurzemiece 2002). Izlokšņu tematisko grupu pētījumu apkopojums teritoriālā aspektā norādīts B. Bušmanes un E. Kagaines rakstā (Bušmane, Kagaine 2003).

vienību izkārtojums sniedz tematiski skaidru un visaptverošu priekšstatu par konkrētās apakšgrupas reālijām.

Darbā nav aprakstītas divas sākotnēji definētās apakšgrupas: „Būvniecības instrumenti“ un „Iekštelpu arhitektūra“, to atlasītās leksikas vienības bez plašākas analīzes pievienotas darba pielikumā (skat. 1. pielikumu), citas darbā detalizēti neapskatītās vārdsķiras un to piemēri kursenieku valodā pieejami šī darba autores privātajā arhīvā. Tie sākotnējā saraksta nosaukumi, kuri atlasēs gaitā avotos netika konstatēti, norādīti atsevišķi no leksikas vienību tabulas (skat. 2. pielikumā).

Pētījumā leksikas materiāli meklēti dažādos avotos galvenokārt vārdnīcās un dažādos teicēju tekstos. Avotu atlasēs galvenais kritērijs ir iespējami plašs leksikas vienību skaits, vienlīdz nozīmīgs kritērijs – līdzās tēmas etnogrāfiskajam aprakstam iegūt iespējami autentisku kursenieku valodas materiālu. Darbā valodas materiāla atlasei izmantoti avoti:

1. Voelkel M. *Die Lettischen Sprachreste auf der Kurischen Nehrung*, 1879.
2. Bezenberger A. *Ueber die Sprache der preussischen Letten*, 1888.
3. Plāķis J. *Kursenieku valoda*, 1927.
4. Šmits P. *Kuršu kāpu folklorā*, 1933.
5. Pietsch R. *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*, 1982.
6. Kwauka P., Pietsch R. *Kurisches Wörterbuch*, 1987.
7. Pietsch R. *Deutsch Kurisches Wörterbuch*, 1991.
8. Mogharbel E. Ch. *Nehrungskurisch. Dokumentation einer moribunden Sprache*, 1993.
9. Dezteit H. Teksti kursenieku un vācu valodā, 1980, un Ivanickaja A. *Kuršininku tarmēs rašytiniai paminklai: Hertos Deckait rankraštinų tekstų daiktavardžių linksniaovimas*.
10. Bariss A. (*Arvydas Barysas*) filma „Išbarštyti žodžiai“ (2017, ISBf) un tās atšifrējums (ISB 2017).

Tulkošanai no vācu valodas izmantots „Vācu-latviešu valodas vārdnīca“ interneta resursā *Letonika.lv* (VĀC-LV), vārdu nozīmju skaidrošanai no vācu valodas lietota arī J. Dravnieka vārdnīca „Deutsch-lettisches Wörterbuch“ (Dravnieks 1910) un J. Zēvera vārdnīca „Sprachlich- Kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen“ (Sehwers 1953). Etimoloģijas skaidrojumiem lietota K. Karuļa „Latviešu etimoloģijas vārdnīca“ (Karulis 2001), interneta resurss „Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache“ (DWDS) un „Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė“ (LKEŽDB), tulkošanai no lietuviešu valodas lietots „Lietuvių kalbos žodyno“ interneta resurss (LKŽ) un „Lietuviešu-latviešu vārdnīca“ interneta resursā *Letonika.lv* (LT-LV). Terminu skaidrošanai lietots Latvijas Zinātņu akadēmijas Akadēmiskās terminu datubāze *AkadTerm* (AkadTerm) un Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca interneta resursā

Letonika.lv (TermV). Apvidvārdu jeb leksisko dialektismu atlasei galvenokārt lietots „Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika.“ (LVDA-L), LU Latviešu valodas institūta LVDA arhīva materiāli (LVDA mater.) un „Lietuvių kalbos atlasas. I. Leksika.“ (LKA-L), kā arī K. Mīlenbaha un J. Endzelīna „Latviešu valodas vārdnīcas“ elektroniskā versija (ME) un M. Lutera *Enchiridion* ME elektroniskajā versijā (EH). Latviešu literārās valodas vārdi un Mmūsdienu latviešu valodas vārdi skatīti vārdnīcu elektroniskajā versijā (LLVV; MLVV), skaidrojums pārbaudīts un skatīts *Tēzauris vārdnīcā* (Tezaurus).

Galvenie avoti, kas atklāj zvejnieku sētas un tā elementu reāliju telpisko un vizuālo izskatu, raksturo to uzbūvi un funkcijas, kā arī dod norādes par iespējamām lingvistiskām nozīmes niansēm, ir R. Detlefzena (*R. Detlefzenas*) grāmata „Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios“ (Detlefzenas 1995), kurā vēsturiskā aspektā, analizējot dažādus Auštrumprūsijas apgabalus, sniedz plašu un detalizētu sētu, tai skaitā Kuršu kāpu zvejnieku sētu, aprakstu, K. Demeracka (red.) (*K. Demereckas*) grāmata „Nerijos tradicinė architektūra“ (Demereckas 2011) ar plašu esošo ciemu apbūves analīzi vēsturiskā un arhitektoniski telpiskā aspektā un I. Butkēviča (*I. Butkevičius*) raksts (Butkevičius 1958), kurā analizēti gan sētu veidola pārmaiņu procesi, gan aprakstīts ēku plānojums, struktūra, konstruktīvie un dekoratīvie elementi, t.sk. iekštelpu iekārtojums. Etnogrāfisku un vizuālu ieskatu sniedz arī R. Pīča „Fischerleben auf der Kurischen Nehrung“ (Pietsch 1983).

3.1.2. Problemātiskie analizējamā materiāla atveides gadījumi

1. **Avotu daudzveidība.** Ņemot vērā kursenieku valodas statusu (izzūdoša valoda, kuras runātāju ar kursenieku kā dzimto valodu tikpat kā nav), leksikas vienību atlasei un analīzei lietotas gan vārdnīcas (Voelkel 1879; Bezenberger 1888; Plāķis 1927; Kwauka, Pietsch 1987; Pietsch 1991), gan atšifrēti interviju teksti (ISBf; ISB 2017) un etnogrāfiski kursenieku dzīves apraksti (Šmits 1933; Pietsch 1982; Detzkeit 1980), ko pierakstījuši pašas valodas runātāji bez specifiskām valodnieka zināšanām un skatījumu.
2. **Valodas materiāla dažādais pieraksts.** Atbilstoši materiāla vākuma, apkopošanas un publicēšanas laikam atlasītie piemēri ir fiksēti dažādos veidos. Pirmkārt, etnogrāfiskajos kursenieku dzīves aprakstos tekstā nav norādītas diakritiskās zīmes, kas ļautu izdarīt secinājumus par fonētiku, turpretī, piemēram, J. Plāķa (vai A. Becenbergera) pierakstam, kur norādīts kāpjošais vai grūstais intonācijas tips. Otrkārt, konstatētas nevienādas valodas materiāla pierakstītāja kursenieku valodas zināšanas un runas prakse teksta pierakstīšanas brīdī. Tā, piemēram, R. Pīča „Fischerleben auf der Kurischen Nehrung“ vairāk noderīga etnogrāfiem un sociolingvistiem, jo teksti drīzāk pietuvināti vācu valodai un kļuvuši vāciski (Bušs,

Dambe 1979). R. Pīcs ir dzimis kursenieks, taču jau bērnībā paralēli kursenieku valodai runājis vācu valodā, ar ko arī var skaidrot tekstu „pārvāciskošanu“. Treškārt, ne visos avotos iespējams izsekot tekstu teritoriālo piederību. Tā, piemēram, J. Plāķis materiālu apkopojis, dzīvojot Nīdā, bet A. Becenbergers tekstā pie vārdu variantiem ar iniciāļiem apzīmējis gan teicēju, gan viņa dzimšanas un/vai dzīves vietu (varianti fiksēti Nīdā, Pērvelkā, Preiļos, Sarkavā u.c. no dažādu paaudžu cilvēkiem).

3. **Atbildmes vācu valodā – bieži bez paskaidrojuma.** Vārdnīcās (Kwauka, Pietsch 1987; Pietsch 1991) dots tulkojums vācu valodā, kas bez plašāka konteksta grūti skaidrojams (nav viennozīmīgs) un klasificējams. Tā, piemēram, *der Stall* no vācu valodas var nozīmēt gan ‘kūts’, gan ‘stallis’ vai *der Hof* var nozīmēt gan ‘pagalms, sēta’, gan ‘lauku mājas’, ‘viensēta’, ‘zemnieku saimniecība’, gan saliktenī *der Gasthof* arī ‘viesnīca’. Šādos gadījumos noderīgs ir vizuāls materiāls, piemēram, ilustrācijas R. Pīča darbā (Pietsch 1982), vai fotogrāfijas.

Piemēri aprakstos un analīzes daļā norādīti oriģinālajā rakstībā (avotos lietotajā rakstībā) un netiek uzlaboti. No video vai skaņu avotiem atšifrētais materiāls arī tiek norādīts attiecīgā autora lietotajā transkripcijas variantā, nemainot pieraksta veidu.

3.1.3. Leksikas tematiskās apakšgrupas

Lai noteiktu un sašaurinātu apskatāmās tēmas robežas, tika nodefinētas leksikas tematiskās grupas³⁴. Katras grupas robežās analizētas uz to attiecināmās leksikas vienības. Darba gaitā, ņemot vērā avotos atlasīto reāliju un piemēru daudzveidību, tika definētas šādas grupas:

1. **Vispārīgi nosaukumi** – nosauc vai raksturo zvejnieku sētas vārdkopu un dažādus ar ēku saistītus vispārīgus un citās specifiskās grupās neietilpināmus nosaukumus.
2. **Ēku tipi atbilstoši lietošanas veidam** (saīs. „ēku tipi“) – nosauc kursenieku zvejnieku sētai raksturīgos ēku tipus, balstoties uz to funkciju. Grupā ietilpst gan galvenās ēkas, proti, dzīvojamās ēkas, gan palīgbūvju, piemēram, kūts vai šallja, nosaukumi. Grupā definēti reālijas „māja / ēka / nams“ nosaukumi, kā arī iekļauti

³⁴Vārdu krājumu var aplūkot arī tematiski, analizēt to, balstoties uz piederību vārdšķirai, etimoloģiskai saištībai vai tml. Tematisko grupu pamatā ir jēdzieniskā saištība. Šādā aspektā leksikas pētniecība ir nozīmīga gan tās sastāva noskaidrošanā, gan pētot nacionālās savdabības iezīmes dažādās teritorijās (Laua 1969: 200–201). Latviešu valodā ir vairāki leksikas tematisko grupu pētījumi: B. Laumanes “Zeme, jūra, zvejvietas: Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē” (1996), “Jūra latviešu valodā un folklorā: etnolingvistikais aspekts” (2013), “Vēju un vētru grāmata: Dabas parādību nosaukumi latviešu valodā” (2015), I. Kurzemnieces “Žogu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs” (2008), A. Reķēnas “Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās” (1975) u.c., kas skatīti maģištara darba laikā tematiskās grupas leksikas strukturēšanas aspektā. Teritoriālā aspektā leksikoloģijas pētniecībā nozīmīgs avots ir gan latviešu, gan lietuviešu valodas leksikas atlanti (LVDA-L; LVDA mater.; LKA-L), Baltu valodu leksikas atlantā pašlaik ir ierobežots floras, faunas leksikas apjoms.

- nosaukumi, kas norāda uz kādu ēkas arhitektoniski telpiskā risinājuma īpatnību („māja bez skursteņa“) vai ēkas apjoma izmaiņām („piebūve“).
3. **Telpu tipi atbilstoši lietošanas veidam** (saīs. „telpu tipi“) – nosauc gan dzīvojamās ēkas, gan palīgēku telpu tipus un telpu zonu nosaukumus („cūku aizgalds“, „aizkrāsne“). Grupā definēti arī reālijas „telpa“ un „istaba jeb kambaris“ nosaukumi.
 4. **Ēku daļas** – vispārīgi nosauc ēku galvenās daļas un ar tām saištāmos nosaukumus („jumts“ un „jumta izbūve“, „siena“ un „ēkas gals“). Grupā iekļautas arī tādas vārdkopas, kurās dota norāde uz konstrukcijas vai elementa materiālu („koka pamati“, „niedru jumts“) vai specifisku risinājumu („dubulta siena“).
 5. **Konstruktīvie elementi un būvdetaļas** – nosauc ēku nesošās un norobežojošās konstrukcijas vai elementus, kā arī nozīmīgus būvizstrādājumus, piemēram, krāsni, logus un durvis, un ar tiem saištītās detaļas („durvju eņģe“, „palodze“, „krāsns durvis“). Grupā iekļauti arī tādas vārdkopas, kurās dota norāde uz konstrukcijas vai elementa materiālu („priedeskoka brusa“) vai piederību kādai no telpām („virtuves sienas“).
 6. **Būvmateriāli** – nosauc ēku būvniecībā un apdarē lietotus materiālus un būvizstrādājumus, kas ēkas konstruktīvajā sistēmā nenodrošina stabilitātes funkciju. Grupā iekļauti gan materiāli kā izejmateriāls („māls“, „koks“, „sūnas“), gan gatavi būvmateriāli, nešķirot rūpnieciski izgatavotus („stikls“, „dakstiņš“) vai saimnieciskā kārtā iegūtus vai veidotus („niedres“, „lata“, „dēlis“) būvelementus.
 7. **Pagalms un tā labiekārtojums** (saīs. „pagalms“) – nosauc ar zvejnieku sētas pagalmu funkcionāli tieši saištītus ārtelpas elementus („iela, ceļš“, „ietve“), pagalma teritoriju ierobežojošus telpiskus elementus („žogs“, „vārti“), kā arī citus nozīmīgus elementus vai funkcionālās zonas („aka“, „dārzs“). Grupā nav iekļauti nosaukumi „pļava“ un „lauks, tīrums“, lai arī kurseniekiem bija raksturīga siena vākšana no cietzemē nomāta vai iegādāta zemesgabala, jo tie telpiski nav saištīti ar zvejnieka sētu.
 8. **Būvniecības amatu nosaukumi** (saīs. „amatu nosaukumi“) – nosauc konkrētu būvniecības darbu veicējus, kas piedalījušies zvejnieku sētu būvniecībā. Lai arī šajā grupā ir skaitliski maz vienību, to specifika norāda uz nozīmīgākajiem darbiem, kuros tika iesaistīti amatnieki no cietzemes.

3.2. Daži gramatikas aspekti

3.2.1. Galotņu redukcijas svārstības un tā ietekme uz dzimtes un locīšanas paradigmas noteikšanu

Vārdu galotņu redukcija avotos norāda uz gramatisko kategoriju – dzimtes, skaitļa un locījumu – noteikšanas problēmu, lai arī galotņu redukcija pamatā ir fonētikas iezīme

(Bezenberger 1888; Plāķis 1927: 13-41; Ivanickaja, Kiseliūnaitē 2015: 210-211). Problēmas iemesli ir vairāki:

1. Avotu autoru ideolekts vai pašinterpretācija galotņu un attiecīgi dzimtes norādīšanā. Dzimtes kategorija dažādu teicēju tekstos svārstās, līdz ar to ir salīdzinoši grūti noteikt, kad šī pazīme uzskatāma par autentisku valodas īpatnību un kad tā ir neprecīzi pierakstīta. Piemēram, Nidā dzimušās H. Deckaites valoda ir daudz autentiskāka par R. Pīča pēc atmiņas pierakstīto valodu, jo viņa, pierakstot tekstu, „domājusi kursenieku valodā“, nevis to centusies tulkot no vācu valodas, tādā veidā pārņemot vācu valodas īpatnības, kā tas ir R. Pīča gadījumā (Urbutis 1993; Ivanickaja, Kiseliūnaitē 2015: 211-214).
2. Dzimtes kategorijas svārstības viena avota ietvaros. Konstatētas arī svārstības vienā avotā, piem., brāļu Sakūšu intervijā fiksēta ‘jumts’ vsk. Acc. forma *slāge* („Un Thomas Mann nu ar tur truše *slāge*“) un *slāgs* („Te bije māla nams aļ ar truše *slāgs*“).
3. Formas dažādos avotos netiek lietotas ar vārdu saištītajā kontekstā, tādējādi norādes par dzimti un konkrētajām galotnēm ir neprecīzas, neuzticamas. Par tādiem avotiem uzskatāmas vārdnīcas: P. Kvaukas, R. Pīča „Kurisches Wörterbuch“ (1987) un R. Pīča „Deutsch Kurisches Wörterbuch“ (1991), arī R. Pīča „*Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*“ (1983). Piem., pēdējā ‘ištaba’ vsk. Gen. forma ar prepozīciju Loc. nozīmē fiksēta gan *ištuba* („Viens džāvenates kadiķe štruks gulij vis pa viene gulte *ištuba*“ (111)), gan *ištube* („ta diele varij viņģe is saue *ištube* vēles dancate laište“ (286)). Sal. *ištub f.* ‘ištaba’ (Kwauka, Pietsch 1987) un *ištube f.* ‘t.p.’ (Pietsch 1991). Šo problēmu recenzijā par R. Pīča „Deutsch Kurisches Wörterbuch“ aprakstījis V. Urbutis, norādot, ka nereti dzimte tiek norādīta nevis kursenieku valodas gramatiskajā sistēmā, bet gan pēc vācu valodas semantiskā ekvivalenta (Urbutis 1993: 106-111), piem., *ciem f.* – *ciems m.* (*die Gemeinde*), *lāds m.* – *lāde m.* (*der Kasten*) vai *lād f.* – *lāde f.* (*die Kište*) u.tml.

Iepriekš minēto iemeslu dēļ darbā, lai noteiktu vārda dzimti, ņemti vērā šādi apsvērumi/kritēriji:

1. Ja formas nesakrīt dažādos avotos un konstatēti to varianti, tad vispirms tiek ievērotas valodnieku darbos norādītās formas. Par uzticamiem avotiem uzskatāmi J. Plāķa, A. Becenbergera un K. Mogharbelas darbi un tajos norādītās formas.
2. Ja tiek konstatētas iespējamās svārstības viena un tā paša teicēja tekstos, tad šī īpatnība uzskatāma par kursenieku valodas īpatnību. Tādi būtu H. Deckaites, piem., vsk. Loc. *stalē* vai *stala* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)), brāļu Sakūšu (ISBf; ISB 2017) teksti.

3. P. Kvaugas un R. Pīča darbos norādītās formas vai konstatētie formu varianti tiek fiksēti, lai sniegtu vispārīgu priekšstatu par avotos konstatēto tematiskās grupas leksiku, taču tās netiek vērtētas kā lingvistiski precīzas.

Visās tematiskajās grupās, izņemot „Būvniecības amatu nosaukumi“, nosaukumu variantos novērota galotņu redukcija. Kursenieku nosaukumus, salīdzinot ar latviešu literārās valodas (LLV) un, kur tas iespējams pieejamās informācijas dēļ, arī ar dialektālās leksikas formām, var klasificēt šādās grupās:

1. Dzimtes formas ir autentiskas:

1.1. Forma sakrīt ar LLV formu (tā norādīta avotā vai to iespējams secināt no konteksta), piem., *adrese f.* ‘adrese’ (*die Adresse*), *garums m.* ‘garums’, *nams m.* ‘celtne; māja, dzīvojamā ēka’, *māja m.* ‘māja, dzīvojamā ēka’, *stallis m.* ‘kūts; govju kūts; stallis’, *grīsti m.* ‘griešti’, *krīts m.* ‘krīts’, *līste f.* ‘līste’, *krūms m.* ‘krūms’ u.c.

1.2. Forma sakrīt ar latviešu valodas izlokšņu formu: *skūns m.* ‘šķūnis’ (*die Scheune*), *āugstīne f.* // *augstiens m.* ‘bēniņi, istabas augša’, *ištuba f.* ‘istaba’ (*die Stube*), *kukne f.* ‘virtuve’, *zieds m.* ‘griešti; grieštu sija (?)’, *grīde f.* ‘grīda’, *durē f.* // *dures f.* ‘durvis’, *ceļa rānta f.* ‘ceļa mala’, *taks m.* ‘gājēju taka’ u.c.

1.3. Nesakrīt ar LLV vai izlokšņu formu, bet uzskatāma par autentisku lokālo variantu ar pieļaujamām svārstībām (daudzkulturālā reģionā šādi aizguvumi ir ierašta lieta), piem., *mālire darbes m.* ‘krāsošanas darbi’ (*die Malerarbeiten*), *slāgs m.* // *slāks* ‘jumts’, *palūoģis m.* ‘palodze; palodzes dēlis’, *laņģinīčas f.* ‘loga slēģis’ (liet. *langinyčia*, arī *langinyčią*), *trušs m.* ‘niedres, meldri’ (liet. *trūšis*),

2. Dzimtes un deklināciju formas nav autentiskas, piemēri ir apšaubāmi un nav iespējams salīdzināt ar formām citos avotos, piem., *grund f.* ‘zemesgabals’ (*das Grundstück*), *garume f.* // *garum f.* ‘garums’ (*die Länge*), *piebudavatums m.* ‘piebūve’ (*der Anbau*), *priešnam f.* ‘ēka pret ielu; ielas puses fasāde’ (*das Vorderhaus*), *kūt m.* // *kuts m.* ‘kūts; maza kūts’, *ištubs m.* ‘istaba’ (*das Zimmer*), *augstiens m.* ‘bēniņi; istabas augša, griešti’, *ģevils m.* ‘kore’ (*der First*), *pažuoģilis m.* // *pažuoģils m.* ‘jumta telpa, istaba; masards (?)’ (*die Dachkammer, die Oberstübchen*), *slāģe spars m.* ‘(jumta) spāre’ (*der Dachsparren*), *līms m.* ‘līme’ (*der Leim*), *sēts m.* ‘žogs’ (*der Zaun*), *darzesēts m.* ‘žogs ap dārzu, dārza žogs’ (*der Gartenzaun*), *darze duoabs m.* ‘dārza dobe’ (*das Gartenbeet*) u.c.

Var secināt, ka autentisko formu, kas sakrīt ar latviešu valodas (gan LLV, gan izlokšņu) leksiku ir salīdzinoši daudz, taču tām paralēli konstatētas formas ar mainīgu dzimti un neskaidru piederību locīšanas paradigmām. Piemēri liecina, ka vairumā gadījumu iemesls meklējams avotā un tā autora pierakstā – svārstības konstatētas galvenokārt P. Kvaugas un

R. Piča darbos. Tajos formas dzimte pierakstīta atbilstoši vārda vācu valodas semantiskajam ekvivalentam:

1. Ja vārda ekvivalents vācu valodā ir vīriešu vai sieviešu dzimtē, kursenieku valodā attiecīgā dzimte netiek mainīta, piem., *kūt m. // kuts m.* ‘kūts; maza kūts’ (*der Stall*) vai *garume f. // garum f.* ‘garums’ (*die Länge*).
2. Ja vārda ekvivalents vācu valodā ir nekatrajā dzimtē, kursenieku valodā tiek norādīta vīriešu dzimte, piem., *trušs m.* ‘niedres, meldri’ (*das Rohr*) vai *darze duoabs m.* ‘dārza dobe’ (*das Gartenbeet*).
3. Līdzīga situācija konstatēta kursenieku valodas salikteņu atveidē, piem., *darzesēts m.* ‘žogs ap dārzu, dārza žogs’ (*der Gartenzaun*), *krāsinedur f.* ‘krāsns durvis, durtiņas’ (*die Ofentür*) vai *darze duoabs m.* ‘dārza dobe’ (*das Gartenbeet*), lai gan saštopami arī izņēmumi, piem., *priedešlipir f.* ‘priedeskoka brusa; gulsnis’ (*das Kiefernkantholz*).
4. Galotņu redukcija kursenieku valodas vārdkopās, kas veidotas pēc citas valodas, galvenokārt vācu valodas salikteņa, parauga nav konstatēta, piem., *tapecierates darbes m.* ‘tapešu izlīmēšanas darbi’ (*die Tapezierarbeiten*), lai gan arī te konstatētas svārstības, kas raksturo visu sistēmu. Latv. vsk. darbs m., dsk. darbi m., bet šajā piemērā kursen. dsk. *darbes m.*, kur vsk. *darbe m.* (nav atzīmēts *darbe f.*, lai gan ir *die Arbeit*). Saštopams dsk. Gen. *darba* (*tad viņi bija juo daug darba pasidarije del tuo, ir varande kur bije, te visi bij daug juo izzāgate visādi* (ISBf; ISB 2017: 16)), dsk. Acc. *darbus* (tādus *darbus* mes darija.m (ISBf; ISB 2017: 2)), kur dsk. formā *darbi m.*

3.2.2. Skaitļa formu svārstības

Dažos gadījumos novērotas skaitļa formu svārstības. Tās iespējams skaidrot gan ar reālijas telpisko un konstruktīvo risinājumu, gan vēsturiski mainījušos vārda formu, piemēram, durvīm ar divām vērtņēm vai horizontāli dalītu vērtņi, tādējādi varēja būt gan vienskaitlis, gan daudzskaitlis (skat. nosaukumu „durvis“). Piemēram, *vārti m. // varts m. // varšts m.* ‘vārti’, *durķ f. // dures f. // duors f.* ‘durvis’.

3.3. Galvenie vārddarināšanas paņēmieni

3.3.1. Vārdu atvasinājumi

Atvasināmo sufiksu skaits kursenieku valodā ir salīdzinoši mazāks nekā latviešu valodā, turklāt viena daļa no tiem, iespējams, kursenieku valodā nav bijis nemaz vai izzuduši, bet otra – pārveidojušies (Plāķis 1927: 19–20). Avotos konstatēti šādi atvasinājuma sufiksi:

1. *-ēn-* (*celēns m.* ‘celiņš’, *darzēn f.* ‘mazs dārzs, dārziņš’, *varstīlēn m.* (?) ‘vārtiņi’, *namilēns m.* ‘maza māja; namiņš; būdiņa’, *iztubēns m.* ‘jumta telpa, istaba; masards (?)’)
2. *-el-*, kas pārveidots par *-īlis-*, *-īļ-* (*wāršteles LF*, *warstelis MI*, *varstīle f.* ‘vārti’, *varstīle f.* ‘vārtiņi’, *namil f.* ‘maza māja; namiņš; būdiņa’, *pažuoābilis m.* // *pažuoābils m.* ‘jumta telpa, istaba; masards (?)’)
3. *-kl-* (*dzīvuokils m.* ‘dzīvojamā ēka; lauku mājas’)
4. *-nieka-*, *-niecē-* (*rēmeštnieks m.* ‘namdaris’, *lēntegriezenieks m.* ‘dēļu griezējs’, *stāgenieks m.* ‘jumiķis’, *mūrenieks m.* ‘mūrnieks, amatnieks, kas nodarbojas ar mūrēšanu’, *puōdenieks m.* un *krāsīnmūrenieks m.* ‘podnieks, amatnieks, kas izgatavo krāsīnis, plītis, kamīnus’)
5. *-um-* (*krāsīne kūratume f.* ‘krāsīns apkure’, *taisījume m.* (?) // *uoāslaisētums m.* ‘būve; celtnē, ēka’, *piebudavatums m.* ‘piebūve’, *ismērejums f.* ‘izmērīšana; izmērs’, *mērajume f.* ‘mērīšana, mērījums’)

3.3.2. Salikteņi

Apskatītajā leksikā salikteņu darināšana novērota salīdzinoši bieži. Salikteņos var novērot vislielāko citu valodu ietekmi, kas veidojusies valodu kontaktu rezultātā. Salikteņiem, kuros visuzskatāmāk var izteikt jēdziena un tam pakārtota apakšjēdziena pazīmes, nereti paralēli lietots vārdkopas nosaukums. Vārdkopas, kas veidotas pēc citas valodas parauga, visbiežāk motivāciju radušas vācu valodā, piem., *igājedur f.* ‘ieejas durvis’ (*die Eingangtür*), ar kuru laiku gaitā kursenieku valodai nācies līdzpaštāvēt visciešāk, atsevišķos piemēros arī lietuviešu valodā, caur kuru aizgūti slāvismi.

Vārdkopas galvenokārt veido divas komponentes, piemēram, *kuoke gryde f.* ‘koka grīda’, *gēvile lēntes* ‘zelmiņa vējadēļi’ vai ‘jumta dēļi’, *truše slāgs m.* ‘niedru, meldru jumts’, *adare šurnštīne f.* ‘mantelškurstīnis’, *lauke lēntes f.* ‘ārpuses dēļi, fasādes dēļi’, *ziedates darzes* ‘ziedošs dārzs’, retāk sastopami vairāku komponentu savienojumi (*sēt ar citades apgraisates gales* ‘žogs ar dažādi veidotiem (dēļu) galiem’, *dur ar krušģiesles lēntes aptaisat* ‘durvis ar krušģeniski kārtotu dēļu apdari’, *dubulte rēsīne siene f.* ‘dubulta (biezuma) siena’, *augšģiens kur^e var džāvenate m.* ‘žāvģtava bģniģos’, *apakš nu taisate name* ‘ģkas (pamatu) plāns’). Var izģģķirt 4 salikteņu grupas, ņģmot vģrģ variantus un to veidoģanas principu:

1. Salikteņi, kuriem paralģli lietota vģrdģkopa (*budevatemalk f.*//*budavate malke f.* ‘bģvkoki’, *krāsģnbenģke f.*//*krāsģne bģnģke f.* ‘krāsģns sols’, *latesģts m.*//*late sģts m.* ‘latu žogs’, *darzs m.*//*darzesģts m.* ‘žogs ap dģrģu, dģrģa žogs’, *lģntesģds m.*//*feta m.* ‘dģļu žogs’).

2. Salikteņi, kuriem paralēli lietots viens vārds (*spīns m.//durespins f.* '(durvju) slēdzene', *duredrikērts m.//drikjerts m.* '(durvju) rokturis', *kukinmašīns m.//mašīne f.* 'plīts; krāsns', *kaštanjekuoaks m.//kaštanj f.* 'kaštane, kaštanškoks').
3. Salikteņi, kuriem avotos nav novērota paralēli lietota vārdkopa vai vārds (*priedešlipir f.* 'priedeskoka brusa; gulsnis', *luoagerāms m.* 'loga rāmis (kārba); aploda (?)', *krāsinedur f.* 'krāsns durvis, durtiņas', *augšlienetrepe f.* 'kāpnes uz bēniņiem', *priedekārt f.* 'priedeskoka kārts', *priedelēnt* 'priedeskoka dēlis', *sēts'kuoals m.* 'sētas (žoga) miets', *kārtesēts m.* 'kāršu žogs', *priedesēts m.* 'priedeskoka žogs', *plūmekuoaks m.* 'plūme, plūmju koks', *namsapakšs m.* '(ēkas) plāns', *igājedur f.* 'ieejas durvis').
4. Saglabājušies arī salikteņi, kurus veido ar priedēkli:
 - 4.1. *ab-* (*abgals m.* 'ēkas gals, sāns')
 - 4.2. *aiz-*, kas pārveidojies par *az-* (*āz-*, *āz-*) (*āfkrāsne SrI* 'aizkrāsne')
 - 4.3. *at-* (*atdarēti vaīštilēš* 'atvērt vārtiņas', *at-slenga*, *at-slehgt* 'atslēga, atslēgt')
 - 4.4. *pa-* (*palūoģis m.* 'palodze; palodzes dēlis', *padārs m.* // *padāre f.* // *dāre f.* 'konstrukcija bēniņos gaļas, zivju kūpināšanai', *pažuōbilis m.* // *pažuōabils m.* 'jumta telpa, istaba; masards (?)', *pavards m.* 'ugunskurs, vieta apdzīvojamā telpā, kur kurina uguni; pavards; plīts (?)')
 - 4.5. *prieš-* (*priešnam f.* 'ēka pret ielu; ielas puses fasāde')

Konstatēti arī kursen. *piebudavatums m.* 'piebūve', *uoazbudevatum m. (?)* 'ēka, celtne', *uoasšaisetums m.* 'būve; celtne, ēka', taču tie drīzāk veidoti no verbiem *piebudevat* (Kwauka, Pietsch 1987: 62) vai *piebudavat^e* (Pietsch 1991: 38) 'piebūvēt' un *uoazbudevāt* 'uzbūvēt' ar sufiksu *-(t)um-*, kur iespraudums *t* raksturīgs R. Pīčam, veidojot jebkuru vispārīgu jēdzienu.

3.3.3. Reālijas nosaukšanai veidota vārdkopa

J. Plāķis min, ka „divi vārdi blakām, kuri vēl nav savienoti ar kopēju uzsvāru, nav izveidojušies par īpatnēju salikteni“ tiek lietoti salikteņu vietā (Plāķis 1927: 21). Avotos konstatētie vārdu savienojumi veidoti pēc citas valodas parauga, visbiežāk no vācu valodas salikteņa pārveidots par vārdkopu, iespējams, ar patstāvīgu uzsvāru katrā vārdā. Piemēram, *slāge štuoals m.* 'jumta krēsls', *puōdu krāsne m.* 'podīņu krāsns', *krāsine kruķe f.* 'krāsns kruķis', *lītirē šprucs m.* 'kāpņu šķērsis', *mūre akmins m.* 'būvākmenis, ķieģelis', *pamate akmins f.* 'pamatakmenis', *gēvile lēntes* 'zelmiņa vējadēļi' vai 'jumta dēļi', *māle zems m.* 'plāns, klons, klona grīda', *pataisete darze* 'mākslīgs dārzs', *darze duoabs m.* 'dārza dobe', *krauše kuoaks m.* 'bumbiere, bumbierškoks'. Taču novērots arī paralēli lietots vārds un vārdkopa, nosaucot to pašu reāliju: *zieds m.//ziede malke m.* 'sija; vērbaļķis, griestu sija', *akas sviššs m.//sviššs m.* 'vinda', *keršu koks m.//ķērš f.* 'ķirse; ķiršu koks'. Problemātiski klasificēt tās kursenieku vārdkopas, kurām paralēli saštopams saliktenis, skat. iepriekš šajā nodaļā, piem.,

budevatemalk f.//budavate malke f. 'būvkoki', nereti tas atkarīgs no autora izvēles un pieraksta veida.

3.4. Nosaukumu etimoloģiskā diferenciacija

3.4.1. Mantotā leksika

Kursenieku valodā sastopams mantotās leksikas slānis, kas apstiprina etnosa izcelšanās apgalvojumus, piem., *lūogs m.* 'logs', *akmins m.* 'akmens', *krāsne // krâ:sin f.* 'krāsns', *māl'ka f.* 'koks, kokmateriāls, malka', *kūoks m.* 'koks, kokmateriāls', *kārtē f.* 'kārts', *luba f.* 'luba, jumta skaida', *māls m.* 'māls', *ceļš m.* 'ceļš; iela', *krūms m.* 'krūms', *aka f.* 'aka', *vaṛti m.* 'vārti', *rēmešls m.* 'amats', *durē f.* 'durvis' u.c. Šajā grupā iekļauta ne tikai mantotā baltu valodām kopīgā leksika, bet arī leksika, kas Kurzemē bija aizgūta no senajām vācu vai slāvu valodām. Līdz ar to par mantoto leksiku kursenieku valodā uzskatāms arī no Kurzemes mantotais vārdu krājums, kur vārdu etimoloģiskie ekvivalenti atrodami Kurzemes izloksnēs neatkarīgi no to etimoloģiskās diferenciacijas, proti, vai tie ir mantoti baltu vārdi, vai aizguvumi. Tādi varētu būt, piem., *būda f. //būde f.* 'maza ēka, būda' (no kriev. vai baltkr. *бýд*, kas ar poļu valodas starpniecību no vācu valodas vlv. *bōde* 'neliela celtne; tirgus būda'), *skūns m. // skūne f.* 'šķūnis' (no vlv. *schūne* (vāc. *die Scheune* 'šķūnis'), Bārtā fiksēti varianti *skūns, škūna, škūns*, bet Nīcā *skūnis, šķūna*), *šīģilē f.* 'ķieģelis' (aizguvums no vlv., vh. *tēgel* 'ķieģelis' (vāc. *Ziegel*), latv. dial. *tēģelis*, no tās *tieģelis* un *šieģelis*, arī *šieģelis* Rucavā), *ištuba f.* 'ištaba', *kaṁburis m.* 'ištabiņa (?)', *kambaris* u.c.

3.4.2. Aizgūtā leksika

Ģeogrāfisku, politisku, kultūras sakaru un citu apstākļu dēļ aizgūtā leksika, kas tieši vai paštarpināti pārņemta no citas valodas, apskatītajā leksikā sastopama visvairāk. Tālāk uzskaitīti konstatētie aizguvumi, tie kārtoti divās grupās pēc to nozīmes un skaitliskā apjoma no apskatītajām leksikas vienībām: aizguvumi no ģermāņu valodām un no lietuviešu valodas.

3.4.2.1. Aizguvumi no ģermāņu valodām

Tiešu kontaktu ceļā kursenieki pārņēmuši daudz ģermānismu, tie atrodami visās tematiskajās grupās. Vācu valodu kursenieki dzirdēja gan skolā, gan baznīcā, tā bija ne tikai sarunvaloda ar ciemu inteliģences pārstāvjiem (skolotājiem, ierēdņiem u.c.), bet arī ar atpūtniekiem, kas vasarās bieži uzturējās Kuršu kāpās un dažādu izkļaižu laikā arī runāja ar kurseniekiem savā valodā, uzsverot tās pārākumu, dažkārt necienīgi izsakoties par dzirdēto kursenieku valodā (skat. 2.2. apakšnodaļu par kursenieku dzīves veidu un tā lomu valodas

lietojumā). Ģermānismi amatniecības un celtniecības leksikā aizgūti arī tiešā kontaktā ar amata meistariem, celtniekiem un viņu mācekļiem, kas savas prasmes apliecināja un lietoja visā Prūsijas teritorijā. Lielais aizguvumu skaits no vācu valodas gan Latvijas, gan Lietuvas teritorijā varētu būt saistāms ar vācu muižniecības laikiem (~14.–19. gs.), gan militārpolitiski un saimnieciski nozīmīga satiksmes ceļa tuvumu Kuršu kāpās no 13. gs. līdz pat 19. gs. vidum (skat. 2.1. apakšnodaļu par Kuršu kāpu raksturojumu). Ceļš savienoja centrālo Vācijas un Rietumeiropas teritoriju ar Baltiju un Krieviju, tādēļ valodu kontakti un ar tiem aizgūto ģermānismu klātbūtne kursenieku valodā ir likumsakarīga parādība.

Šajā grupā sastopami aizguvumi no viduslejasvācu vai vidusholandiešu valodas, piem., *glase f. (?)* ‘stikls’ (vāc. *das Glas* ‘stikls’, vh., vlv. *glas* ‘stikls, glāze’), *šindilis m.* ‘jumstiņš, luba’ (vāc. *die Schindel* ‘jumstiņš, luba, lubiņa’, vlv. *schindele* ‘jumstiņš’), *līms m.* ‘līme’ (vāc. *der Leim* ‘līme’, vlv. *līm* vai vh. *Lijm*), *rūme f. // rūmā f.* ‘telpa; vieta’ (vāc. *der Raum* ‘telpa’, vlv. *rūm* ‘telpa’), *balāks m. // bālķis m.* ‘bālķis; (grieštu) sija’ (vāc. *der Balken* ‘bālķis; sija; brusa’, vlv., afrī. *balke* vai vh. *Balc*), *spare f.* ‘(jumta) spāre’ (vāc. *die Sparre(n)* ‘spāre’, vlv. *spare* ‘bālķis, spāre’) u.c., vai lejasvācu valodas, piem., *ģēvelē f.* ‘zelminis’ (lv. *gevel, iesp.*, vlv. *gēvel* ‘jumtgale, zelminis’), *rūte f.* ‘loga rūts’ (vāc. *die Raute* ‘rūta; rombs’, lv. *rūte* vai afrī. *rūt* ‘(augš) rūta; rombs vai taisnstūris; šādas formas loga stikls’), *trepe f. // trepā f.* ‘kāpnes’ (vāc. *die Treppe* ‘kāpnes’, lv. *treppe* ‘kāpnes, pakāpiens’). Ģermānismi sastopami visās tematiskajās apakšgrupās.

3.4.2.2. Aizguvumi no lietuviešu valodas

Daži slāvismi grupēti kopā ar lituānismiem, jo tie kursenieku valodā ienākuši caur lietuviešu valodu un kontaktiem ar cietzemes lietuviešiem otrpus Kuršu līča vai būvniekiem, kas cēlušies namus ne tikai Kuršu kāpās, bet arī Nemunas deltas zvejniekiem. Iespējams, kāds mantots no Kurzemes dialektālās leksikas slāņa, piemēram, baznīcas valodas leksikas, taču šim apgalvojumam celtniecības diskursā avotos nav iegūts pamatojums un tas būtu pārbaudāms turpmākajos pētījumos, jo kurseniekiem tiešu sakaru ar slāvu valodām nav bijis. Konstatētie lituānismi, t.sk. tie, kas no lietuviešu valodas semantiski ietekmēti, apskatītajos avotos ir, piem., *budavāns m. // uoazbudevatum m. (?)* ‘ēka, celtne’ (liet. *budavōnė* ‘būve’, no pol. *budowanie* ‘celtne, būve’), *kukņē f. // kukin f. // kukine f.* ‘virtuve’ (liet. *kuknà f.* ‘virtuve’, *kuknia f.* ‘virtuve; virtuves krāsns, plīts’, no baltkriev. *кухня* ‘virtuve’), *rukūžs m.* ‘kūpinātava, kūpināšanas kašē’ (liet. *rūkužė* ‘(gaļas, zivju) žāvētava; kūpinātava; dūmotava’), *stāgs m.* ‘jumts’ un *stāgenieks m.* ‘jumiķis’ (liet. *stogas* ‘jumts, ēkas augšējā daļa, vāks’), *šlīpir m. (?)* ‘brusa; gulsnis’ (liet. *šlīparas* ‘cirvis ar platu asmeni; šķērskoks zem dzelzceļa sliedēm, arī gulsnis’, arī *šlīperis*), *laņģinīčas f.* ‘palodze; palodzes dēlis’ un *laņģinīčas f.* ‘loga slēģis’ (liet. *langinỹčia*, arī *langinỹčià* ‘loga slēģis; dēlītis virs loga (paloda); palodze; vieta zem loga’),

spīns m. // *durespīns f.* '(durvju) slēdzene' (liet. *spynà* 'piekaramā (*aizkaramā*) atslēga (*slēdzene*)'), *rankīns m.* '(durvju) rokturis' (liet. *rankena* 'rokturis; kāts; spals; kloķis' vai *rankinis* 'rokas-'), *leņta f.* 'dēlis' (liet. *lentà* 'dēlis'), *truše f.* // *trušs m.* 'niedres, meldri' (liet. apv. novec. *trušis*, variants *trušis* 'meldrs'), *žieve f.* 'koka miza' (liet. *žievė* 'miza'), iespējams, arī *muris m.* // *mūre f.* // *mūr f.* 'mūris; siena' (liet. *mūris*, arī *mūrỹs* 'mūris, mūra siena; pavards ēdiena gatavošanai; mūrēta vieta pie ceptuves, kur apsēsties'). Šī grupa varētu būt relatīvi jauni nosaukumi, kas, iespējams, nomainījuši esošos reāliju nosaukumus vai aizpildījuši kursenieku valodas krājumu ar tādu reāliju nosaukumiem, kuru tajā trūcis.

3.4.3. Divvalodu hibrīdformas

Ņemot vērā varas maiņas kursenieku dzīves telpā un tās ietekmi uz valodu zināšanām un lietojumu, kā arī ciešus sadzīves un darba kontaktus ar iedzīvotājiem otrpus Kuršu līča, kursenieku valodā saštopami divvalodu hibrīdi. Tie ir vārdi vai vārdu savienojumi, kas saštāv no ģenētiski dažādu valodu elementiem. Būvniecības un amatniecības leksikā to veidošanos veicinājusi arī dažādu amatu meistaru ierašanās Kuršu kāpās, kā arī valodu kontakti ar atpūtniekiem, kas lietojuši kursenieku sniegtās atpūtas un naktsmāju iespējas, tādējādi atstājot „lingvištisku nospiedumu“ arī kursenieku valodas leksikas daļā, kas attiecināma uz māju, pagalmu un ar to saištītās tematiskajās grupās. Aizguvumiem vārdkopnosaukumos var būt dažādas attiecības ar mantotajām vārdu krājuma vienībām. Avotos konstatētās hibrīdformas veido:

1. Vārdu savienojumi, dažkārt arī kā vārdu ekvivalenti, kur:
 - 1.1. abas komponentes ir aizgūti vārdi, piem., *slāge štuoals m.* 'jumta krēsls' (liet. *slāgs* 'jumts'+vāc. *der Stuhl*), *budavāne mēstars m.* 'celtnieks' (liet. *budavōnė* 'būve'+vāc. *der Meister*), *slāge spars m.* '(jumta) spāre' (liet. *slāgs* 'jumts'+vāc. *die Sparre(n)*), *gėvile lėntes f.* 'zelmiņa vējadēļi' vai 'jumta dēļi' (vāc. *Giebel* (vlv. *gėvel*) +liet. *leņta*).
 - 1.2. Atkarīgā komponente ir mantots vārds, bet neatkarīgā – aizguvums, vai otrādi, piem., *krāsine kruķe f.* 'krāsns kruķis' (latv. *krāsne* ar *i* iespraudumu+no vlv. *krucke* vai vh. *crucke* 'kruķis', vāc. *die Krücke*), *mālire darbes m.* 'krāsošanas (krāsotāja (?)) darbi' (vāc. *der Maler* 'gleznotājs, krāsotājs'+latv. *darbs*), *mūre akmins m.* 'būvakmens, ķieģelis' (vlv. *mūre* vai vh. *muur*, vāc. *die Mauer*+ latv. *akmins*).
2. Salikteņi, piem., *luoagerāms m.* 'loga rāmis (kārba); aploda (?)' (latv. *logs*+vlv. *rame*, vāc. *der Rahmen*), *kukinmašīns m.* 'plīts; krāsns' (liet. *kukine* 'virtuve'+vāc. *die Maschine*), *lėntegriezenieks m.* 'dēļu griezējs' (liet. *leņta*+verba latv. *griezt* (vāc.

schneiden ‘griezt’)), *luoagelāds m.* ‘loga slēģis’ (latv. *logs*+*vlv.*, afri. vai vh. *lade* ‘kašte, skapis’, vāc. *die Lade*).

No etimoloģijas aspekta kursenieku valodas celtniecības leksika ir daudzveidīga, taču salīdzinoši lielais skaits aizguvumu gan no ģermāņu valodām caur latviešu vai lietuviešu valodu, gan vācu valodas un lietuviešu valodas tiešu kontaktu ceļā liecina par kursenieku lielu pārtautošanas iespaidu, ko nav nosargājis Kuršu kāpu ģeogrāfiskā stāvokļa radītais izolētības stāvoklis. Šādu procesu veicinājuši ārēji (nozīmīgs satiksmes ceļš cauri Kuršu kāpām, kultūras politikas, izglītības apstākļi utt.) un iekšēji faktori (valodas prestižs to lietotāju skatījumā, kursenieku sociāli ekonomiskais stāvoklis un tiecieni pēc augstāka labklājības līmeņa un lielākiem ienākumiem, ēku celšanas apstākļi ar Prūsijas vai otrpus Kuršu līča lietuviešu amatnieku palīdzību utt.), tādējādi leksiskais materiāls pauž kursenieku materiālās kultūras attīstības un pielāgošanās gaitu dažādu varu un citu tautu iespaidā. Laikā, kad kursenieki pārvietojoties uz Kuršu kāpām, celtniecības leksikas slānis zemāko kārtu pārstāvjiem bija svešs, salīdzinoši mazs un ierobežots, iespējams, pazīstami bija tikai būtiskāko ēku daļu un elementu nosaukumi. Hibrīdformas gan vārdkopās, gan salikteņos liecina par šo iespaidu sajaukumu un apsīkušas spējas radīt jaunus dažādu nojēgumu nosaukumus ar savas valodas līdzekļiem.

3.4.4. Nosaukumu teritoriālā diferenciacija

3.4.4.1. Varianti, kas kopīgi kursenieku valodai un LLV vai latviešu valodas izloksnēm

Apskatītajā kursenieku valodas vārdu krājumā daļa vienību ir kopīga ar LLV vārdiem un to variantiem vai atbilstmēm latviešu valodas izloksnēs. Tie vārdi, kas ir kopīgi ar mūsdienu latv. lit. val., piem., *adrese f.* ‘adrese’ – latv. lit. val. *adrese, garums m.* ‘garums’ – latv. lit. val. *garums, krūms m.* ‘krūms’ – latv. lit. val. *krūms* u.c., uzskatāmi par salīdzinoši vēlu aizgūtiem un adaptētiem, tādēļ areālā aspektā tie nesniedz informāciju par iespējamiem sakariem ar Kurzemes izloksnēm. Avotos, kur tas bijis iespējams darbā norādītās informācijas dēļ, meklētas un tālāk norādītas vārdu formas un to teritoriālā piesaište (skat. 1. tabulu). Tomēr jāuzsver – ja latviešu valodas izloksnēs konstatēta atbilstme/sakritība ar kursenieku valodas vārdu vai tā variantu, ne vienmēr tas norāda uz mantotu leksēmu no Kurzemes izloksnēm. Piem., kursen. *rukūžs m.* un latv. apv. *rūkūzis* Rucavā vai kursen. *kukņē//kukine* un *kukne* Kalētos drīzāk uzskatāma par lietuviešu valodas ietekmi uz latv. pierobežas izloksnēm un kursenieku valodu tiešu kontaktu veidā (tālāk tabulā atzīmēts ar *). Līdzīgi piemēri varētu būt saistāmi ar vācu valodas ietekmi (tabulā atzīmēts ar **), piem., kursen. *šlūks m.* un latv. apv. *šlūks m.* ‘t.p.; riteņa spieķis’ Nīcā, bet par kursen. *flīderis m.* ‘ceriņi’ un latv. apv. *flīderi* Vilcē (Zemgales pierobežā), nav iespējams pateikt, vai tas ir

neatkarīgi patapināts no vācu valodas (drīzāk, ka ir), vai mantots no Zemgales ienākušo kursenieku valodas. Ja norādītās atbilstmes vienībai nav dota norāde par nozīmi, tad tā ir identiska vienībai kursenieku valodā.

1. tabula Reāliju nosaukumi kursenieku valodā un latviešu dialektālajā leksikā“

Reālija/nosauk.	Kursenieku valoda	LLV vai izloksne
aka	<i>aka f.</i>	LLV <i>aka</i> , apv. <i>aka, aķ, aķs, ake</i> Alsungā, <i>aķ</i> Ventā (Ventspilī), <i>aka, aķ</i> Rendā, Dundagā
akmens	<i>akmins m.</i>	apv. <i>akmins</i> Zemgalē (Džūkštē), Vidzemē (Mazsalacā), reti Kurzemē, <i>akminis</i> Latgalē (Zvirgzdenē),
ceriņš/-i	<i>flīderis m.**</i>	apv. <i>flīderi</i> ‘ceriņi’, paralēli arī <i>kliēderi, pliēderi, cerīni</i> Vilcē, <i>fliēderi</i> ‘t.p.’ Kazdangā, <i>flēderi</i> ‘t.p.’ Mērsragā, Upesgrīvā, Tumē, Zentenē, Ārlavā, <i>flēderi</i> ‘t.p.’ Auros, Bikštos, Ciecērē
durvis	<i>durē f. // dures f. // dōras f. // duris f. // duras f. // durⁱs f.</i>	apv. <i>doaris, dūres</i> Bārtā, <i>dūrwis</i> Nīcā (Lejasbārtā), <i>duris, doaris</i> Rucavā, <i>dūris</i> Durbē, <i>dures, duris</i> Meņģelē, <i>dures</i> Matkulē, Pērkonē, <i>dūrs</i> Zūrās, Strazdē, <i>duōrs</i> Ugālē, Užavā, Alsungā, <i>dur^s, dur^os, du^ovis</i> Usmā, <i>dur^os</i> arī Vaiņodē, Nīkrācē, <i>duris</i> Saldū, Padurē
grīda	<i>grīde f.</i>	apv. <i>grīde</i> Kurzemes DR daļā (Rucavā un Pērkonē)
ištāba	<i>ištuba f.* // uštubā (Loc.)</i>	apv. <i>ištuba</i> Kurzemes DR daļā (Dunikā, Grobiņā, Rucavā, Kalētos u.c.), bet <i>uštuba</i> Saikavā, Mārcienā, Lazdonā, Daudzesē, Krušpilī u.c.
kambaris, ištabiņa	<i>kaņburis m.</i>	apv. <i>kamburis</i> Kurzemē (Pūres, Skrundas, Kandavas apkārtnē)
kūts, stallis	<i>stallis m.**</i>	LLV <i>stallis</i> , apv. <i>stalis, stale</i> , Kurzemē (Ezere, Jaunauce, Mērsrags, Engure, Sēme, Vecmokas, Tume, Milzkalne, Smārde, Sloka, Pope, Vārve, Zūras, Užava, Usmā, Ugāle, Kuldīga u.c.) un Zemgales rietumos (Bauska, Vircava, Līvberze), kā arī Augšzemē fiksēti varianti: <i>stāllis</i> un <i>stāls // stālis</i> ‘(govju) kūts’
	<i>kūt m. // kuts m. ‘kūts; maza kūts’</i>	apv. <i>kūte</i> Kurzemē (Kazdangā, Grobiņā, Priekulē, Usmā, Stendē u.c.), arī <i>kūte, kūts, kùts</i>
	<i>laidars m. ‘maza kūts’</i>	apv. <i>laidars</i> ‘aploks tieši pie kūts sienas vai tās tuvumā, aploks; apv. kūts (parašti liela)’, arī <i>laidars</i> Ērgēmē, Dunikā, Kalētos, Blīdenē, Džūkštē, Stendē u.c., <i>laidieris</i> Sausnējā, Bērzaunē
krūmājs	<i>čākars m.</i>	apv. <i>čākars</i> sekundārā nozīme ‘ķekars’ Valgalē (Talsu tuvumā)
māja, dzīvojamā ēka	<i>herberģis m. ‘t.p.; iebraucamā vieta, viesnīca (?)’</i>	apv. <i>ērberģis</i> , arī <i>ērbēģis</i> Džūkštē, Ungurmuižā
	<i>nams m.</i>	LLV <i>nams</i>
	<i>māja f.</i>	LLV <i>māja</i>

pagalms	<i>sēta f.</i> ‘t.p.; arī žogs’	apv. <i>sēta</i> Bārtā, Pērkonē, Dundagā u.c.
plāns (klons, klona grīda)	<i>plāns m.</i>	apv. <i>plāns</i> Vidzemes D gar Daugavu, Zemgalē (Kursišos, Dobeļē, Bauskā, Ezerē u.c.) un Kurzemē (Kalētos, Rucavā, Vaiņodē, Dunikā, Bārtā, Nīcā, Ugālē, Stendē, Popē, Vārvē, Zūrās, Užavā, Jūrkalnē, Alsungā, Ulmalē u.c.), sal. Lietuvā Jonišķu apkārtnē, tagadējās Zemgales pierobežā
sija (griestu)	<i>ziēds m.</i>	apv. <i>ziēds</i> , <i>ziēdi</i> , <i>ziēdrs</i> ‘sija’ Rucavā (Papē), <i>ziēc</i> , <i>ziēdi</i> ‘t.p.’ Nīcā, Durbē, <i>ziēc</i> ‘t.p.’ Užavā, Zlēkās, <i>ziē:c</i> ‘t.p.’ Jūrkalnē, <i>dziēds</i> ‘t.p.’ Durbē, Ēdolē
šķūnis	<i>skūns m.</i> // <i>schkuhnis m.</i> // <i>skūne f.</i> (?)**	apv. <i>skūna</i> galvenokārt Kurzemes DR daļā (Grobiņā, Krotē, Nīcā, Bārtā), retumis Bārtā <i>skūns</i> , <i>škūna</i> , <i>škūns</i> , bet Nīcā <i>skūnis</i> , <i>škūna</i>
taka, gājēju celiņš	<i>taks m.</i> ‘t.p.; arī ietve’	apv. novec. <i>taks</i> ‘gājēju taka, taciņa’ Kurzemes DR daļā un dažviet Zemgalē (Aucē, Bauskā, Dunikā, Lielezerē, Saldū, Stendē, Kandavā, Kursišos, Nīgrandē, Rucavā, Nīcā u.c.)
vinda (akas)	<i>akas svīrs m.</i> // <i>akas svīrs m.</i> // <i>svīrs m.</i>	apv. <i>svīrs</i> Susējā, arī <i>svīris</i> ; <i>svīris</i> Trapenē, Blomē, <i>svīris</i> Birzuļos, <i>svīra</i> Raunā, <i>svīris</i> Dzērbenē
virtuve	<i>kukņ f.</i> // <i>kukin f.</i> // <i>kukine f.</i> *	novec. <i>kukņa</i> ‘virtuve’, Kalētos (Kurzemes DR daļā) arī <i>kukne</i> ‘virtuve’
zemesgabals, gabals	<i>sluk f.</i> // <i>sluks m.</i> **	apv. <i>sluks</i> ‘t.p.; riteņa spieķis’ (<i>die Radspeiche</i>) Nīcā (Lejasbārtā)
kūpinātava, kūpināšanas kašte	<i>rukūžs m.</i> *	apv. <i>rukūzis</i> ‘zivju žāvējamais aprīkojums’ Rucavā

Latviešu valodas dialektoloģijas materiāls salīdzināšanai ar kursenieku valodas leksiku skatīts galvenokārt LVDA-L, LVDA arhīva materiālos un ME (skat. 3.1.1. apakšnodaļu). Latviešu valodas izloksnēs konstatētās atbilstes raksturo salīdzinoši lielu areālu Kurzemē, sākot no DR daļas (Rucava, Priekule, Nīca, Kalēti u.c.) un Baltijas jūras piekraštes (Ulmalē, Jūrkalne, Užava u.c.) līdz pat Z daļai (Ventspils, Dundaga, Mērsrags u.c.). Konstatētas atbilstes ar vārdiem atsevišķos Zemgales apgabalos, piem., Bauskas, Dobeles, Ezeres, Kursišu, Līvberzes u.c. apkārtnē, un Zemgales, Kurzemes novadu pierobežā (Tume, Džūkšte, Milzkalne, Smārde u.c.). Saštopami atsevišķi izņēmumi, kam atbilstes meklējamas Vidzemes izloksnēs, piem., Raunas, Sausnējas, Blomes apkārtnē. Tādējādi salīdzinoši plašais leksikas lokalizācijas areāls nesniedz skaidru atbildi par kursenieku senču izcelšanās vietu, drīzāk iezīmē vairākus iespējamus areālus: Kurzemes DR daļu, piekraštes zonu un tās vidieni (Alsunga, Kuldīga, Dundaga), kā arī Zemgales D daļu, Lietuvas Z daļu, proti, tagadējās pierobežas areālu.

3.4.4.2. Varianti, kas ir raksturīgi dažādiem Kuršu kāpu ciemiem

Avotos konstatētās tematisko grupu leksikas saišību ar noteiktu teritoriju lielākoties var secināt pēc autoru sniegtā skaidrojuma par materiāla pieraksta vietu, piemēram, J. Plāķis

vārdnīcu veidojis, dzīvojot Nidā, tur pierakstīto materiālu sarunu ceļā kontrolējot un papildinot sarunās ar zvejniekiem no Preiļiem un Pērvelkas (Plāķis 1927: 5-6), vai norādēm tekstā, piemēram, A. Becenbergers viscaur tekstā norādījis konkrētu teicēju un/vai tā dzīvesvietu (Bezenberger 1888). Tālāk norādītas tikai tās apskatītās leksikas vienības, kurām iespējams konstatēt vairākas lokalizācijas vietas (skat. 2. tabulu). Salīdzinot reāliju nosaukumus, akcentējams kursen. *jūmts*, kas konstatēts Sarkavā. Tas liecina par leksikas slāni, kas, lietots tālāk no Klaipēdas apgabala, apstākļu iespaidā saglabājies, bet tur, kur bijis ciešāki saimnieciskie un valodas sakari ar lietuviešiem, – to nomainījis kursen. *stāgs*.

2. tabula „Reāliju nosaukumu varianti Kuršu kāpu ciemos “

reālija/ciems	Nida	Preiļi	Pērvelka	Šatenurte (Jodkrante)	Pilkopa (Morskoje)	Sarkava (Ribačija)
aizkrāsne	<i>ā:skrā:sin~ā:skrā:snē</i>	–	–	–	–	<i>āfkrāsne</i>
akmens	<i>akmins</i>	<i>pa schî akmina</i> (Acc.)	–	–	–	<i>ar akminis</i> (Ins.)
ceļš, iela	<i>ceļš, zels, strāše</i>	–	–	–	–	<i>zelesch</i>
dārzs	<i>dařzas</i>	–	–	<i>dāřfes, dārs</i>	–	<i>darefes</i>
durvis	<i>duř, dures, dōras</i>	<i>dures</i>	–	<i>duris, dōras</i>	–	<i>duris, duras, dur'is</i>
ištaba, telpa	<i>ištuba, kaņburis</i>	<i>ištubs, ištuba</i>	–	<i>ištuba</i>	–	<i>ištuba</i>
jumts	<i>stāgs</i>	<i>stāks</i>	–	–	–	<i>jūmts, uf jūmtu, stāks</i>
kārts	<i>kāřte, kar' t', kar' t', kārť, kārte, karet'</i>	<i>kārť</i>	–	–	<i>kārte</i>	<i>kārť</i>
krāsns	<i>krāsne</i>	<i>krāsnis</i> (Gen.)	–	–	–	<i>krāsne</i>
māja, ēka, nams	<i>nams, ģerģēģis</i> (?)	–	–	–	–	<i>māja, nāms</i>
pagrabs	<i>ķelleris, ķēldere, ķelere</i>	<i>ķelderis</i>	–	–	–	–
skurštenis	<i>šuršins, šurnštine</i>	<i>schurschteini</i> s	–	–	–	–
slieksnis	–	–	<i>slieksne</i> (Gen.)	–	–	<i>slēksnis</i>
slēģis,-i	<i>finšterlāde, laņģinīčas</i>	<i>finšterlādes</i>	–	–	–	–
vārti	<i>vārťi</i>	–	–	<i>warštelis</i>	–	<i>wāršteles</i>
virtuve	<i>kukņę, kukin</i>	–	<i>kukņę</i>	–	–	–
zelminis	<i>ģēvelę</i>	<i>jeewelis</i>	–	<i>geewile</i>	–	–

Ar kursenieku valodā atrodamās leksikas vienību lokalizēšanu latviešu valodas izlokšņu areālā mēģināts pamatot avotos un literatūrā vairākkārt norādīto apgalvojumu par DR Kurzemes un Zemgales apvidu, no kura Kuršu kāpās ienākuši visvairāk ieceļotāju un tur

arī apmetušies uz dzīvi (Bezenberger 1888; Endzelīns 1933: 95; Endzelīns 1931: 577). Tādi vārdu varianti kā, piem., kursen. *taks*, *skūns (?)*, *zi ds/zi di*, varētu liecināt par Lejaskurzemes izlokšņu klātbūtni apskatītajā kursenieku valodas celtniecības leksikā, savukārt kursen. *plāns*, *akmins* – par zemgalisko izlokšņu materiālu. Tomēr apskatītajā celtniecības leksikas grupā nav rodams pietiekami pilvērtīgi un kvantitatīvi pierādījumi, lai varētu apstiprinātu šādu secinājumu. Nepieciešams veikt plašāku leksikas tematisko grupu pētījumu un rezultātus skatīt savstarpējā saistībā un kontekstā ar fonētikas pētījumiem, kur, iespējams, daudz skaidrāk būtu redzama saistība starp Ziemeļkursas leksiku un Kuršu kāpu dienviddaļas lietoto vārdu krājumu.

4. KURSENIĒKU ZVEJNIEKU SĒTAS UN TĀS ELEMENTU NOSAUKUMI

Nosaukumi kārtoti 8 leksikas tematiskajās apakšgrupās (skat. arī 3.1.3. apakšnodaļu), tajās visi vārdi vai vārdkopas, kas nosauc vienu reāliju, norādīti, pakārtojot attiecīgajai reālijai. Katrā apakšgrupā reālijas uzskaitītas pēc autores ieskatiem noteiktas telpiskā izkārtojuma sistēmas, proti, nosauktās reālijas nav kārtotas alfabēta kārtībā. Reālijai piederīgie nosaukumi, ja tādi ir divi vai vairāk, kārtoti alfabēta kārtībā. Informāciju par izmantotajiem avotiem, dažādo reāliju klasificēšanā ievērotajiem strukturēšanas principiem un paraugiem, kā arī leksikas atveides problēmgaņēmumiem skat. 3.1.1. un 3.1.2. apakšnodaļā. Katras apakšgrupas apraksta ievaddaļā tiek sniegti vārdu cilmes kvantitatīvie rādītāji un derivatīvo iezīmju īss raksturojums.

4.1. Vispārīgi nosaukumi

Apakšgrupā iekļautas 13 reālijas un kopumā attiecīgi 17 nosaukumi, no kuriem ~60% aizguvumi no vācu valodas. Konstatēti gan vārdu savienojumi (5 nosaukumi), t.sk. divvalodu hibrīdi, gan salikteņi (3 nosaukumi), kas veidoti pēc vācu valodas (salikteņa) parauga, vairums nosaukumu (55%) – pirmatnīgie vārdi un atvasinājumi.

4.1.1. adrese

adrese f. ‘adrese’

Kursen. *adrese f.* (Pietsch 1991: 36) un *adrês f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 19) aizg. no vāc. *die Adresse* ‘adrese’. Latv.lit.val. *adrese* ‘norādījums par (personas) dzīves vietu, (iesūādes) atrašanās vietu, šīs vietas apzīmējums’ (LLVV).

4.1.2. zemesgabals

ciems m. ‘zemesgabals (pie mājas (?))’

Kursen. *ciems m.* ‘zemesgabals’ (Pietsch 1991: 148), vāc. *das Grundstück* ‘zemesgabals, parcele’, bez piemēra tekstā. Nosauk. *ciems* nosauc arī apdzīvotu vietu, piem., *ciems m.* ‘ciems; pagašts; draudze; kopiena’ (vāc. *die Gemeinde*, Pietsch 1991: 139), *cieme f.* ‘apdzīvota vieta; ciems; miestš’ (vāc. *die Ortschaft*, Pietsch 1991: 228), vai lauku mājas, saimniecību – kursen. *ciems, pasiens m.* ‘viensēta; pagalms; lauku mājas; zemnieku saimniecība’ (vāc. *der Hof*, Pietsch 1991: 169), arī dzīves vietu – *maje, ciems m.* ‘dzīves vieta; dzīvojamā telpa, platība’ (vāc. *der Wohnort*, Pietsch 1991: 336).

grund f. ‘zemesgabals’

Kursen. *grund f.* ‘zemesgabals’ (Kwauka, Pietsch 1987: 34) aizg. no salikteņa vāc. *das Grundstück* ‘zemesgabals, parcele’ pirmās daļas.

nams m. ‘zemesgabals (?)’

Kursen. vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *name* („tape tas celšs preš *name* slaucate“ (Pietsch 1982: 88)), vāc. *das Grundstück* ‘zemesgabals, parcele’. Skat. arī nosauk. „māja, ēka, nams“, „ištaba jeb kambaris“, „priekšnams, koridors“.

parcēle f. ‘parcele’

Kursen. *parcēle f.* ‘parcele; zemes gabals’ (Pietsch 1991: 230) kalkēts no vāc. *die Parzelle* ‘zemes gabals’. LLV *parcele* ‘sīks (parasti no lielāka zemes īpašuma atdalīts) zemes gabals’ (LLVV).

stuk f. // **stuks** m. ‘gabals; zemesgabals (?)’

Kursen. *stuk f.* ‘gabals; zemesgabals (?)’ (Kwauka, Pietsch 1987: 74), *stuks m.* (Pietsch 1991: 286, „Viņa rākūoja, ka viņa sapnūojuse, ka tas *stuks* ta diži zaļūojis (Pietsch 1982: 11)), iespējams, lietots līdzīgi kā *grund* ‘zemesgabals’, taču nosaucot salikteņa vāc. *das Grundstück* ‘zemesgabals, parcele’ otro daļu.

4.1.3. zvejnieku (sēta) māja

zveje(-u) nams m. ‘zvejnieku māja; zvejnieku sēta (?)’

Vārdkopa vsk. Loc. kursen. *zveju namā* ‘zvejnieku māja; zvejnieku sēta (?)’ („Viņš redzija dar vienā *zveju namā* ugni ir nuogājis tur pi luoga ir bumbinaja“ (Šmits 1933: 14)), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *zveje name* (Šites surinķimes rade (..) is viene *zveje name* štate (Pietsch 1982: 306)). Vārdkopa no 2 komponentēm: 1) norāda uz ēkas lietotāja nodarbošanās veidu, - kursen. *zvēiš*, dsk. *zveji* ‘zvejnieks’ (Plāķis 1927: 92), 2) nosauc ēku. Skat. nosauk. „māja, ēka, nams“.

4.1.4. plāns

namsapakšs m. (?) ‘(ēkas) plāns’

Kursen. *namsapakšs* ‘(ēkas) plāns’ (Pietsch 1982: 2) un vārdkopa *apakš nu taisate name* („Tuoa *apakš nu taisate name* tap ar akmines uoazdalēte“ Pietsch 1982: 74), vāc. *der Grundriß* ‘ēkas (pamatu) plāns’. J. Plāķis norādījis kursen. *plāns* ‘klons; plāns’ (Plāķis 1927: 74), bez plašāka skaidrojuma, atbilstoši diakritiskajām zīmēm ar to domāts ‘klons, grīda; zeme’, nevis ēkas attēlojums plaknē, pamatu vai pirmā stāva līmenī. LLV *plāns* ‘sīki izstrādāts (kāda objekta, piemēram, celtnes, teritorijas) rasējums, shēma’ (LLVV), ir aizg. no vāc. *der Plan*, kas no fr. *plan* – tas no lat. *planta* ‘pēdas apakša’ (Karulis 2001: 693-694). Skat. arī nosauk. „māja, ēka, nams“.

4.1.5. garums

garums m. 'garums'

LLV *garums* 'attālums no viena gala līdz otram' (LLVV), kam atbilst vāc. *die Länge* 'garums; ilgums'. Kursen. vsk. Nom: *garums* (Plāķis 1927: 57), *garume f.* (Pietsch 1991: 195), *garum f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 33), vsk. Acc. forma vienes garumes 'vienā(dā) garumā' (Tuomas rēsines priedes kuoakes, tie par vienes *garumes* tap sagriešte (Pietsch 1982: 70)), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *garume* (Ķeles pares lēntes is *garume* nu ca. 2 x 1 m sanegluoate (Pietsch 1982: 124)), *garumes* (un paršķēle vinges is brūkates *garumes* un rēsines pare krāsine un bakōve (Pietsch 1982: 232)). Arī vārdkopa kursen. *garume mērs m.* '(garuma) (iz)mērs' (vāc. *die/das Längemaß*, Pietsch 1991: 195), *ismērejum f.* 'izmērīšana; izmērs' (vāc. *die Ausmessung*, Kwauka, Pietsch 1987: 37), *mērajume f.* 'mērīšana, mērījums' (vāc. *die Messung*, Pietsch 1991: 211).

4.1.6.-8. mēri: metrs, centimetrs, milimetrs

metrs m. 'metrs', **cēntimētirs** m. 'centimetrs', **milimētirs** m. 'milimetrs'

Vsk. Nom. kursen. *metrs m.* 'metrs' (vāc. *der/das Meter*, Kwauka, Pietsch 1987: 50), *mē:tirs m.* (Mogharbel 1993: 247), dsk. Nom. *metir* (Wēne βana štawe kats trys *metir* gare galds, dui benke un štuoles (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 26)), vsk. Nom. *cēntimētirs m.* 'centimetrs' (vāc. *das Zentimeter*, Kwauka, Pietsch 1987: 28), dsk. Nom. *centimētir* („Un tie bij desimt *centimētir* gar ir penķālik“ (ISBf; ISB 2017: 11)), arī vsk. Nom. *milimētirs m.* 'milimetrs' (vāc. *das Millimeter*, Kwauka, Pietsch 1987: 50; Pietsch 1991: 212).

4.1.9.-10. elektriskā strāva, gaisma

elēktriše f. 'elektrība; (elektriskā) strāva', **lektriš likte** f. 'elektriskā gaisma'

Kursen. *elēktriše* '(elektriskā) strāva' (Us kurse kāpe nideve preš laike ni viene *elēktriše* (Pietsch 1982: 238)) un *e'lektriš* (gas oder *e'lektriš* – ta: kas nidev (Mogharbel 1993: 225)). Iespējams, var šķirt arī gaismu, ko deva nevis krāsns, bet elektrība ar kursen. *lektriš likte* (Tuomet muße wezaiš nams dar štawij, un te nibij nivēne *lektriš likte* ēkša (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)). Nosauk. kursen. salīdzinoši jauns (~20. gs sākums), jo elektroštaciju, piem., Nidā uzcēla tikai 1929. gadā uz baznīcas zemes, tādējādi elektrisko apgaisojumu baznīcai nodrošināja par brīvu (Kapenieks 2013: 112), zvejnieku mājās pakāpeniski ierīkoja pēc tam.

4.1.11. krāsošanas darbi

mālire darbes m. 'krāsošanas (krāsotāja (?)) darbi'

Kursen. *mālire darbes m.* 'krāsošanas darbi' (Pietsch 1982: 76), vāc. *die Malerarbeiten* 'krāsotāja darbi'. Otru komp. veido latv. *darbi* var. *darbes*, kas senāk apzīmējis zemes

darbu, pamatā ide. **der-* ‘plēšt, raut, šķelt’, kas skaņu mijā b. **dar-bas* pārveidojies par latv. *darbs* (Karulis 2001: 199). Skat. nosauk. „krāsotājs“.

4.1.12. tapešu izlīmēšanas darbi

tapecierates darbes m. ‘tapešu izlīmēšanas darbi’

Kursen. *tapecierates darbes* ‘tapešu izlīmēšanas/tapsēšanas darbi’ (Pietsch 1982: 76), vāc. *die Tapezierarbeiten* (*Tapecierates darbes* un balitnate nu istubes pataisij sieve), aizg. no vāc. Par otro komp. skat. nosauk. „krāsošanas darbi“.

4.1.13. iekšdarbi

cites darbes f. ‘iekšdarbi; citi, pārējie darbi’

Kursen. *cites darbes* ‘iekšdarbi’ (Pietsch 1982: 74), vāc. *die Innenarbeiten* ‘iekšdarbi’, fiksēts vienu reizi (Luoage rāmes, luoages, grīdes, ziedes dures un *cites darbes* partaisij tišlirs).

4.2. Ēku tipi

Apakšgrupā uzskaitītas 15 reālijas un kopumā 23 nosaukumi. Konstatēti vārdu savienojumi, kas veidoti pēc vācu valodas salikteņa parauga (3 nosaukumi). Apmēram puse no nosaukumiem aizgūti vai saštāv no vācu valodas aizgūtām komponentēm, bet tikai 3 no visiem šīs apakšgrupas nosaukumiem kursenieku valodā aizgūti no lietuviešu valodas, t.sk. slāvismi. Konstatētas 4 hibrīdformas (vārdkopas), kur viena no komponentēm mantota, otra – aizgūta. Saštopami arī ar priedēkli (*priešnams*) vai piedēkli, piem., *-um-* (*taisijume*) vai *-il-* (*namil*), darināti nosaukumi, kopā 9 nosaukumi. Konstatēts viens piemērs ar *i* iespraudumu (*dzievuoakils*).

4.2.1. māja, ēka, nams

budavāns m. // **uoazbudevatum** m. (?) ‘ēka, celtne’

Darināts no lietvārda liet. *budavōnē* ‘būve’, no poļ. *budowanie* ‘celtne, būve’ (LKŽ; LT-LV). Slāvisms kursen. ienācis caur liet. ar lietvārdu *budavōnē*. Latv. apv. *budavāt* ‘būvēt (parašti koka celtni guļbūvē)’ (Kalupes izloksnē) (Tezaurs). Avotos vsk. Nom. forma: *budavāns* m. (Pietsch 1991: 45, 59, 133; Kwauka, Pietsch 1987: 27, „Tāds *budavāns* štavij dar 1942... „ (Pietsch 1982: 74)), vāc. *die Gebäude* ‘ēka, celtne’ un vāc. *der Bau* ‘celtne, ēka; būve’ (VĀC-LV).

Kursen. *uoazbudevatum* ‘ēka, celtne’ (Kwauka, Pietsch 1987: 81), vāc. *der Aufbau* (*Haus*) ‘uzbūvēšana, uzcelšana; ēka, māja’ (VĀC-LV), taču nav iespējams nošķirt nozīmju niānses no vāc. nosaukuma bez konteksta. Darināts ar atvasin. sufiksu *-um-*

(Plāķis 1927: 19), kas pārveidots par *-tum-* ar *t* iespraudumu un uzskatāma par autora pieraksta un vārdu darināšanas īpatnību.

dzievuokils m. 'dzīvojamā ēka; lauku mājas'

Kursen. *dzievuokils m.* Pietsch 1991: 336) un *dzievuokil f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 32), vāc. *das Wohngebäude* 'dzīvojamā ēka', ar sekundāru nozīmi 'lauku mājas, saimniecība; pagalms, sēta; viesnīca' (*dzievuokils m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 32; Pietsch 1991: 43, 69), *dzievuokil f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 32)). ME latv. *dzīvuoklis* (vāc. *die Wohnung* 'dzīvoklis', *der Wohnort* 'dzīvesvieta') (ME I: 560)), arī LLV *dzīvuoklis* 'dzīvošanai paredzēts vairāku telpu (istabu, virtuves, palīgtelpu) kopums ēkā' (LLVV), kurš, iesp., ar plašāku nozīmi mantots (?) vai aizg. kursenieku valodā. Kursen. atvasin. no verba *dzīvot* paplašinātās blakus nozīmes 'mājot' (Karulis 2001: 260), kas veidots ar sufiksu *-kli-* (Plāķis 1927: 20). Vārdkopa kursen. *viene saime dzievuokils m.* (vāc. *das Einfamilienhaus* 'vienģimenes dzīvojamā ēka') (Pietsch 1991: 96).

herberģis m. 'māja, dzīvojamā ēka; iebraucamā vieta, viesnīca'

Kursen. vsk. Nom. forma *herberģis* (Plāķis 1927: 58) bez piemēra tekstā. Iesp., aizg. no vāc. novec. *die Herberge* 'iebraucamā vieta; naktsmītne; viesnīca, arī patvērums; pajumte' (VĀC-LV), taču latv. apv. *ērberģis*, arī *ērbēģis* 'dzīvojamā ēka, māja' (Tezaurs; EH I: 372).

māja f. 'māja, dzīvojamā ēka'

Kursen. vsk. Loc. *māja SrI* 'māja, dzīvojamā ēka' (Bezenberger 1888: 59). Leksēmas forma *iksch māju M* 'māja, dzīvojamā ēka' (Bezenberger 1888: 50) Acc. Loc. nozīmē fiksēta ārpus Kuršu kāpām, uz Z no tagadējās Klaipēdas priekšpilsētā Bommelsvitē (*Bommels Vitte*) un Melnragē (*Mellneraggen*).

nams m. 'celtne; māja, dzīvojamā ēka'

LLV *nams* etn. 'celtne, arī telpa, kurā ir, parašti atklāts, pavards, arī virtuve, arī priekštelpa, priekšnams' (LLVV). Liet. *nāmas* 'māja; nams', kreiv., baltkriev., bulg. *дом* 't.p.' u.c., pamatā ide. **domos/-us* 'māja', disimilācijas ceļā b. *d-* pārveidojies par *n-* vai aizg. no irāņu val. B. **namas* ir lokāla dialektāla parādība, kas izplatījusies visās b. val. no rietumiem un austrumiem (Karulis 2001: 617).

Kursen. vsk. Nom. visbiežāk *nams* (Tas *nams* pats tap tumse-brune štrikate,... (Pietsch 1982: 76), Būt viņ ielaidus namā, tad viss *nams* būt nuotriekts (Šmits 1933: 18), *nams m.* (Pietsch 1991: 154), *nams* (Plāķis 1927: 69; Voelkel 1879: 20), Muße wezaiš *nams* šlave klate jau pi mares; Tas wezaiš *nams* tur truše šlage be niwēne šurnštinē (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 24), *nams m. (auch nam m.)* (Kwauka, Pietsch 1987: 51), *nāms LF* (Bezenberger 1888: 30, 54) *nāms m. I* (Mogharbel 1993: 247)), *namis* (Bezenberger 1888: 56), vsk. Gen. *name* (wēna šturmes nakte banges nuoplawe puße

name (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 24)), vsk. Acc. *namu* (Bezenberger 1888: 105, Viņš *namu* āzdedzis (Šmits 1933: 13)), vsk. Loc. *namā* (Mes juk vasaras turijām daug ļaužu, kur nāce un dzievuoja mūsu *namā* (ISBf; ISB 2017: 9), Viņš bandija iet *namā* (Šmits 1933: 13), citur rūmes viņa *namā* neb ir kad tik kuknē (Šmits 1933: 14), Būt viņ ielaidus *namā*, tad viss nams būt nuotriekts (Šmits 1933: 18)), *nama* (kad jaunaiš nams ir pārsamdets vāciešams, ta mes raunam weza *nama* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 24), Muße weza *nama* ir widui wēns diž nams (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 26)), *namé SrI* (Bezenberger 1888: 55), kā arī vsk. Gen. Loc. nozīmē: *nama* (un par lūke mešte zemui *nama* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)), *isch tâ nama PP, ifch nama PR, if oder is nama E* (Bezenberger 1888: 48), *is tâ nama NS, isch (oder is?) nama N, isch tâ nama LF* (Bezenberger 1888: 49), *if nama SrI* (Bezenberger 1888: 50). Fiksēts dsk. Nom. *names* („Tie *names* us kurse kāpe“ (Pietsch 1982: 70)), *name* (Šuolaike niwēns niberūkin tykles, wiße *name* jau šurnštine tur (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 25)), dsk. Gen. (?). *namŭ LF* („nu scho diŭchŭ namŭ LF“ (Bezenberger 1888: 106)), dsk. Gen. Loc. nozīmē *isch (oder is?) namu E* (Bezenberger 1888: 48), dsk. Acc. nams (Isakas tuo naud un pasaguv dui *nams* (Šmits 1933: 25)). Arī vārdkopas *tēve nams m.* ‘tēva nams, tēva mājas’ (Pietsch 1991: 311), vāc. *das Vaterhaus* ‘tēva mājas’, un *māla nams* ‘mūra māja, ēka’ („Te bije *māla nams* aļ ar truše stāgs“ (ISBf; ISB 2017: 16)).

4.2.2. māja bez skuršteņa

nams be šurštin m. ‘māja bez skuršteņa’

Vārdkopu veido LLV *nams*, prievārds *be* ‘bez’ un aizg. no vāc. *šurnštins(e?)*. Kursen. viens piemērs: *nams be šurštin* (Pietsch 1982: 49), vāc. *das Haus ohne Schornstein* ‘māja bez skuršteņa’. Skat. nosauk. „māja, ēka, nams“.

4.2.3. maza ēka, būda

būda f. // **būde** f. // **būd** f. ‘maza ēka, būda’

LLV *būda* ‘neliela, parašti nabadzīga, neglīta, dzīvojamā māja; neliels pagaidu mitekļis; neliela, speciālam uzdevumam būvēta ēka, arī pajume’ (LLVV). Latv. slāvisms – aizg. no kriev. vai baltkr. *бýд*, kas ar poļ. starpniecību no vāc. vlv. *bōde* ‘neliela celtne; tirgus būda’ (sal. vāc. *die Bude* ‘būda; pārdotava; iron. bodīte’) (Karulis 20012: 151).

Kursen. vsk. Nom. forma: *būda* (Plāķis 1927: 51), *būde f.* (Pietsch 1991: 79,172), *bū:dā f. I* (Mogharbel 1993: 239), *būd f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 27), vsk. Gen. *būde* (skrējame mēs is *būde* lauke un redzijame šituoā bildire (Pietsch 1982: 258)) vai *būda* (Mēs gājame *pits būde* Pietsch 1982: 254), *pits jeb pīc* ‘pēc; uz’ (Plāķis 1927: 40)), vsk. Gen. Loc. nozīmē *būdes* (mēs sēdijam is vienes *būdes* (ISBf; ISB 2017: 7)) vai *būde*

(Tas vēcaišs nibij is tuoa tumse *būde* rēdzēte (Pietsch 1982: 258)). Arī vārdkopa *skuje būde* f. ‘skuju būda’ (Pietsch 1991: 172).

namil f. // **namilēns** m. ‘maza māja; namiņš; būdiņa’

No liet. *namelis* ‘namiņš’ vai LLV nievājoši lietotā *namelis* ‘neliela (parašti veca, koka) dzīvojamā māja’ (LLVV). Kursen. *namilēns* m. (Pietsch 1991: 154) darināts no atvasin. sufiksa *-ēna-* ar saīsinātu sufiksa vokāli (Plāķis 1927: 19), vāc. *das Häuschen* ‘mājiņa; namiņš; būdiņa’ (VĀC-LV).

taisijume m. (?) // **uoastaisētums** m. ‘būve; celtne, ēka’

Leksēma *taisijume* („Par *taisijume* nu viene name pase zurgaj tie zvejes tuoa rēkuoate malke juoa dauge is kāpe meže“ (Pietsch 1982: 70)), atbilst vāc. *der Bau* ‘celtne, ēka; būve; būvēšana; uzbūve; konstrukcija’ (VĀC-LV), iespējams, darināta no verba *taišēti* ‘būvēt, celt’ (Plāķis 1927: 85) un atvasinājuma sufiksu *-um-* (Plāķis 1927: 20).

Leksēma *uoastaisētums* ‘būve; celtne, ēka’ (Pietsch 1991: 45), atbilst vāc. *der Aufbau* ‘uzbūvēšana, uzcelšana; ēka, māja’ (VĀC-LV), taču nav iespējams nošķirt nozīmju nianšes no vācu valodā dotā nosaukuma bez plašāka konteksta saištošā tekstā. Vārds darināts ar atvasinājuma sufiksu *-um-* (Plāķis 1927: 19), kas pārveidots par *-tum-* ar *t* iespraudumu un uzskatāma par autora pieraksta un vārdu darināšanas īpatnību.

4.2.4. piebūve

piebudavatums m. ‘piebūve’

Kursen. *piebudavatums* m. ‘piebūve’ (Pietsch 1991: 38), arī *piebudevats* m. (?) (Kwauka, Pietsch 1987: 62), vāc. *der Anbau* ‘piebūve’ (VĀC-LV), kalkēts pēc vāc. parauga. Darināts ar atvasin. sufiksu *-um-* (Plāķis 1927: 19), kas pārveidots par *-tum-* ar *t* iespraudumu un uzskatāma par autora pieraksta un vārdu darināšanas īpatnību.

4.2.5. ēka, kas zemesgabalā izvietota tuvāk ielai

priešnam f. ‘ēka pret ielu; ielas puses fasāde’

Kursen. *priešnam* (Kwauka, Pietsch 1987: 65), vāc. *das Vorderhaus* ‘ēkas, kas izvietota pret ielu/pie ielas; ēkas (, kas izvietota pret ielu) fasāde’ (DUD). Ņemot vērā ēku (apbūves frontes) izvietojumu uz vienas līnijas pret (galveno ciema) ielu, iespējams, kursen. *priešnam* lietots, lai apzīmētu šādu ēku izvietojumu. Darināts ar prefiksu *prieš-* no kursen. *nams*.

4.2.6. šķūnis

skūns m. // **skūn** m. // **skūne** f. ‘šķūnis’

Kursen. vsk. Nom.: *skūn* (Kwauka, Pietsch 1987: 72), *schkuhnis* (Voelkel 1879: 27), *skūns* (Pietsch 1991: 253) un *skūne* f. (Pietsch 1991: 254). LLV *šķūnis* ‘saimniecības celtne, arī telpa, parašti labības, lopbarības, malkas, darbarīku glabāšanai’ (LLVV), liet. *skūnē* ‘šķūnis’ (sal. *skūnià* ‘šķūnis’) (LKŽ) aizg. no vlv. *schūne* (vāc. *die Scheune*

‘šķūnis’) (ME III: 908), pamatā ide. *(s)keu- ‘segt, apņemt’ (Karulis 2001: 992) Latv. izloksnēs *skūna* galvenokārt Kurzemes DR daļā (Grobiņā, Krotē, Nīcā, Bārtā), sporādiski Bārtā fiksēti varianti *skūns*, *škūna*, *škūns*, bet Nīcā *skūnis*, *šķūna* (LVDA-L 55. karte, 129–131).

šūre f. // **šūrs** m. (?) ‘šķūnis’

Kursn. vsk. Nom. *šūre* f. (Pietsch 1991: 254), *šū:rě* f. II (Mogharbel 1993: 254), *šūrs* m. Pietsch 1991: 253), vāc. *der Schauer* ‘nojume; šķūnis’ (vav. *schure*, *schieur(e)*, vlv. *schūre*, afrī. *skūre* (DWDS)), avotos tulkots arī kā vāc. *die Hütte* ‘būda’ (VĀC-LV). Iesp., lietots, lai šķirtu slēgtas, segtas būves no atklāta tipa nojumes, kas piebūvēta pie ēkas, taču tā kā atrašts viens piemērs (Winš meklīj man *šūra* ir apβirauzijas wiβur us hove (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 61)), un atbilstoši zvejnieku sētas vēsturiskajam raksturojumam un fotogrāfijām Kuršu kāpās atvērta tipa būves nav raksturīgas, visdrīzāk *šūre* // *šūrs* lietots kā sinonīms *skūns* ‘šķūnis’.

4.2.7. kūts

Avotos atrodamas divas leksēmas, kas nosauc reāliju „kūts“. Iespē., tā nosauc arī štalli – zirgu izmitināšanas ēku, neizšķirot mājdzīvnieku veidu, kuru izmitina ēkā vai tās daļā, jo kurseniekiem bijušas gan govīs, gan zirgi, kas nereti turēti zem vienas ēkas jumta, bet bez precīzākām norādēm tekstā nav iespējams šķirt šīs nozīmes.

kūt m. // **kuts** m. ‘kūts; maza kūts’

LLV *kūts* ‘celtne lauksaimniecības dzīvnieku mitināšanai’ (LLVV) galvenokārt Vidzemē un Zemgalē, lietots jau 17. gs., taču uzskatāms par salīdzinoši jaunu celtnes nosaukumu. Izteikti arī minējumi, ka nosauk. varētu būt ģerm. (no vav. *kūte* ‘bedre’) (Karulis 2001: 452). Izloksnēs: *kūte* Kurzemē (Kazdangā, Grobiņā, Priekulē, Usmā, Stendē u.c.), arī *kūte*, *kūts*, *kūts* (LVDA-L 53.karte, 126-127). Liet. *kūtis*, *kūtė* ‘kūts’ (LKŽ), arī izkloksnēs (liet. *arklių kūtė* ‘zirgu štallis’, liet. *tvārtas* ‘kūts’), drīzāk no latv. *kūts* ‘kūts’ (LKA-L 13.karte, 49). Kursen. vsk. Nom. *kūt* m. (Kwauka, Pietsch 1987: 46) un *kuts*, *laidars* m. (Pietsch 1991: 278), vāc. *Stall* (kleiner Stall) ‘kūts (neliela kūts); štallis’, bez plašāka konteksta.

laidars m. ‘maza kūts’

Kursen. *kuts*, *laidars* m. (Pietsch 1991: 278), vāc. *Stall* (kleiner Stall) ‘kūts (neliela kūts); štallis’, bez konteksta. LLV *laidars* ‘aploks tieši pie kūts sienas vai tās tuvumā, aploks; apv. *kūts* (parašti liela)’ (LLVV), izloksnēs *laidars*, arī *laidaris* ‘liela govju kūts’ (LVDA-L 53.karte, 126-127), *laidars* ‘aploks pie kūts’ (LVDA-L 52.karte, 123-126). Pamatā verbs *laist* ‘ļaut iet’, no kā apv. *laida* ‘vaļa, brīve’, līdz ar to atvasin. tas var būt no verba vai substantīva. No latv. aizgūts lietuv. *laidaras* ‘laidars’ (Karulis 2001: 485).

Kursen. mantots (?) no latv. sekundārās nozīmes *laidars* 'kūts' ar atšķirīgu nozīmes niansi, proti, 'maza ēka mājdzīvnieku izmitināšanai'.

stallis m. 'kūts; govju kūts; stallis'

LLV *stallis* 'saimniecības ēka zirgu mitināšanai' (LLVV). Izloksnēs galvenokārt Kurzemē (Ezere, Jaunauce, Mērsrags, Engure, Sēme, Vecmokas, Tume, Milzkalne, Smārde, Sloka, Pope, Vārve, Zūras, Užava, Usma, Ugāle, Kuldīga u.c.) un Zemgales R (Bauska, Vircava, Līvberze), arī Augšzemē: *stallis* un *stāls* // *stālis* '(govju) kūts' (LVDA-L 53.karte, 126-127). Aizg. no vlv. *stal*, *vh. stall*, pamatā ide. **stel-* 'likt, nošādīt' (ME III: 1402; Karulis 2001: 918), vāc. *der Stall* 'kūts; stallis' (VĀC-LV).

K. Karulis norāda, ka aizg. varētu būt saplūdis ar mantotu latv. **stals* vai **stālis* 'stāvvieta, novietne', salīdzināšanai 17. s. *barostals*. Apv. *stālis*, *stāle* 'stallis' varētu būt gan aizg. fonētisks variants, gan mantotas cilmes (Karulis 2001: 918). Kursen. vsk. Nom.: *stallis* (*ģen, -l*) (Plāķis 1927: 82) 'kūts', *stallis m. III* (Mogharbel 1993: 253), *stals m.* (Pietsch 1991: 278), *stāldis* (Voelkel 1879: 30), vsk. Acc. *ftalli* (Tahs *ftalli* un *ftelingi* waidfeja Ulwirpunikim tik *fkaidru* tureht; Bet kà lai tahdas besfankes (Unfattige) *ftalli* ušturr *fkaidru*, kas tik daudf ehde un dfere?; Un kad *ftalli* akkal pillu atrada (Bezenberger 1888: 19)), *us stāle* (Ir winš nāze tēšum *us stāle*, par tuo ßene (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 62)), vsk. Loc. *ftallî* („Wels nu *ftallî* atnahzis lahdeja, rahjahs un plohfijahs, ka jau pats wels (Bezenberger 1888: 19)), *stālē* (Tad nu name es tuo ßaplūgtuo ßēne ēneßu tēms guowems *stālē* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)), *stāla* (Kad guowes *stāla* bije, ... (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)), arī vsk. Gen. *stāle* (kad vingē is *stāle* nāce, tad tas ķerds rāve jau ap 4 ziegare trūbuoate par cieme (Pietsch 1982: 88)). Kursen. *stallis* '(govju) kūts; stallis' uzskatāma par LLV un kursen. kopīgu leksikas grupas vienību, kas izplatīta arī latv. izloksnēs vai lielākajā daļā izlokšņu (Bušmane 2010: 5-6).

4.2.8. cūku kūts

cūke stāls m. 'cūku kūts'

Kursen. *cūke stāls m.* 'cūku kūts' (Pietsch 1991: 252) bez kontaksta. Vārdu savienojumā 1) komp. veido mājdzīvnieka 'cūka' nosaukums (LLV *cūka* variants (?) *cūke* dsk. Gen. formā), 2) no vlv. *stal* 'kūts' aizg. m. formā *stāls*. Skat. vairāk nosauk. „kūts“. Iesp., vārdkopa apzīmē nekārtīgu, netīrīgu vietu, telpu, nolaištu saimniecību (vāc. *der Saußtall* 'cūku kūts; nolaišta saimniecība' (VĀC-LV)), ne tikai norāda ēku vai nodalījumu palīgēkā, kurā izmitinātas cūkas.

4.2.9. govju kūts

guovu štāle // **guoaves štale** f. (?) ‘govju kūts, lopu kūts’

Avotos atrašti divi piemēri: dsk. (?) Nom. formā („Pi uotra βane nu lauke ējēdam, ir *guovu štāles*“ (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27)) un dsk. (?) Gen. formā Loc. nozīmē („Ir varij vinges redzēte is *guoaves štales* nu cites laužes, turp tape tie luoapes apraganuoate“ (Pietsch 1982: 286)). Vārdkopas 1) komp. LLV *govs* [gùovs] ‘atgremotājs lauksaimniecības dzīvnieks, kuru audzē piena, gaļas, ādas un citu izejvielu ieguvei’ (LLVV; Karulis 2001: 305), 2) no vlv. *štāl* ‘kūts’ aizg. f. formā *štale*. Skat. nosauk. „kūts“.

4.2.10. štallis

Skat. nosaukumu „kūts“.

4.2.11. kūpināšanas kašte (būve)

rukūžs m. ‘kūpinātava, kūpināšanas kašte’

Kursen. aizg. no liet. *rūkužē* ‘(gaļas, zivju) žāvētava; kūpinātava; dūmotava’ (LKŽ; LT-LV) vai liet. *rūkūžē* ‘t.p.’, kas no vāc. dial. *Rauchhûs* (vāc. *die Räuherei* ‘kūpinātava’). Kursen. vsk. Nom. *rukūžs* (Ķeles pares lēntes is garume nu ca. 2 x 1 m sanegluoate, viene ca. 30 cm mage dzile caurume zema, viens mač uģines caurums pi gale nu iekšes dzilume un gatavs bij tas *rukūžs* (Pietsch 1982: 124)), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *rukūže* (zuves pradiem slapij is *rukūže* un dzavinaj vinges ap adare uģine; Bij nu tie zuves labe sause, nāce vinge is paštaisate *rukūže* (Pietsch 1982: 124)). Latv. Rucavā *rūkūzis* ‘zivju žāvējamais aprīkojums’ (Kursīte 2009) un ‘kūpinātava’ („senāk katrā mājā bija rūkūzis“ (LVLA mater.), arī *rūkūzis* ‘būda zivju kūpināšanai, žāvēšanai’ (EH II 394).

4.2.12. pagrabs

ķēllēris // **ķēldēris** // **ķēldēris** // **ķēlirs** m. ‘pagrabs’

Aizg. drīzāk no vāc. *der Keller* ‘pagrabs’ (VĀC-LV), kursen. ienācis valodu kontaktu ceļā no vāciski runājošiem. Kursen. vsk. Nom.: *ķēldēris*, *ķēldēris*, *ķēllēris* (Plāķis 1927: 62), *kelderis* (Voelkel 1879: 14), *ķēldere* NS, *ķelere* NP, *kelderis* E (Bezenberger 1888: 61), *ķēlirs* m. (Pietsch 1991: 181), *ķēlirs* m. (Kwauka, Pietsch 1987: 43).

4.2.13. ledus pagrabs

īšķēlirs m. ‘ledus pagrabs’

Saliktenis *īšķēlirs* m. (*īšķēlirs* ziemilsāne name (Pietsch 1982: 240)), *īšķēlirs* m. (Pietsch 1991: 103) aizg. no vāc. *der Eiskeller* ‘leduspagrabs’ (VĀC-LV), kursen. ienācis kontaktu ceļā no vāciski runājošiem. Kursen. vsk. Gen. (?) *īšķēlire* (Rudes viele iepradij tie sameniekes nu viene lēde *īšķēlire* par lēde ievēstums pariktate (Pietsch 1982: 238)).

4.2.14. ateja

šitūžs m. 'ateja, tualete'

Kursen. vsk. Nom. forma *šitūžs m.* (Pietsch 1991: 185, 195, 203) bez piemēra tekstā. Atbilst vāc. sar. novēc. *der Lokus* 'ateja', *die Latrine* 'ateja, atejas bedre', *das Klosett* 'klozets, ateja' (VĀC-LV). Neskaidras cilmes nosaukums. Fonētiski varētu būt atvedināts no vāc. *scheißen* vai *Scheiße* f. 'dubļi; mēsli, izkārnījumi', kam līdzās no lv. fiksēts un mazāk izplatīts *Schiet* m., *Schiete* f. 'dubļi; mēsli, izkārnījumi', arī 'mēsli; dubļi; netīrumi, nepatīkama lieta', vlv. *schīt(e)*, vh. *scīte* 'dubļi; mēsli, izkārnījumi' (DWDS), un semantiski tas varētu būt pamatoti. Darināts pēc citu vārdu ar *-ūž-* parauga, piem., kursen. *rukūžs* 'kūpināšanas kašte'.

4.2.15. suņu būda

sune būde f. 'suņa/-u būda'

Vārdkopu veido LLV *suns* 'suņu dzimtas mājdzīvnieks, kam ir saimnieciska vai dekoratīva nozīme; mājas suns' (LLVV) un *būda* 'neliela, speciālam uzdevumam būvēta ēka, arī pajume' (LLVV). Kursen. *sune būde f.* (Pietsch 1991: 171) bez kontekstā, vāc. *die Hundehütte* 'suņa būda' (VĀC-LV). Skat. nosauk. „maza ēka, būda“.

4.3. Telpu tipi

Apakšgrupā iekļautas 13 reālijas un kopumā 20 nosaukumi, no kuriem 6 ir vārdu savienojumi. Atrodams 1 dialektālā priedēkļa derivāts ar *az-* (*aiz-*), bet pārējie – pirmatnīgie vārdi un citi atvasinājumi. ~50% ir ģermānismi, ~20% lituānismi. Saštopami vārdu varianti, kas raksturīgi Kurzemes DR izloksnēm (*išluba*, *askrasne*).

4.3.1. telpa

hale f. 'telpa, zāle'

LLV *halle* 'liela telpa, zāle' (LLVV) variants (?). Kursenieku valodā atrašts viens piemērs *hale f.* (Pietsch 1991: 151) bez plašāka konteksta saištošā tekstā. Atbilsme vāc. *das Halle* 'halle, zāle; telpa' (VĀC-LV). Visdrīzāk aizgūts valodu kontaktu ceļā no vāc.

rūmę f. // **rūmā** f. 'telpa; vieta'

LLV novēc. *rūme* 'telpa, arī vieta' (LLVV), ig. *rūm* und liet. *rūmas* 'stalta ēka, nams' aizg. no vlv. *rūm* 'telpa', sal. vāc. *der Raum* 't.p.' (ME II: 570; Karulis 2001:1019). Kursen. vsk. Nom.: *rūmę* (Plāķis 1927: 77), *rū:mā f. I* (Mogharbel 1993: 252), *rūms m.* (Pietsch 1991: 240, Tas *rūms* nu ca. 10x20 m gare un ca. 1,5m dzīle, gulij pi zimile sāne nu viene name (Pietsch 1982: 238)), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *rūme* (Is apakšē plate *rūme* ruķnaj tuo gale (Pietsch 1982: 76)), dsk. Acc.: *rumes* (Ta brūte ar

jauniķe guve is name nu brūte viene va juoa drauges *rumes* (Pietsch 1982: 316)), *rūmes* (Dauge zvejes turij is saue name vises *rūmes* tiems švešams parsamdēte (Pietsch 1982: 90), Vises dures uoazdarēte, rāve tas dūms par vises *rūmes* un turij šiš viene laiķe paštavēte (Pietsch 1982: 111)).

4.3.2. ištaba jeb kambaris

ištuba f. // **ištub** f. // **ištubs** m. ‘ištaba’

LLV *ištaba* ‘norobežota dzīvojamā telpa (mājā, dzīvoklī)’, novec. arī ‘dzīvojamā māja (laukos)’ (LLVV). Kursen. sastopams *ištuba* (Plāķis 1927: 58), kas tādā formā ir latv. apv. galvenokārt Kurzemes DR (piem., Dunikā, Grobiņā, Rucavā, Kalētos) (EH I 431; Tezaurs; Bušmane 1989: 41, 270; Bušmane 2010: 7). B. Bušmane norāda, ka no literārās valodas vārda *ištaba* neuzsvērtā zilbju kvalitātes atšķirība vārdā *ištuba* galvenokārt novērojama vecākās paaudzes pārstāvjiem. Fiksēts arī apv. *uštuba* ‘dzīvojamā māja; ištaba’ (Tezaurs), galvenokārt Latgales reģionā (EH II: 716). Vārds *ištaba* ir aizg. no senkriev. *уцѣба* ‘māja, pirts’, kas no romāņu valodām vai lat. *stuba* ‘ištaba’. Latv. aizg. jau pirms 13. gs. (Karulis 2001: 346).

Kursen. vsk. Nom.: *ištubā f. I* (Mogharbel 1993: 242), *ištub f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 37, *magaištub f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 49)), *ištubs* (Maiz cept, silts *ištubs* (Šmits 1933: 20)), *ištube* (Pietsch 1991: 286), *iftubba* (Voelkel 1879: 12), *ištuba E, LF, NS, N, SII, Sri* (Bezenberger 1888: 35, 40; Plāķis 1927: 58), vsk. Gen. *ištube* (Viene kampe is *ištube* bij labe ispuškate (Pietsch 1982: 314)), vsk. Gen. forma Acc. nozīmē *ištuba* (Nu name iete dures pic kukines, kambur un diža *ištuba* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27)), vsk. Loc. forma: *ištubá* (es itu ikschá *ištubá* SII (Bezenberger 1888: 50)), *ištubā* (Viņš pargājis mājās iesanesa *ištubā* (Šmits 1933: 13), Kuo nu, negal pats *ištubā* (Šmits 1933: 20)), *ištabā* (Bijis arī Nidā un tā Purvīnen bijse vienā *ištabā* un prasījs ūdni (Šmits 1933: 24)), *ištuba* (*Ištuba* štawe wiķe diža gulte (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 30)), arī *uštubā* (Ienes biš rūž *uštubā* (Šmits 1933: 20)), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē: *ištub* (Is tuo oaše *ištub*, kur mes esam dzimuš (ISBf; ISB 2017: 1)), *ištuba* (Viens džāvenates kadiķe štruks gulij vis pa viene gulte *ištuba* (Pietsch 1982: 111)), *ištube* (ta diele variļ vinge is saue *ištube* vēles dancate laište (Pietsch 1982: 286)), kā arī dsk. Gen. *ištubes* (balitnate nu *ištubes* pataisij ta sieve (Pietsch 1982: 76)), dsk. Acc.: *ištabas* (Sekminēs [vasaras svētkos] pārnes bērzus, izpuškuo *ištabas* (Šmits 1933: 12)), *iftubas* (Ui prinzeļs, tawas ķiltas *iftubas*, man ir zepuri no galwas nozehle! (Bezenberger 1888: 16)), *ištubes* (Es turiju *ištubes* abwakte (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 43), Dauge bērzes zalumes puškaj *ištubes*, dures un varštile (Pietsch 1982: 300)). Atbilst vāc. *das Zimmer* ‘ištaba’ vai *die Stube* ‘ištaba’.

Atbilstoši dotajai vārda nozīmei vācu valodā nosauk. *istube* precizējošas norādes par lietošanas veidu: *istube f.* ‘dzīvojamā istaba’ (vāc. die Wohnstube ‘t.p.’, Pietsch 1991: 336), *istube f.* ‘guļamištaba’ (*Istube*, is tuoa tuoap ir gulēte (Pietsch 1982: 122), vāc. *Stube, in der auch geschlafen wird* ‘istaba, kurā arī gulēt’), arī vārdkopa *gulte istube f.* ‘guļamištaba; istaba, kurā gulēt’ (vāc. *die Schlafstube* ‘guļamištaba’, Pietsch 1991: 256), vai to sienu apdari: *ifbilderata istuba E* (vāc. *tapezierte Stube* ‘iztapsēta istaba’, Bezenberger 1888: 148).

kaņburis m. ‘istabiņa (?), kambaris’

Novec. LLV *kambaris* ‘atsevišķa (parašti neliela) telpa (piemēram, dzīvošanai, darbam, viesu uzņemšanai); istaba, arī atsevišķa telpa (retāk celtne) saimnieciskām vajadzībām’ (LLVV). Var. *kamburis* ir latv. apv., raksturīgs vietām Kurzemē (Pūres, Skrundas, Kandavas apkārtnē) (EH I 581; Tezaurs; Bušmane 2010: 8). Nosauk. *kambaris* aizg. no vlv. *kamer* vai vh. *camer* ‘(dzīvojamā, guļamā, noliktavas) telpa’, kas no lat. *camera* ‘velve, velvēta telpa’ (Karulis 2001: 374).

Kurseni. vsk. Nom.: *kaņburis* (Plāķis 1927: 61), *kahmburis* (Voelkel 1879: 13), *kambure f.* ‘pieliekamais’ (Pietsch 1991: 178; „*kambure* par vises dalīkes“ (Pietsch 1982: 72)), *kamburs m.* (*auch kambur f.*) ‘pieliekamais’ (vāc. *der Abstellraum* ‘pieliekamā telpa, pieliekamais’, Kwauka, Pietsch 1987: 42) *kambure* ‘guļamištaba’ (*kambure*; turp tuoap ir gulēte (Pietsch 1982: 72)), vsk. Loc. *kambura* ‘pieliekamais; arī istaba, guļamištaba’ (*Kambura* ir višade ir ypatyške dalyke (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27), *Kambura* štawe wēne plate, diže gulte (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 28)), dsk. Nom. forma *kamburs* (Pietsch 1982: 122). Atbilst vāc. *die Kammer* ‘maza istaba; istabiņa; kambaris; pieliekamais’ (VĀC-LV).

Bez plašāka nozīmes skaidrojuma vai piemēra tekstā grūti šķiramas nozīmes, tādējādi, ņemot vērā vārda piemērus avotos un tā vāc. tulkojumu, *kamburis* visdrīzāk lietots ‘pieliekamais, noliktava’ nozīmē, retāk ‘istaba, istabiņa, guļamištaba’.

nams m. ‘istaba; telpa’

Atrašts piemērs „Muße weza nama ir widui wēns diž *nams*, ...“ (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 26), kur nosaukums kursen. *nams* lietots divās nozīmēs ‘māja’ un ‘istaba’. Pēdējais vārdkopā *diž nams* nosauc lielu telpu vai istabu. Skat. nosaukumu „māja, ēka, nams“.

4.3.3. istabas augstums

istube ziedes f. (?) ‘istabas (griestu) augstums’

Kursen. *istube ziedes* ‘istabas augstums’ (Pietsch 1982: 74) fiksēts vienu reizi. Sal. *augstums m.* ‘augstums’ (Pietsch 1991: 168), kas vāc. *die Höhe* ‘augstums; pakalns; augstiene; lielums’.

4.3.4. virtuve

kukņe f. // **kukin** f. // **kukine** f. ‘virtuve’

Kursen. slāvisms drīzāk ienācis caur liet. *kuknà* f. ‘virtuve’, *kuknia* f. ‘virtuve; virtuves krāsns, plīts’, kas no baltkriev. *кухня* ‘virtuve’ (LKŽ). LLV novec. *kukņa* ‘virtuve’ (Kurzemē (ME II: 301; LLVV)), mūsdienās arī žarg. ‘maza, netīra dzīves vieta’ (Tezaurs), arī *kukne* ‘virtuve’ (Kurzemes DR daļā, piem., Kalētos) (EH I 668). Kursen. vsk. Nom.: *kukņe* (Plāķis 1927: 64), *kukin~kukņe* f. II (Mogharbel 1993: 245), *kukine*, *kukne* f. (Pietsch 1991: 192, Te ir wēne diže *kukine* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 25)), *kukin* f. (Kwauka, Pietsch 1987: 45), *kukna* (Is abzduies rēzes tap nu *kukna* kūrināte Pietsch 1982: 118), vsk. Gen.: *kukna* (Tas dūme nu krāsine rāve par viene ruoare *kukna* (Pietsch 1982: 74)), *kukines* (un tē dūme (ēte) raunē nu *kukines* par wēne plate tarpe aukšum par mašines βane pits aukstēne (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 25)), vsk. Gen. forma Acc. nozīmē *kukines* (Nu name iete dures pic *kukines*, kambur un diža ištuba (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27)), vsk. Acc. *kukin* (Nu winge gaje par *kukin* tešum is ištubes (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 67)), vsk. Loc.: *kuknē* (nivēne ni atrapij nama, ni *kuknē*, štalē ar nivēns zileks nibije redzet (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 66), citur rūmes viņa namā neb ir kad tik *kuknē*; dēļ diža šalča viņš veršil *kuknē* iegabinājis (Šmits 1933: 14), Iesanese *kuknē* ir gribija ielaist iz aul (Šmits 1933: 17)), *kukna* (Tie sieves *kukna* pataisij is laik vakarine (Pietsch 1982: 316)), *kuknî* (Pirmo deenu palikka Ohgļu neffēifch mahjās un wahrija *kuknî* (*Küche*) gaļu (Bezenberger 1888: 18)). Atbilst vāc. *die Küche* ‘virtuve’ un *Kochstellen raum* ‘ēdiena viršanas, gatavošanas telpa’.

virte viete f. ‘(virtuves vai) ēdiena gatavošanas vieta’

Kursen. *virte viete* ‘(virtuves vai) ēdiena gatavošanas vieta’: „Ap *virte viete* štavij us ziedes viens ca. 2x2m plats ...“ (Pietsch 1982: 74).

4.3.5. melnā virtuve

mēle kukine f. ‘melnā virtuve’

Kursen. *mēle kukine* ‘melnā virtuve’ (Pietsch 1982: 72, 122) bez piemēra tekstā, vāc. *die schwarze Küche* ‘melnā virtuve’.

4.3.6. aizkrāsns

azkrāsne f. ‘aizkrāsns’

LLV *aizkrāsne*, *aizkrāsns* ‘sprauga starp krāsni un sienu; arī neliela telpa aiz krāsns’ (LLVV). Atv. no verba *krāt* ar piedēkli *-sn-* un piedēkli *aiz-* (Karulis 2001: 419). Kursen. vsk. Nom.: *áfrásne* SrI (Bezenberger 1888: 32), *ā:skrâ:sin~ā:skrâ:sně* f. II (Mogharbel 1993: 235). Sal. Kārklē *áskrásnis* K (Bezenberger 1888: 32) un

áspute=áskrásnis (áf-) K (Bezenberger 1888: 142), *Rucavā áskrásne RIII* (Bezenberger 1888: 117).

4.3.7. priekšnams, koridors

Tradicionālās zvejnieku sētas dzīvojamās mājās plānojuma struktūru veidoja koridors, no kura uz vienu vai abām pusēm varēja iekļūt telpu grupās. Ēkai nebija vējtvera vai atsevišķa priekšnamsa, no kura iekļūt koridorā, tādēļ koridora un priekšnamsa funkcija bija apvienota jeb „saplūdusi“. Vēlāk, kad 20. gs. vidū tūrisma dēļ būvēja no tradicionālā plānojuma atšķirīgu dzīvojamo ēku tipu, koridors kā horizontālā komunikācija vairs nepastāvēja, ēkas pamatapjomā bija paredzēts tikai priekšnams. Iepriekš minētā dēļ arī grūti nošķiramas šīs nozīmes, balstoties uz vācu valodā dotā tulkojuma *der (Haus)flur* ‘priekšnams’ (VĀC-LV), *der Flur* ‘gaitenis; priekšnams, priekštelpa’ un *der Korridor* ‘koridors, gaitenis’.

nams m. ‘priekšnams; arī koridors’

Kursen. vsk. Nom. *nams m.* (Pietsch 1991: 154; Pietsch 1982: 122), vsk. Gen. forma: *name* (Nu *name* iete dures pic kukines, kambur un diža ištuba (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27)), *names* (Tanke sarne isnāc is *names*, kur tie cūkes preš sagriestijume tap nuoaplucenate un čište darēte (Pietsch 1982: 302)), vsk. Loc. *nama* (Kwauka, Pietsch 1987: 51). Skat. arī nosauk. „māja, ēka, nams“ un „istaba“.

4.3.8. klēts

klēte f. ‘telpa, kambaris priekšmetu, ēdiena uzglabāšanai’

Kursen. *klēte* ‘pieliekamais, pieliekamā telpa; telpa priekšmetu, ēdienu uzglabāšanai’ vsk. Nom. *klēte* f. (Plāķis 1927: 62), *klēt f.* (vāc. *die Klete (Kammer in der Scheune)* ‘klēts (kambaris šķūnī’) (Kwauka, Pietsch 1987: 44) , *klēte f.* (vāc. *die Klete (Raum im Stall)* ‘klēts (telpa štālī’) (Pietsch 1991: 185), *klē:tē f. II* (Mogharbel 1993: 244), m. formā *klehts* (Voelkel 1879: 14), vāc. *der Keller* ‘pagrabs’ un *der Käfig* ‘būris; sprošts’. Tekstā vsk. Gen. forma Loc. nozīmē: „Preš kāze tap ta brūte un tas jauniks is ta *klēte*, viename rume štala, is viene gulte mēšte un ieslēkte“ (Pietsch 1982: 318), „Bij tas sarunetaišs dar is ta *klēte*, turij viņš pabandate, ...“ (Pietsch 1982: 319).

LLV *klēts* ‘lauksaimniecības celtne graudu uzglabāšanai; etn. saimniecības celtne lauksaimniecības produktu, tekstiliju uzglabāšanai’ (LLVV), liet. *klētis* f. ‘klēts’ (LT-LV; LKŽ), arī *klētēle* f. ‘telpa, kambaris mājsaimniecības priekšmetu, dārzenū, alus uzglabāšanai’ (LKŽ). K. Karulis norāda, ka lat. *klēts*, liet. *klētis*, pr. *clenan*, kriev. *клеть*, ukr. *кліть* ‘klēts’ u.c. sens i-celma vārds (**klētis*), kas atvasināts no verba *celt*. Skaņu pārstatījuma vārda vidū (metatēzes) dēļ saknes patskanis kļuvis garš, saglabājot zilbes intonāciju (*-el̥->-lē-*). Pastāv arī cits uzskats, ka liet. un līdz ar to latv. vārds *klēts* aizgūts no sl. **klětb* (Karulis 2001: 403). Kursen. var. *klēte f.* // *klēt f.* drīzāk aizg. no liet. kontaktu ceļā vai uzskatāms par varianta pierakstīšanu ar liet. grafēmām.

4.3.9. pieliekamais, pieliekamā telpa

kam̄buris m. ‘pieliekamais, pieliekamā telpa’

Skat. nosaukumu „ištaba“ (kamburis).

klēte f. ‘pieliekamais, pieliekamā telpa’

Kursen. *klēte f.* (Pietsch 1991: 323), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *klēta* („Tas miegs tape is dižes kištes *klēta* ieberte“ (Pietsch 1982: 118)), vāc. *die Vorratskammer* ‘pieliekamais’. Skat. nosaukumu „klēts“.

4.3.10. bēniņi

âugstīene f. // **augstiens** m. ‘bēniņi; ištabas augša, griesti’

Kursen. dsk. Nom.: *âugstīene f.* ‘bēniņi, ištabas augša’ (Plāķis 1927: 49), arī var. *augstiens m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 24, *augstiens* labe apklāte; *augstiens* ap mēle kukine adare (Pietsch 1982: 72)), *âukstīene f. I ~ âukstīene f. II* (Mogharbel 1993: 238), *augstenes* (Voelkel 1879: 6), dsk. Gen.: *augstienes* (Ka viņš rakst, uz vien reiz pradij uz *augstienes* svaidīt, rullāt (Šmits 1933: 16), nu *augstienes* par mage zaurum is lukes es winge wariju redzet (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 61)), *aukslēnes* (Nu *aukslēnes* es βauzu (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 61)), dsk. Gen. forma Loc. nozīmē: *augstēn* (es turij wiβ palaunage βēne plūgte us *augstēn* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)), *aukslēne* (Us *aukslēne* pa štage ir daug tykle pakybate (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 25)), *us augstien* (Kwauka, Pietsch 1987: 80). Kursen. *augstiene* ir lokāli saštopams vārdu var., kas nav konstatēts LVDA materiālos (Bušmane 2010: 12), un galvenokārt lietots, lai nosauktu bēniņu telpu. Latv. apv. *âugstiene* ‘griesti, griestu segums’ fiksēts Varakļānos (EH I 184), *augstiens* ‘griesti’ – Zasā (ME I: 217), *âugstienis* ‘bēniņi’ Skaištā (Bušmane 2010: 12). Sal. liet. *aūkštas* ‘bēniņi’ (LKŽ).

4.3.11. bēniņu telpa, ištaba

augstiene kambure f. ‘bēniņu telpa, kambaris’

Kursen. vārdkopa *augstiene kambure f.* ‘bēniņu telpa, kambaris’ (Pietsch 1991: 76) bez piemēra tekstā. Skat. nosauk. „ištaba“ un „pieliekamais, pieliekamā telpa“.

âugštavējis ištubas f. (?) ‘augšstāva telpa, ištaba’

Kursen. vārdkopa *âugštavējis ištubas* (Plāķis 1927: 49) bez piemēra tekstā, vārdkopa varētu būt ‘ištabas augša’ un ‘augšstāva (bēniņu?, mansarda?) ištaba’. Skat. nosauk. „ištaba“.

4.3.12. veranda

Nosauk. salīdzinoši jauni, parādījušies līdz ar verandas kā piebūves parādīšanos zvejnieku sētā ~19. gs. otrajā pusē/20. gs. sākumā.

varande f. 'veranda'

Kursen. *varande* 'veranda' (Juk tad viņi bija juo daug darba pasidarije del tuo, ir *varande* kur bije, te visi bij daug juo izzāgate visādi (ISBf; ISB 2017: 16)), vāc. *die Veranda* 't.p.; arī lievenis'. LLV *veranda* 'vaļēja vai stiklota mājas piebūve ar jumtu' (LLVV) variants *varanda* aizg. no vāc., kas ~19. gs. sāk. aizg. no ang. *veranda(h)*, kam pamatā hidi *varanda* (LV-ANG; DWDS).

prang f. 'veranda'

Kursen. *prang* f. 't.p.', vāc. *die Veranda* 't.p.; arī lievenis' (Kwauka, Pietsch 1987: 64; VĀC-LV), bez piemēra tekstā. Nosauk. *prang* 'veranda' kursen. varētu būt skaidrojams ar krāšņo verandas veidolu, ko pamatā kursenieki būvēja un dekorēja, lai izpatiktu atpūtniekiem. Pamatā verbs vāc. *prangen* 'spīdēt; greznoties, rotāties; arī lepoties', kas substantivizēts.

4.3.13. cūku aizgalds

cūke abirs m. 'cūku aizgalds'

Kursen. *cūke abirs m.* 'cūku aizgalds' (Pietsch 1991: 187), vāc. *der Koben* 'cūku aizgalds' bez piemēra tekstā. LLV *aizgalds* 'nodalījums (kūtī) - parašti cūku, aitu, teļu novietošanai' (LLVV),

4.4. Ēku daļas

Apakšgrupā uzskaitītas 20 reālijas un kopumā 29 nosaukumi. 5 no reālijām saštopami sinonīmi (divi un vairāki nosaukumi), kur viens var būt patapināts no lietuviešu valodas, bet otrs – mantots, piem., *slāgs* un *jumts*, vai paralēli lietots gan vārds, gan vārdkopa, piemēram, *grīesli* un *ištube deķe*. Konstatēts viens neskaidras cilmes vārds (*frankšpižs* 'jumta izbūve').

4.4.1. pamats, pamati

pamate akmins f. // **pamate** f. 'pamats; pamatu akmens'

Zvejnieku sētu arhitektūras un būvmākslas aprakstos norādīts, ka pamatus veidoja no akmeņiem, taču, iespējams, ka periodā, kad sētas paštāvīgi apdraudēja ceļojošās kāpas, ēkas cēla uz koka pamatiem, tādējādi tās bija vieglāk izjaucamas un pārceļamas citviet. Avotos tekstā nav piemēru, lai precīzi nosauktu un šķirtu iespējami dažādos pamatu tipus vai materiālus, taču iespējams fiksēt atšķirības, ņemot vērā vārdnīcā (Pietsch 1991) dotās atbildmes vācu valodā.

Kursen. *pamate f.* '(celtnes) pamats' (vāc. *das Fundament* 'fundaments, (celtnes) pamats', *die Grundmauer* 'pamats' (Pietsch 1991: 129,148), Māle par puoadenieke, truše par stāgenieke un akmines par *pamate* tap nu zeme sāne parbēgte (Pietsch 1982:

70)), *pamat* (vāc. *das Fundament* ‘t.p.’, arī *die Schwelle* ‘sliexsnis; gulsnis’) vispārīgi apzīmē konstrukciju, uz kā novietota/celta koka būve. Vārdkopas kursen. *pamate akmens f.* ‘pamatakmens’ (vāc. *der Grundstein* ‘pamatakmens’ (Pietsch 1991: 148)) un *akmine grīdes m.* ‘akmeņu pamati’ (vāc. *die Steinboden* ‘akmeņu pamati’ (Pietsch 1991: 280)) norāda uz konkrētu pamata/-u materiālu – akmeni, savukārt kursen. *mālke pamats m.* (?) ‘koka pamats’ (vāc. *das Holzfundament* ‘koka pamats’ (Pietsch 1991: 170)), uz pamata konstrukcijas materiālu – koku. Pēdējais piemērs nav viennozīmīgi attiecināms tikai uz pamata konstrukciju vai materiālu, jo vārdkopa „koka pamats“, iespējams, varētu nozīmēt arī koka konstrukciju pamatu jeb apakšējo vainagu. LLV *pamats* viena no paplašinātajām nozīmēm ir ‘materiāls, virsma, uz kuras vai kurā ir kas izveidots’ (LLVV), – uz koka (konstrukciju) pamata kursenieku zvejnieka sētās izvietoja koka baļķus vai brusas un tādējādi veidoja ēku sienas. Nosauk. *pamats* ‘celtnes daļa, kas pārnes slodzi uz grunti’ ir LLV (piem., *pamata akmens* – *pamatakmens*, *pamatu sija*) (LLVV), sal. liet. *pāmatas* ‘pamats’, kas atvasināts no verba *meš* ar piedēkli *pa-* ‘zem’ un saknes patskaņa miju (Karulis 2001:648). Skat. arī nosauk. „akmens“ un „koks“.

4.4.2. griešti

grīešti m. ‘griešti’

LLV *grīešti* ‘telpas virsējais iekšējais norobežojums, segums’ (LLVV). Kursen. vsk. Nom. *grīešti* (Plāķis 1927: 57), *grēhti* (Voelkel 1879: 11), vsk. Gen. *grīeštu* (nebija dār gatavu ni duru, ni *grīeštu* (Pietsch 1982: 10)), vāc. *die Stubendecken* ‘īstabas griešti’. Vārda *grīešti* cilme kā *grīda*, skat. nosauk. „grīda“.

ištube deķe f. (?) ‘īstabas griešti’

Kursen. vārdkopa *ištube deķe* ‘īstabas griešti’ (vāc. *die Stubendecke* ‘īstabas griešti’; Nu *ištube deķe* nuokāre viene nu egile zalume nuopite kruoane ap vietas nu brūte pāre (Pietsch 1982: 314)) grieštu nosaukšanai fiksēta vienreiz, iesp., kalkēta no vāc. un pārveidota no salikteņa vārdu savienojumā (*Stuben* – *ištube*, *decke* – *deķe*).

ištube ziede f. ‘īstabas griešti’

Vārdkopa norāda pakārtojuma sakaru – īstabas griešti, 1) komp. latv. *ištaba* var. *ištube* (iespējams, Gen. formā), 2) kursen. *zieds m.* ‘griešti’ var. *ziede f.* ‘t.p.’. Skat. nosauk. „īstaba jeb kambaris“ un pārējos „griešti“ variantus.

zieds m. ‘griešti; grieštu sija (?)’

Kursen. *zieds* ‘griešti’ (vāc. *die Stubendecke* ‘īstabas griešti’, arī *der Zwischenraum* ‘īstaptelpa, atīstarpe; īstarplaiķis’) fiksēts vienreiz. Latv. apv. *dziēds* ‘sija, ‘īķērssija’ Kurzemē (Rucavā, Bārtā), arī *zieds*, arī *dziēds* (Ventspilī) (ME I: 562; Bušmane 2010: 10). Skat. arī nosauk. „baļķis, sija“.

ziedes (dures) f. (?) ‘griešti, istabas griešti’

Fiksēts piemērs „Luoage rāmes, luoages, grīdes, *ziedes dures* un citas darbes partaisij tišlirs“ (Pietsch 1982: 74) – dsk. Acc. forma *ziedes dures* ‘griešti’, vāc. *die Stubendecken* ‘istabas griešti’. Vārdkopas 1) komp. kursen. *zieds* ‘griešti’ dsk. Gen. (?) formā, 2) norāda uz atvērumu vai caurumu pārsegumā ‘lūka’, iesp., kursen. *durę* ‘durvis’ dsk. forma. Ņemot vērā vārdkopai atbilstošo vāc. salikteni, kursen. *ziedes dures* norāda drīzāk uz grieštu konstrukciju kopumā, nevis atsevišķu funkcionālu vai konstruktīvu atvērumu grieštos, tādēļ tā drīzāk ir interpunkcijas kļūda, tekstā neatdalot *ziedes* un *dures* ar komatu, kas norādītu katru elementu, ko izgatavoja galdnieks, atsevišķi.

4.4.3. grīda

grīde f. ‘grīda’

LLV *grīda* ‘telpas apakšējais iekšējais segums (pa kuru staigā)’ (LLVV), liet. *grindà* ‘tilta dēlis (balķis), to klājums; klājums’, *grindis* ‘grīdas dēlis, (dsk.) grīda’, pr. *grandico* ‘biezs dēlis, balķis’, lat. *grunda* ‘jumts’ u.c. Pamatā ide. **ghrendh-* ‘balķis’, b. **grend-* ar pretstatījuma formu **grind-*, no kā arī pārveidojies par latv. **gried-* un *grīd-* (Karulis 2001: 314). Latv. apv. *grīde* Kurzemes DR daļā (Rucavā un Pērkonē) (EH I: 406). Kursen. vsk. Nom.: *grīde* (Plāķis 1927: 57), *grīde f.* (Pietsch 1991: 85), *grihds* (Voelkel 1879: 11), *grids m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 34), dsk. Nom.: *grī:dās f. pl. I* (Mogharbel 1993: 241), *grīdes m.* (Pietsch 1991: 130), iespējams, dsk. (?), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *grydu* (te weza nama biju wēns zaurums is *grydu* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 62)), dsk. Acc. *grydes* (*grydes* slauzet ir šūrat (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 43)) un *grīdes* (Luoage rāmes, luoages, *grīdes*, *ziedes dures* un citas darbes partaisij tišlirs (Pietsch 1982: 74)), vāc. *der Fußboden* ‘grīda’ vai *die Diele* ‘(plāns) dēlis; grīda; priekšnams, priekštelpa’ (VĀC-LV).

4.4.4. koka grīda

kuoke gryde f. ‘koka grīda’

Kursen. dsk. Ins. *kuoke grydes* (Nams ir kukinę ir gryšte ar βerkan štigilam, istubę ar *kuoke grydes* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27)). Vārdkopu veido latv. *koks* un latv. apv. *grīde*. Skat. nosaukumu „koks, kokmateriāls“ un „grīda“.

4.4.5. siena

siēna f. ‘siena’

LLV *siēna* ‘telpas vai telpiska veidojuma vertikālais (ārējais vai iekšējais) konstruktīvais norobežojums; vertikālā iekšējā daļa (dabiskam vai mākslīgam padziļinājumam), kas (to) norobežo’ (LLVV). Sal. liet. *siēna* ‘siena; robeža’ (LKŽ; LT-LV). Nosauk. *siēna* atvasin. no verba *siet* ‘pīt’ (ME III: 858; Karulis 2001: 811,812).

Kursen. vsk. Nom.: *seena* (Voelkel 1879: 28), *sîena* (Plāķis 1927: 80), *sîenā f. I* (Mogharbel 1993: 253), *sien* (Kwauka, Pietsch 1987: 71), *siene f.* (Pietsch 1991: 325), vsk. Gen. formā *siene* (is viene vēve iemērkte tīkile spiede un rulaj vinge kruštes garume pi *siene* (Pietsch 1982: 76)), *βēnes* (Pi *βēnes* kyba swarkes, ūses, ... (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 28)), vsk. Acc. forma *βene* (Ir winš nāze tēšum us štale, par tuo *βene*, ... (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 62)), dsk. Nom. *sienes* (Lēne auge tie *sienes* like ištube ziedes; Tie *sienes* bij nu tanke darēte, ... (Pietsch 1982: 74)), dsk. Acc. *sienes* (Mēnkume tarpe turij tarp štendires un *sienes* palikte, ... (Pietsch 1982: 74)), kā arī dsk. Acc. forma Dat. nozīmē *sienes* (Tuoa malke par *sienes* iegrieze puse ta resine, lēntes un līštes ta ka brūkaj (Pietsch 1982: 70)), vāc. *die Wand* ‘siena’ (VĀC-LV).

4.4.6. virtuves sienas (dsk.)

kukines sienes f. ‘virtuves sienas’

Kursen. dsk. Nom. *kukines sienes* (Tie *kukines sienes* tap lik šurnštīne virse šaure pits augšume taisate (Pietsch 1982: 76)). Vārdkopu veido *kukine // kukne* un latv. *siena* variants *siene*. Skat. nosauk. „virtuve“ un „siena“.

4.4.7. dubulta siena

dubulte rēsine siene f. ‘dubulta (biezuma) siena’

Kursen. *dubulte rēsine siene* ‘dubulta (biezuma) siena’ fiksēta tikai vienu reizi: „Ta *dubulte rēsine siene*, ca. 3 m augšte, tap ar kimine vel ispildate un ieštampate“ (Pietsch 1982: 238), vāc. *die Doppelwand* ‘dubultdiena’, kas kursen. no salikteņa pārveidots par vārdkopu. Skat. nosauk. „siena“.

4.4.8. ēkas (mājas) gals

gals m. // **abgals** m. ‘ēkas gals, sāns’

Kursen. *abgals m.* (Pietsch 1991: 154), *gals* („Ta uotra puše dar štawe, *gals* ir jaune uosmūrets“ (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 24)) veido LLV *gals* ‘nobeigums vai sākums (ēkai, telpai, teritorijai); daļa (ēkai, telpai, teritorijai), kas veido šādu nobeigumu vai sākumu’ (LLVV). Latv. apv. *abigals* ‘ar diviem vienādiem galiem’ (Kurzemes DR daļā, piem., Nīgrandē) (ME I: 5), arī apv. *apgals* ‘beigas’ (EH I: 81). Kursen. drīzāk lietots fonētiskais variants *abgals*, nosaucot ēkas garenvirziena galu jeb plānā taisnštūrveida ēkas īsāko sienu, nevis divus vienādus elementus (ēkas galus). Sal. liet. *gālas* m. ‘gals; gabals; beigas’ (LKŽ; LT-LV). Atbilst vāc. *das Hausende* ‘ēkas, mājas gals’.

(zimile) **sāne** (nu viene name) f. (?) ‘ēkas gals, sāns’

Kursen. arī vārdu savienojums *zimile sāne nu viene name* (Tas rūms nu ca. 10x20 m gare un ca. 1,5m dzile, gulij pi *zimile sāne nu viene name* (Pietsch 1982: 238)). Tas ietver norādi par sienas izvietojumu pret debespusēm un norāda nevis uz ēkas

garenvirziena sienām (malām), bet ēkas nobeigumu vai sākumu kā kursen. *gals*. LLV *sāns* ‘labā vai kreisā puse, mala (parašti priekšmetam) atšķirībā no (tā) viena vai otra gala, priekšpusē vai mugurpusē, augšas vai apakšas’ (LLVV), sal. liet. *šonas* m. ‘sāns’ (LT-LV).

4.4.9. jumts

jumts m. ‘jumts’

Nosauk. fiksējis A. Beczenbergers Sarkavā: *jumts Sarkau* (Bezenberger 1888: 111), arī formas *uf jumtu* SrI (Bezenberger 1888: 106), *if jumta* (Bezenberger 1888: 51). LLV *jumts* (LLVV; MLVV) veidots no verba *jumt*, kr. *npuom* ‘pajumte, patvērums’, pamatā ir ide. **ieu-* ‘siet’ (Karulis 2001: 361).

stāgs m. ‘jumts’

Latv. apv. *stāgs* ‘jumts’ (Tezaurs) līdzās apr. *stogis* ‘jumts’, *steege* ‘šķūnis’, kursen. *stāgs* ‘jumts’ (ME III: 1050). Kursen. kontaktu ceļā aizgūts no cietzemes lietuviešiem liet. *stogas* m. ‘jumts, ēkas augšējā daļa, vāks’ (LKŽ), kas liet. šādā formā lietots abpus Kuršu līcim, t.sk. Nidā un Jodkrantē (LKA-L 3. karte, 34–35).

Kursen. vsk. Nom.: *stāgs* (Plāķis 1927: 82), *stā:ks*, *Ge. stā:gā m. I* (Mogharbel 1993: 253), *stags* (Tad tap uoazlikte tas holms, us vinge tas *stags* (Pietsch 1982: 74)), *stāgs* (Tas jau sataisate *stāgs* nāc pa lēde ievēstums us tuoā (Pietsch 1982: 238)), *stāg* (Kwauka, Pietsch 1987: 73), Preilā arī *stāks LF, E* (Bezenberger 1888: 111). Citas formas: vsk. Gen. (Us aukstēne *pa stāge* ir daug tykle pakybate (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 25), Nu turij tie vēcie un tie jauneniekes pašē paselīdzeties, tuoā siene *pa stāge* un štala gūte (Pietsch 1982: 138), Tus zirges viņi turij, tad ar tuos jāja, erbinaj, tie bij labi. Tādieļ turij *uz stāge* (ISBf; ISB 2017: 16), Jemat tuo služ [teit. šliuže, das Schwert am Kahn] ir paceļat bišķi nu *stāga* [jumta] un nu skrejat iekšā! (Šmits 1933: 7)), Acc. Gen.-a nozīmē (*us stāgu* (Bezenberger 1888: 46)), vsk. Acc. (Par gale aplāj vinge šituoā lēde karte ar viene rēsine karte ķimine, un uoazlike tuoā *stāge* us tuoā (Pietsch 1982: 242), Te bije māla nams aļ ar truše *stāgs* (ISBf; ISB 2017: 16), Un Thomas Mann nu ar tur truše *stāge* (ISBf; ISB 2017: 16)), pl. *stāges* (ir viņi turij serkanes *stāges* ar stigiles (ISBf; ISB 2017: 15)), vāc. *das Dach* ‘jumts’ vai *das Abdach* ‘nojume, slīpums’ (VĀC-LV).

4.4.10. niedru jumts

truše stāgs m. ‘niedru, meldru jumts’

Vārdkopu veido no liet. aizg. apv. novec. *trūšis* ‘meldrs’ un jumta nosauk. *stāgs*. Skat. nosauk. „jumts“ un „niedre, niedres“.

4.4.11. salmu jumts

salme stāgs m. ‘salmu jumts (?), niedru jumts’

Vārdkopu veido LLV *salmi* adjektīva nozīmē un no liet. aizg. jumta nosauk. *slāgs*. Kursen. vsk. Nom. *salme slāgs m.* (Pietsch 1991: 285), vāc. *das Strohdach* ‘salmu jumts’ (VĀC-LV). Skat. nosauk. „jumts“ un „salmi“.

4.4.12. jumta izbūve

frankšpīzs m. ‘jumta izbūve’

Nosauk. atbilst vāc. *der Dacherker* ‘mansarda logs’ (jumta izbūve), kas telpiski ir no jumta pamatplaknes pacelts apjoms loga vai vairāku logu izbūvei vertikālā plaknē. Nosauk. kursen. *frankšpīzs m.* ‘jumta izbūve’ pirmšķietami varētu būt ģerm., taču semantiska pamatojuma nav konstatēts. Fonētiski, iesp., var saskatīt saišību ar liet. *špižius* ‘čuguns, ķets’ (LT-LV), arī ‘koka elementu savienošanas elements, tapa’ (LKŽ). Iesp., skaidrojums meklējams jumta izbūves veidojumā, kas radies franču baroka arhitekta F. Mansāra radītajā mansarda tipa jumta un tajā izbūvēto jumta izbūvju (logiem) iespaidā, kas ar laiku izplatījies attālākos reģionos un pārņemts viengimeņu dzīvojamo māju arhitektūrā. Tādā gadījumā nosaukumā apvienota norāde par vāc. poēt. *der Frank* ‘francūzis’ (?) un liet. *špižius* ‘koka elementu savienošanas elements, tapa’, ņemot vērā, ka jumta konstrukcijas, tai skaitā jumta izbūves forma, veidota no koka konstrukcijām un savieno esošā jumta konstrukcijas ar jaunām izbūves izveidošanai. Nosauk. salīdzinoši jauns.

4.4.13. zelminis

ģēvele f. ‘zelminis’

LLV novec. *ģēvele*, arī *ģēvelis* ‘zelminis’, bet *zelminis* ‘divslīpju jumta noslēdzošā trīsstūrveida ārsiena virs dzegas’ (LLVV; Kursīte 2009: 150; Kupše 2002: 104). Aizg. no lv. *gevel*, no kurienes arī liet. *gēvelis* (ME I: 698), Karulis norāda uz aizg. no vlv. *gēvel* ‘jumtgale, zelminis’, kas formā *ģēveles* vārdnīcās parādās jau 17. gs. Pamatā ide. **ghebh-l-* ‘t.p.’ (Karulis 2001: 331). Kursen. nosauk. *ģēvele* lietots daudznozīmīgi, nešķirot atšķirīgas ēkas daļas vai to konstrukcijas, piemēram, zelminis, zelmiņa (iespējams, arī kores (?)) vējadēļi, dzega un kore. Bez plašāka konteksta tekstā vai atbilstmes vācu valodā (*der Giebel* ‘zelminis, frontons; jumtgale’) šīs nozīmes grūti nošķiramas. Skat. arī nosauk. „kore“, „dzega“ un „zelmiņa dēļi (vējadēļi)“.

Avotos *ģēvele* ‘zelminis’ fiksēta vsk. Nom. formā: *ģēvele* (Plāķis 1927: 57), *ģēvils m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 33), *ģēvils m.* (Pietsch 1991: 144), *jejewelis E*, *geewile Ml* (Bezenberger 1888: 36).

4.4.14. kore, čukurs

ģēvils m. (// **ģēvele** f.) ‘kore’

Kursen. *ģēvils* ‘kore’ (Pietsch 1991: 120; Kwauka, Pietsch 1987: 33) bez piemēra tekstā, taču šo nozīmi no citām var šķirt, ņemot vērā vārdnīcās (Kwauka, Pietsch 1987;

Pietsch 1991) vāc. atbilstmes: vāc. *der Firſt* '(jumta) kore; čukurs' (VĀC-LV). LLV *kore* 'līmeniskā (jumta) plakņu savienojuma šķautne' (LLVV), 'šķautne jumta plakņu sadurvietās' (Kupša 2001: 59). Skat. nosauk. „zelminis“, „zelmiņa dēļi (vējdēļi)“, „dzega“.

4.4.15. dzega

gezims f. // **ġėvils** m. // **pažuoabils** m. 'dzega'

Kursen. *dzegu* nosauc trīs leksēmas: 1) no vācu valodas kalkēts kursen. *gezims* f. (vāc. *das Gesims* 'dzega', Kwauka, Pietsch 1987: 33), 2) *ġėvils* m. (vāc. *das Gesims* 'dzega', Pietsch 1991: 142), 3) *pažuoabils* m. (vāc. *der/das Sims* 'dzega, karnīze', Pietsch 1991: 271). Bez piemēra kontekstā grūti šķiramā vārdu lietošanas nianse. Iesp., kursen. *gezims* un *ġėvils* lietots, nosaucot dzegu ēkas fasādē 'dzega, noslēguma josla, kas sienu atdala no jumta' (Tezaurs) vai 'sienu vainagojoša josla, kas atdala sienu no jumta un pasargā sienu no nokrišņiem' (Kupša 2002: 32), bet *pažuoabils* - 'karnīze - ornamentāla forma mazliet zemāk par griestiem, kas apņem ištabas sienas' (Tezaurs) vai norādot uz sienas un jumta sadurvietu iekštelpās. Skat. nosauk. „pažobeļe, pajumte“.

4.4.16. skurstenis

šuršteinis m. // **šurnštine** f. (?) 'skurstenis'

No vāc. *der Schornstein* 'skurstenis, dūmenis' (VĀC-LV) aizg. kursen. m. formā *schurschteinis* (skurstenis) E (Bezenberger 1888: 31), *šurnštins* m. (Pietsch 1991: 262), *šurnslīns* m. (Pietsch 1991: 240) un *šurnštine* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 25), *šurnštine* (Tas wezaiš nams tur truše šlage be niwēne *šurnštine* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 24)), *šurnštīne* (*Šurnštīne* niturij šitie names (Pietsch 1982: 74)). Netālu no Kuršu kāpām, uz Z no tagadējās Klaipēdas, Bommelsvitē un Melnragā fiksēts *skūrsīns* M (Bezenberger 1888: 31).

4.4.17. mantelškurstenis

adare šurnštine f. 'mantelškurstenis'

Vārdkopa *adare šurnštine* 'mantelškurstenis' kursen. atrašta divreiz: „Nams ar *adare šurnštine* like kukna“ (vāc. *Haus mit offenem Schornstein bis in die Küche*, Pietsch 1982: 122) un „Tie vīres, tie mājas bij, āznes tuoas lašinges sānes un slaunes pits names, tie dar viene *adare šurnštine* turij“ (vāc., „(..) *zu den Häusern, die noch einen offenen Rauchfang hatten*“, Pietsch 1982: 302). Vārdkopas 1) komp. aizg. no liet. *ātdaras* 'atvērts' (LT-LV), norādot uz skursteņa tipu un tā apjoma atvērto daļu pret virtuves zonu. Latv. *mantelškurstenis* 'apvalkdūmenis – liels, ēkai slāvi caurejošs skurstenis, kas augšgalā piltuvveidīgi sašaurinās, bet apakšējā daļa aptver veselu pavarda telpu' (Tezaurs).

4.4.18. iebūvēta konstrukcija ēkas (bez skursteņa) bēniņos zivju un gaļas kūpināšanai

padārs m. // **padāre** f. // **dāre** f. 'konstrukcija bēniņos gaļas, zivju kūpināšanai'

Kursen. *padārs* m. (Pietsch 1991: 45) bez piemēra kontekstā, vāc. *Aufbau (zum Fleisch und Fische räuchern), (eingebaut auf dem Dachboden eines schornsteinlosen Hauses)* 'konstrukcija gaļas un zivju žāvēšanai/kūpināšanai, iebūvēta ēkas bez skursteņa bēniņos', arī kursen. *dāre* (Pietsch 1982: 73) un *padāre* („Ap virte viete štavij us ziedes viens ca. 2x2m plats un ca. 70 cm augšte *padāre*“ (Pietsch 1982: 74). Latv. apv. *padārs* 'lietojams, noderīgs, ērts' (ME III: 16). Iesp., tas substantivizēts, tādējādi konstrukcijas nosaukumā ietvera norāde uz tā īpašību un lomu kursenieku dzīvē (zivju un gaļas žāvēšana bija nozīmīgs kursenieku ienākumu avots un izdzīvošanas priekšnosacījums). Sasītopams arī latv. apv. *dāris* 'mazs lodziņš graudu kaltētavā, žāvētavā' (no vlv. *dare*, sal. vāc. *die Darre* 'kaltēšana, žāvēšana; kaltētava, kalte; žāvētava' (ME I: 448; VĀC-LV; Tezaurs).

augstiens kur^e var džāvenate m. 'žāvētava bēniņos'

Kursen. *augstiens kur^e var džāvenate* m. 'žāvēšanas telpa/žāvētava bēniņos' (Pietsch 1991: 295), vāc. *der Trockenboden* 'telpa žāvēšanai (bēniņos); žāvētava', bez piemēra tekstā.

4.4.19. pažobeļe, pajumte

pažuoābils m. // **pažuoabils** m. // **iztubēns** m. 'jumta telpa, ištaba; masards (?)'

LLV *pažobeļe* 'pajumte, sprauga starp jumta apakšējo daļu un celtnes augšējā štāva pārsegumu; jumta telpa (parašti maza, šaura), ko izmanto par mājokli' (LLVV). Šādā nozīmē nav fiksēts piemērs tekstā, taču nozīmes niansi skaidro vāc. nosauk. kursen. *pažuoābils* (Plāķis 1927: 72), *pažuoabils* m. (Pietsch 1991: 81), *pažuoabils, iztubēns* m. (Pietsch 1991: 226), vāc. *die Dachkammer* 'jumta kambaris, pieliekamais, ištaba' un *die Oberstübchen* 'virsištabiņa'. Kursen. *iztubēns* kalkēts no vāc. *die Stube* deminutīva *Stübchen* 'ištabiņa, maza ištaba', darināts ar atvasin. sufiksu *-ēn-* (Plāķis 1927: 19).

4.4.20. kūtsaugša

augstiens m. 'kūtsaugša'

Kursen. *augstiens* m. 'kūtsaugša' (Pietsch 1991: 163) bez piemēra tekstā, vāc. *der Heuboden* 'sienaugša; kūtsaugša' (VĀC-LV). Skat. nosauk. „bēniņi“.

4.5. Konstruktīvie elementi un būvdetaļas

Apakšgrupā iekļautas 34 reālijas un kopumā 45 nosaukumi. Sasītopami gan no vācu valodas (~50%), gan no lietuviešu valodas aizgūti nosaukumi (20%), lai gan to izcelsme (pilnībā vai daļēji, t.i., kādas no komponentēm) meklējama ģermāņu valodās. ~30% no

nosaukumiem ir divvalodu hibrīdformas, kas darinātas pēc vācu valodas (salikteņa) parauga. 8 no reālajām sastopami sinonīmi (divi vai vairāki nosaukumi), kur viens var būt kalkēts no vācu valodas, otrs aizgūts no lietuviešu valodas vai mantots no Kurzemes puses izloksnēm. Konstatēts *e* iespraudums, piem., *balāks*.

4.5.1. būvkoks, būvkoki

budavate malke f. ‘būvkoki’

Vārdkopa *budavate malke* f. ‘būvkoks’ (Pietsch 1991: 59) vai saliktenis *budevatemalk* f. ‘t.p.’ (Kwauka, Pietsch 1987: 27) kursen. drīzāk ienākusi caur latv. *būvkoki* ‘kokmateriāli, ko lieto celtniecībā’ (LLVV), kas aizg. no vāc. *das Bauholz* ‘būvkoki’ (VĀC-LV), vai tiešā veidā valodu kontaktu ceļā ar vāciski runājošiem ļaudīm. Vārdkopas 1) komp. aizg. no liet. *budavóti* ‘būvēt’ (EH I: 249), 2) komp. veido latv. *malka* var. Skat. nosauk. „koks, kokmateriāls“.

4.5.2. balķis, sija

balāks m. // **bālķis** m. ‘balķis; (grieštu) sija’

Kursen. *balāks* (Plāķis 1927: 50), *bālķis* m. III (Mogharbel 1993: 238), *bālks* m. (Pietsch 1991: 58), *balks* m. (Kwauka, Pietsch 1987: 25), vāc. *der Balken* ‘balķis; sija; brusa’ (AkadTerm; VĀC-LV). LLV *balķis* ‘nozāģēts, no zariem atbrīvots (resns) koka stumbrs; arī būvmateriāls – apzāģēts, arī aptēsts, apēvelēts liels koka stumbra gabals; sija, būvbalķis’ (LLVV) ir aizg. no vlv., afrī. *balke* vai vh. *balc*, vārdnīcās minēts *balks* 17. gs. (Karulis 2001: 105–106). Latv. dial. *balķa* Līgatnē, Raunā, Rencēnos, Sērmūkšos, Kūdumā u.c., *balķa*, *balķ^as* Kauguros, *balķa*, arī *balķ^as*, *balķ^a* Augštrozē, *balēkas* ‘sija’ Vildogā (LVDA mater.). Nosauk. *balks* drīzāk attiecināts uz sienas un grīdas pārseguma koka būvmateriālu, bet *zieds* – uz grieštu, starpstāva pārseguma sijām.

ziēds m. // **zieds** m. // **ziede malke** f. (?) ‘sija; vērbalķis, grieštu sija’

Kursen. *ziēds* (Plāķis 1927: 91), *zieds* (Pietsch 1991: 286), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *ziede* (Bērnies piesesēj viene dzij ap zuoabe (..) piesēj tuo dzij pa *ziede* un nuoalēce pits zeme (Pietsch 1982: 108)), vāc. *der Stubenbalken* ‘(ištabas grieštu) sija’. Skat. nosauk. „griešti“. Vārdkopa kursen. dsk. Acc. formā *ziede malke* (Tie šlipires par *ziede*- und pamate *malke* turij viene resine nu 50cm (Pietsch 1982: 70)) semantiski veidots pēc vāc. salikteņa parauga. Skat. nosauk. „koks, kokmateriāls“. Latv. dial. fiksēts *ziēds*, *ziēdi*, *ziēdrs* ‘sija’ Rucavā (Papē), *ziēc*, *ziēdi* ‘t.p.’ Nīcā, Durbē, *ziēc* ‘t.p.’ Užavā, Zlēkās, *ziēc* ‘t.p.’ Jūrkalnē, *dziēds* ‘t.p.’ Durbē, Ēdolē (LVDA mater.).

4.5.3. brusa

šlipir m. (?) ‘brusa; gulsnis’

LLV *gulsnis* ‘sliežu ceļa balsts; baļķis ēkas konstrukcijā’ un *brusa* ‘no vairākām pusēm apzāģēts, retāk aptēsts, kokmateriāls, kura biezums un platums ir lielāks par 100 milimetriem’ (LLVV), kas, nedefinējot konkrētus izstrādājuma izmērus, ir vāc. *das Kantholz* vai *das Vierkantholz* ‘brusa’ (AkadTerm; VĀC-LV). Latv. novec. anglicisms *slīpers* ‘gulsnis – tēstu kokmateriālu sortiments; koka paliktnis pie kura pieštiprina dzelzceļa sliedes’ (Tezaurus; Balduncičs 1989), taču kursenieku valodā tas nevarētu būt ienācis šādā ceļā. Kursen. vsk. Nom.: *šlipir* (Kwauka, Pietsch 1987: 76) un *šlipirs m.* (Pietsch 1991: 58), dsk. Nom. *šlipires* (Tie *šlipires* par ziede- und pamate malke turij viene resine nu 50cm (Pietsch 1982: 70)). Nosauk. *šlipir* ‘brusa; gulsnis’ drīzāk aizg. no liet. *šlīparas* ‘cirvis ar platu asmeni; šķērskoks zem dzelzceļa sliedēm, arī gulsnis’, arī *šlīperis* (LKŽ), kas savukārt no vāc. *Sleeper* (Vierkant behauener Baumstamm), norādot uz būvelementa apstrādes veidu (apzāģēšanu) un izvietojumu konstruktīvajā sistēmā. Profesionālajā žargonā mūsdienās lieto latv. nosauk. „apakšējais vainags“, „augšējais vainags“, kas arī LLV *vainags* ‘ēkas skeleta gulēnisko baļķu josla, uz kā balstās grīdas un griestu dēļi. Katra atsevišķa gulēnisko baļķu rinda’ (LLVV). Drīzāk kursen. *šlipir* ‘brusa; gulsnis’ ir lietots tādā nozīmē, norādot, ka uz apakšējā vainaga brusām, kas balstītas uz akmeņiem, kārtotas sienu brusas un grīdas sijas.

4.5.4. priedeskoka brusa

priedešlipir f. ‘priedeskoka brusa; gulsnis’

Kursen. *priedešlipir f.* ‘priedeskoka brusa; gulsnis’ (Kwauka, Pietsch 1987: 65), aizg. no vāc. *das Kiefernkantholz* ‘priedeskoka brusa’ (VĀC-LV; AkadTerm), bez piemēra tekstā.

4.5.5. gulsnis, apakšējais vainags (pamatvainags), sliekšnis (?)

Avotos atrastas vairākas leksēmas, kas nosauc ēkas apakšējā vainaga koka elementu. Grūti šķirt vārdu nozīmes nianšes, taču, iesp., tas skaidrojams ar to, ka apakšējais vainags tika veidots, pirmkārt, no koka baļķa, otrkārt, baļķis tika apstrādāts, treškārt, tas pildīja vienlaikus apakšējā vainaga un sliekšņa funkciju. Sekundāri varētu būt, ka paralēli lietoti nosaukumi, kas apzīmē vai nu apzāģētu apakšējā vainaga baļķi vai nu apzāģētu baļķi virs apakšējā vainaga, kurā stiprināti durvju veidojošie statņi un kas vienlaikus ir sliekšnis. Nosaukumu nozīmju nianšes varētu šķirt tikai plašākā tekstā vai runas satura kontekstā.

pamat m.(?) ‘ pamats; sliekšnis; apakšējā vainaga baļķis, gulsnis (?)’

Kursen. *pamat* ‘sliekšnis; pamats’ (Kwauka, Pietsch 1987: 57), vāc. *das Fundament* ‘fundaments, (celtnes) pamats’ un *die Schwelle* ‘sliekšnis; gulsnis; arī pamatvainags;

guļbaļķis' (VĀC-LV; AkadTerm), ir latv. vārds ar galotnes redukciju, un tas drīzāk lietots, lai apzīmētu apakšējo vainagu. Skat. arī nosauk. „pamats, pamati“.

pamate malke f. (?) 'gulsnis; apakšējais vainags; apakšējā vainaga gulsnis'

Vārdkopa kursen. *pamate malke* 'gulsnis; apakšējais vainags; apakšējā vainaga gulsnis' („Tie šlipires par ziede- und *pamate malke* turij viene resine nu 50cm“ (Pietsch 1982: 70), „Us akmines nāc ta *pamate malke* ar tuoas caurumes“ (Pietsch 1982: 74)), vāc. *das Schwellenholz* 'gulšņu klucis' (AkadTerm), veidota pēc vāc. salikteņa nozīmes parauga. Skat. arī nosauk. „pamats, pamati“ un „koks, komateriāls“.

slēksnis m. 'sliksnis; apakšējā vainaga baļķis, gulsnis (?)'

Kursen. *slēksnis LF* 'sliksnis' (Bezenberger 1888: 41) un vsk. Gen. *sliksne* (Dievu nuo sava *sliksne* padzins – tādēļ (Šmits 1933: 23)). LLV *sliksnis* 'durvju ailas apakšējais norobežojums (parašti paaugstināts)' (LLVV), tulkojums avotos vāc. *die Schwelle* 'sliksnis; gulsnis; arī pamatvainags; guļbaļķis' (VĀC-LV; AkadTerm). Latv. apv. *slēksnis* 'sliksnis (?)', Saikavā arī *slēksne* 't.p.' (EH II: 524), *sliksne*, *sliegsnis*, *sliegsne* (Karulis 2001: 858). Sal. liet. *sleņksnis* 'sliksnis' (LKŽ; LT-LV), apv. *sleņgsnis*, *sleņksnis* 't.p.'. K. Karulis vārda *sliksnis* cilmi skaidro ar diviem pamatojumiem, taču ticamāks varētu būt semantiskais motivējums, ka pāri seno māju sliksnim zemo durvju dēļ bija jālien, – tādēļ pamatā ide. **slenk-* / **sleng-* 'griēzt, vīt; līst, rāpties, vīties' (Karulis 2001: 858).

4.5.6. jumta spāre

spare f. // **stāge spars** m. '(jumta) spāre'

Kursen. *spare f.* 'spāre' (Pietsch 1991: 275) aizg. no vlv. *spare* 'baļķis, spāre' (vāc. *die Sparre(n)* 'spāre'), pamatā ide. *(s)*per-* 'kārts, spāre' (Karulis 2001: 891; ME III: 987). LLV *spāre* 'viena no jumta seguma nesošām horizontālām vai slīpām detaļām' (LLVV), kā aizg. vārdnīcās minēts jau 17. gs. Paralēli lietots vārdu savienojums kursen. *stāge spars m.* '(jumta) spāre' (Pietsch 1991: 81), aizg. no vāc. salikteņa *der Dachsparren* 'jumta spāre'. 1) komp. liet. aizgūtais *stāgs* 'jumts', 2) aizg. vāc. *spars* (*spare* (?)). Iesp., vārdkopa lietota arī pārseguma sijas, kas atdala stāvu no bēniņu telpas, nosaukšanai, jo līdzās vāc. *der Dachsparren* 'jumta spāre' atrodams arī kursen. *stāge spars m.* 'sija; diagonālā sija (?)', vāc. *der Dachbalken* 'sija; spāre' (Pietsch 1991: 81). Fiksēts arī kursen. *feedi* 'šķērsbaļķis, šķērssija; spāre' (Voelkel 1879: 28), vāc. *der Querbalken* 'pārliktnis; šķērsis; šķērssija', *der Sparren* 'spāre; jumtiņš' (AkadTerm).

4.5.7. spāru savienojums, „jumta krēsls“

stāge štuovals m. 'jumta krēsls'

Kursen. *stāge štuovals m.* 'jumta krēsls' (Pietsch 1991: 81) aizg. no vāc. salikteņa *der Dachstuhl* 'jumta krēsls', tajā 1) komp. veido no liet. aizgūtais *stāgs* 'jumts', bet otru

kursen. *štuoals* 'krēsls' (vāc. *der Stuhl* 'krēsls'). Latv. *krēsls* atvasin. nozīme 'konstrukcija, kas balsta jumta klāja seguma slodzes' (LLVV), kādā vārdkopa tiek lietota kursenieku valodā. Skat. nosauk. „jumts“.

4.5.8. balsts, stabs, statnis

štēndirs m. // **stendirs** m. 'statnis; (durvju) štendere'

LLV *statnis* 'vertikāls balķis, dēlis, stienis, kam ir balsta funkcijas (celtnē, ierīcē u. tml.)' (LLVV), kursen. vsk. Nom. *štēndirs* m. (Pietsch 1991: 233, 278, vāc. *der Türpfosten* 'durvju štendere', Pietsch 1982: 298) un *stendirs* (Kwauka, Pietsch 1987: 73), dsk. Acc. *stendires* (Is caurumes ielike pataisētes *stendires* ta ka diže ta ištube buse (Pietsch 1982: 75)). Kursen. *stendirs* nosauc gan statņus, kas izvietoti ēkas štūros, gan ierāda logu un durvju vietas, tajos sākotnēji iestrādātas gropes guļbalķu ievietošanai un noštīpināšanai. Nosauk. atbilst vāc. *der Ständer* 'statnis; statīvs; balsts' vai vāc. *der Pfosten* 'stabs; štāvkoki; štendere; aploda', kur pēdējais ar nozīmi 'aplođa' norāda uz durvju statņiem, kas veido durvju ailas sānus (aplođa 'koka ietvars (logam, durvīm)' (LLVV)).

Latv. *štendere*, apv. *štenderis* ir aizg. no vlv., vh. *štender* 'stabs, štendere'. Pamatā ide. **štā-* 'štāvēt, likt, noštādīt' (Karulis 2001: 927). Liet. *štēnderis* (cilme vāc. dial. *štänder*), variants *štenderys* 'stabs; celtne, ēka' (LKŽ). Kursen. visdrīzāk aizg. no vāc. *der Ständer* valodu kontaktu ceļā.

štute f. 'balsta stabs; kolonna'

LLV *štute* 'balsts', bet *balsts* 'priekšmets, veidojums, kas uztver virs tā novietotā priekšmeta, veidojuma smagumu' (LLVV). Latv. *štute* 'balsts' ir pilnīgs aizg. vai arī izveidojies no mantota vārda, kas saplūdis ar aizg. (ģerm. vav. *štud* 'balsts, stabs', vlv., vh. *štutte* 't.p.'). Pamatā ide. **štā-* 'štāvēt' atv. **štāu-*, kas skaņumijā ar *-t/d-* ieguvis nozīmi 'stabs, balsts' (Karulis 2011: 951; ME III: 1108). No ģerm. caur latv. arī liet. *štūtē* 'balsts' (LKŽ). Kursen. vsk. Nom.: *štute* (Plāķis 1927: 83), *štut* (vāc. *die Stütze* 'balsts; balsta stabs', (Kwauka, Pietsch 1987: 74), „apgraisate *štut*“, latv. *stabs jeb kolonna izgriezta kokā*, vāc. *der Pfosten* 'stabs; štāvkoki; štender; aploda' (Pietsch 1982: 49)). Nosauk. drīzāk lietots, lai apzīmētu brīvštāvošu balsta elementu, un aizg. no vāc.

4.5.9. durvis

durē f. // **dures** f. // **dur** f. 'durvis'

LLV *durvis* 'celtnes sienā izveidota caurštāigājama aile kopā ar virās iekārtu vai bīdāmu plāksni šīs ailes aizdarīšanai' (LLVV), dial. *dures*, *duris* Meņģelē, *dures* Matkulē, Pērkonē, *dūrs* Zūrās, Strazdē, *duōrs* Ugālē, Užavā, Alsungā, *durⁱs*, *dur^es*, *du^ovis* Usmā, *dur^es* arī Vaiņodē, Nīkrācē, *duris* Saldū, Padurē (LVDA mater.), *doaris* B Bārtā (Bezenberger 1888: 114), *dūres* B Bārtā, *dūrwis* NBI Nīcā (Lejasbārtā) (Bezenberger

1888: 116,122), *duris RIV*, *doaris* Rucavā (Bezenberger 1888: 119), *dūris* Durbē (Bezenberger 1888: 117). Sal. liet. *dūrys*, variants *dūres* ‘durvis’ (LKŽ; LT-LV). Senajās valodās saštopama vārda vsk. un divsk. forma, kas norāda uz sākotnēji divdaļīgām durvīm vai durvīs lietotiem vairākiem dēļim vai diviem durvju šabiem (Karulis 2001:243). Kursen. vsk. (?) Nom.: *durę* (Plāķis 1927: 54), *dur f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 31), *dure f.* (Pietsch 1991: 296), dsk. Nom.: *durris* (Voelkel 1879: 10), *duors* (Šmits 1933: 19), *dures* (tapate tie luoages un *dures* (Pietsch 1982: 76), pi dui βane ir *dures* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 26), Nu name iete *dures* pic kukines, kambur un diža ištuba (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27), palik tie *dures* ni asslēktes (Pietsch 1982: 304)), *durs* („Tas lamps tā pradija citarāt, tas *durs* tā knikštinaj“, Šmits 1933: 16), *duris K, M, SII, LF*, *dures E, NS*, *duras SrIII* (Bezenberger 1888: 39,64)), *dur¹s LF* (Bezenberger 1888: 64), *dōras Nidden, Schwarzort* (BecS111), dsk. Gen.: *duru* (nebija dār gatavu ni *duru*, ni grīestu (Pietsch 1982: 10)), *dūru LF* (Bezenberger 1888: 64), *duru* (Bezenberger 1888: 122), *dure* (Cite piesēj viene dzij pi viene ištube *dure* (Pietsch 1982: 108), tie lauke pi *dure* us ka vise rēze pīrage gaidij (Pietsch 1982: 316)), dsk. Acc: *dure* (Pa viene mage laike atgaj tie vīres ar knipiles is ruoakes un uoas slēge *dure* (Pietsch 1982: 318), ruoakes paškaj pa tuoas name *dure* ar girlāndes, puķes un vise dauge zalume (Pietsch 1982: 312)), *dures* (jau turij pasezurgejuš saues *dures* un luoages asslēkte (Pietsch 1982: 300), Kad tē mergil bije *dures* assleguš (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 53)), *duris LF* (BecS64), *duris* (un palicis visas *duris* ātdarīt ir licies gultā gulēt (Šmits 1933: 21)), *pa durim* (Bet tik jau Ohgļu neffeilch viņu uswinneja, isfweede *pa durim* laukâ, ka tas murmedams ween nogahja prohjahm (Bezenberger 1888: 18)), *duram* (par *duram* lauke ir skrēje majas (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 68)), dsk. Ins. *duręm* (Tās duris es biju āzguldijis ar tam vęcam nama *duręm* (Pietsch 1982: 10)). Demin. kursen. *duril f.* ‘mazas durvis, durtiņas’ (Kwauka, Pietsch 1987: 31). Fiksēts arī kursen. *igājedur f.* ‘ieejas durvis’ (Kwauka, Pietsch 1987: 38), pēc vāc. *die Eingangtür* ‘ieejas durvis’ parauga, arī kursen. *dur ar krusšgieštes lēntes aptaisat* ‘durvis ar krusšteniski kārtotu dēļu apdari’ (Pietsch 1982: 49), vāc. *Tür mit quergeschnittenen Brettern benagelt*, skaidri norādot uz ārdurvīm, turklāt margotām jeb ornamentāli veidotām durvīm, kur dažādos ģeometriskos rakstos kārtoti dēļi, bieži tie arī krāsoti dažādos toņos. Skat. arī nosauk. „vārti (durvis, durtiņas) žogā“.

4.5.10. logs

lūogs m. // **luoag** f. ‘logs’

LLV *logs* ‘aile telpas apgaismošanai un vēdināšanai (celtnes, transportlīdzekļa) sienā kopā ar ietvarā iestiprinātu vienu vai vairākām, parašti virināmām vai bīdāmām, caurspīdīga materiāla plātnēm šīs ailes aizdarīšanai’ (LLVV). Sal. liet. *lāngas* ‘logs; rūs

(piem., audumā)', pr. *lanxto* 'logs'. Pamatā ide. **lenk-* 'liekt' fonētiskais variants **leng-* (Karulis 2001:542). Kursen. vsk. Nom.: *lūogs* (Plāķis 1927: 66), *luoags m.*, *luoag f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 48), *lohgs* (Voelkel 1879: 17), *luoags m.* (Pietsch 1991: 117), *lūōks*, *Ge. lūōgā m. I* (Mogharbel 1993: 246), vsk. Gen. forma: *luoga* (Viņš redzija dar vienā zveju namā ugni ir nuogājis tur pi *luoga* ir bumbināja (Šmits 1933: 14)), *luoage* (Viens aiškes bumbenatume pi *luoage* pacēle viene cilēke nama (Pietsch 1982: 296)), vsk. Acc. forma: *luog* (Ciņš tver revolver i mēs gribijam lekt pa *luog*; Policišts islēc pa *luog*, paskrēj ciema" (Šmits 1933: 16)), *luogu* (nuo baimes izlēca pa *luogu* lauku ir nuoskrēja pi šaltiža (Šmits 1933: 14)), *luoge* (Pa wēne *luoge* štave komode ar četram šubladam (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 30), un atkrampije *luoge* nu ēkšes; tad winge ēlyde par *luoge* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 53)), dsk. Nom.: *luogi* (Tie *luogi* ar būt blāve un balte (ISBf; ISB 2017: 15)), *luoages* (tapate tie *luoages* un dures (Pietsch 1982: 76)).

4.5.11. loga rūts

rūte f. 'loga rūts'

Kursen. *rūte f.* '(loga) rūts', vāc. *die Fensterscheibe* 'loga rūts' (Pietsch 1991: 117), bez piemēra tekstā. LLV *rūts* 'ietvarā iestiprināta stikla plātne (parašti loga ailes) aizdarišanai' (LLVV), apv. *rūte* (ME III: 574), ir aizg. no lv. *rūte* vai afrī. *rūt* '(augš) rūta; rombs vai taisnštūris; šādas formas loga stikls' (sal. vāc. *die Raute* 'rūta; rombs'). Latv. *rūte* kā loga stikla apzīmējums minēts jau 18. gs., lietots līdz pat 20. gs. 30. gadiem, kad to aiztāj latv. liter. *rūts* (Karulis 2001: 774). Liet. *rūtà* 'loga rūts' (LKŽ).

4.5.12. loga rāmis (aploda (?))

luoagerāms m. 'loga rāmis (kārba); aploda (?)'

Kursen. *luoagerāms m.* 'loga rāmis (kārba); arī aploda (?)' (Kwauka, Pietsch 1987: 48) aizg. no vāc. *die Fensterrahmen* 'loga rāmis'. Kursen. vsk. Acc. vārdkopā *luoage rāme* (Karpes nuosēj ar viene mēle diege is jaune mēnisens nakta un ielike tuo diege tarpa *luoage rāme* un *luoage galve* (Pietsch 1982: 112)), dsk. Acc. *luoage rāmes* (*Luoage rāmes*, *luoages*, grīdes, ziedes dures un cites darbes partaisij tišlirs (Pietsch 1982: 74)). Salikteni vai vārdkopu veido latv. *logs* un *rāmis*. Latv. *rāmis* ir aizg. no vlv. *rame* 't.p.', sal. vāc. *der Rahmen* 'ielogs; ietvars', kas ieviesies salīdzinoši vēlu, minēts tikai 19. gs. vārdnīcās (Karulis 2001: 737). Skat. arī nosauk. „logs“.

4.5.13. palodze

palūoģis m. // **laņginīčas** f. 'palodze; palodzes dēlis'

Kursen. *palūoģis* 'palodze' (Plāķis 1927: 65), *paluoag* (Kwauka, Pietsch 1987: 57), *paluoage f.* (Pietsch 1991: 117), vāc. *das Fensterbrett* 'palodzes dēlis' un *die Fensterbank*

‘palodze’ (AkadTerm; VĀC-LV). Paralēli, iesp., lietots no liet. aizg. *laņginīčas* f. ‘palodze’ (Plāķis 1927: 65), taču tas fiksēts bez piemēra tekstā. J. Plāķis nosauk. skaidrojis ar „loga bēģelis“, taču *bēģele* ‘palodze’ (Tezaurs), ar tādu pašu nozīmi *bēģele* (Džūkštē, Kursišos, Puzē, Dignājā, Dundagā, Nīcā un citviet galvenokārt Kurzemē), *bēģelis* (fiksēts Rucavā), kā arī dsk. formā ‘logu slēģi’ (Kagaine 2005: 233). Skat. arī nosauk. „loga slēģis“.

LLV *palodze* ‘loga ailes apakšējā daļā iestrādāta plāksne’ (LLVV), ME *paluôdze*, arī *paluôgs* ‘palodze; palodzes dēlis; sienas daļa zem loga’ (ME III: 64), sal. liet. *palángé* ‘palodze; vieta pie (zem) loga’, arī *palángis*, *palangýs* ‘t.p.’ (LKŽ).

4.5.14. loga slēģis

finsterlāde f. // **luoagelāds** m. ‘loga slēģis’

No vāc. *die Fensterlāden* ‘(loga) slēģi’ (AkadTerm) kalkēts kursen. *finsterlāde* ‘loga slēģis’ (Plāķis 1927: 56), dsk. *finsterlādes E* (Bezenberger 1888: 24), kam paralēli lietots saliktenis *luoagelāds m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 48), vārdkopa *luoage lād* (*Luoage lād*, blāv un bālt štrīkate Pietsch 1982: 49), arī dsk. *luoage lādes f.* (Pietsch 1991: 117). Pēdējo vārdkopu veido latv. *logs* un *lāde*, kam arī semantiska saištība ar slēģa funkciju un tehnisko risinājumu (*lāde* ‘četrstūrainā, augsta (parašti koka) kašte ar atvāžamu vāku (piemēram, drēbju glabāšanai)’ (LLVV)). LLV *slēģi* ‘loga sānu malās (parašti ēkas ārpusē) iestiprinātas virināmas (parašti koka) plāksnes logu aizsegšanai; aizvirtņi’ (LLVV).

laņginīčas f. ‘loga slēģis’

Liet. *langinè*, *lānginè* ‘loga slēģis (aizvirtnis)’ (Tezaurs; LKŽ), (hibr.) *langinyčia*, arī *langinyčia* ‘loga slēģis; dēlītis virs loga (paloda); palodze; vieta zem loga’ (LKŽ). No liet. aizg. trešais loga slēģu nosauk. kursen. *laņginīčas* f. ‘loga slēģis (aizvirtnis); arī palodze’ (Plāķis 1927: 65). Skat. nosauk. „palodze“.

4.5.15. eņģe, durvju eņģe

eņģe f. ‘vira’

LLV *eņģe* ‘vira’, kas ‘kuštīga savienojuma detaļa, ar ko pieštiprina, piemēram, durvis, loga rāmi, vāku, lai tie varētu vērties’ (LLVV), kursen. vsk. Nom. *eņģe* (Plāķis 1927: 55), *ēng f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 32), *ēng f.* (Pietsch 1991: 296), *engjis*, *engjes* (dsk.?) (Voelkel 1879: 11). Nosauk. *eņģe* latv. ir aizg. no vlv., vh. vai afrī. *henge* ‘vira’, sal. vāc. *die Hänge* ‘eņģe’, kas vārdnīcās minēts 17. gs (Karulis 2001: 268). Vāc. *die Türangel* ‘durvju eņģe’ vai *Bänder am Fenster* ‘loga eņģe’, *die Thürhänge* ‘durvju eņģe’. Sal. liet. *výris*, *vìris* ‘t.p.’ (LKŽ).

4.5.16. (durvju, logu) āķis, krampis

kramps m. ‘krampis’

LLV *krampis* ‘vienā galā āķveidīgi izliekts un otrā galā kušīgi nostiprināts metāla stienis (parasti durvju, vārtu, logu vēitņu) nostiprināšanai aizvērtā vai atvērtā stāvoklī’ (LLVV), kas kursen. vsk. Nom. *kramps m.* ‘durvju vai logu krampis’ (Pietsch 1991: 258, 296) fiksēts vienreiz. Latv. *krampis* ‘(durvju) āķis’ aizg. no baltvāc. *krampen* ‘t.p.’, kas no vlv. *krampe* (vāc. *Krampe*) ‘t.p.’, parādās jau 17. gs. vārdnīcās (Karulis 2001: 417). Vāc. *der Türhaken* ‘durvju āķis, krampis’ vai *der Schließhaken (am Fenster)* ‘āķis loga (slēģu) nostiprināšanai, aizslēgšanai’.

4.5.17. durvju (piekaramā) slēdzene

spīns m. // **durespins f.** ‘(durvju) slēdzene’

Kursen. *spīns m.* ‘durvju (piekaramā) slēdzene’ (Pietsch 1991: 296), arī *durespins f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 31) aizg. no liet. *spynā* ‘piekaramā (aizkaramā) atslēga (slēdzene)’ (LT-LV; LKŽ). Latv. apv. *spīne* Dunikā (vāc. *ein Vorhängeschloss* ‘piekaramā slēdzene’) (ME III: 1004). Vāc. *das Türschloß* ‘durvju slēdzene’.

4.5.18. durvju atslēga

atslenga f. ‘(durvju) atslēga’

LLV *atslēga* ‘rīks (parasti metāla), ar kuru aizslēdz vai atslēdz (telpas vai priekšmetus)’ (LLVV) atvasin. no verba *slēgt*, vārdnīcās parādās 17. gs. Subst. *slēgs* ‘atslēga’ (Karulis 2001: 854), fiksēts arī *atslēgs* [ar ê] (EH I: 167). Kursen. vsk. Nom.: *atslēgs m.* (Pietsch 1991: 259, 296), *at-slenga*, *at-slehgt* (Voelkel 1879: 6), *at-slenga* (Bezenberger 1888: 2) bez piemēra tekstā.

4.5.19. durvju rokturis

duredrikērts m. // **drikjerts m.** ‘(durvju) rokturis’

Nosauk. kalkēts no vāc. *der Drücker* ‘durvju rokturis’, arī *der Türdrücker* ‘t.p.’. Kursen. vsk. Nom. *drikjerts* (Voelkel 1879: 9), *duredrikērts m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 31) bez piemēra tekstā. Latv. apv. *driķeris* ‘durvju rokturis’ fiksēts Rucavā (Markus-Narvila 2011: 148), kas veidojies no *drücker* (Sehwers 1953: 28).

kliņķis m. ‘(durvju) rokturis’

LLV sar. *kliņķis* ‘rokturis (durvju) vēršanai’ (LLVV). Aizg. no vlv., afri. *klinke* vai vh. *clinc* ‘durvju rokturis (ar aizveres bultu)’, mūsdienu formā aizg. parādās 17. gs. (Sehwers 1953: 187; Karulis 2001: 405). Kursen. vsk. Nom.: *kliņķis* (Plāķis 1927: 63), *ķlinkķ f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 44), *klinķe f.* (Pietsch 1991: 185, 296), *klinjkjis* (Voelkel 1879: 14) bez piemēra tekstā. Vāc. *die Klinke* ‘(durvju) rokturis’ (ME II: 229), *die Türklinke* ‘durvju rokturis’ (VĀC-LV).

ranķins m. ‘(durvju) rokturis’

Kursen. *ranķins m.* ‘rokturis’ (KW11,66) drīzāk aizg. no liet. *rankena* ‘rokturis; kāts; spals; kloķis’ vai *rankinis* ‘rokas-’ (LT-LV). Fiksēts arī kursen. *ranķins m.* ‘durvju

rokturis' (Pietsch 1991: 152, 147), vāc. *der Griff* 'rokturis; osa; kāts; spals', *der Handgriff* 'rokturis; kāts; spals' vai *die Handkurbel* 'kloķa rokturis' (VĀC-LV).

4.5.20. krāsns

bakōvs m. // **bakōva** f. '(cepam-) krāsns'

Kursen. *bakōvs* '(cepam-) krāsns' aizg. no vāc. *der Backofen* 'cepeš-, cepamkrāsns; maizes (?) krāsns' drīzāk valodu kontaktu ceļā un lietots paralēli *krāsns* nosauk. Iesp., variantu autors pierakstījis pēc atmiņas un tā to īpaši pārvāciskojis, jo šāds nosauk. atrašts tikai vienā no avotiem. Kursen. vsk. Nom.: *bakōvs* (Tas *bakōvs* bij is ištube krāsine pradiem līdzta ietaisate va ta mašīne bij ta diže, ka varij ir is vinges maize cēpte (Pietsch 1982: 118)), vsk. Loc. *bakōva* (Bij dar dauge karštums *bakōva*, iesave ta sieve dare ķeles blēķes (Pietsch 1982: 120)), dsk. Gen. *bakōves* (Tik deve dauge zortes nu *bakōves* (Pietsch 1982: 118)).

krāsne f. // **krāsins** m. 'krāsns'

Kursen. vsk. Nom.: *krāsne* (Plāķis 1927: 63) *krāsins* (Pietsch 1982: 72), *krāsins* (Kwauka, Pietsch 1987: 45; Pietsch 1991: 225, *Krāsins*, is tuoap ir maize cēpte (Pietsch 1982: 122)), *krahfne* (Voelkel 1879: 15), *krāsne M, LF* (Bezenberger 1888: 65), *krā:sin~krā:sně f. II* (Mogharbel 1993: 244), vsk. Gen. *krāsnis E* (Bezenberger 1888: 33), vāc. *der Ofen* 'krāsns', *der Backofen* 'cepeš-, cepamkrāsns; maizes (?) krāsns'. Vāc. *Backofen* var nozīmēt gan cepamkrāsns (*zepjama krahfns*), gan maizes krāsns (*maifes krahfns*) (Dravnieks 1910: 128). LLV *krāsns* 'slēgta kurināmā ierīce; arī kurināmā ierīce ēdiena gatavošanai (parašti cepšanai tās iekšienē)' (LLVV), arī apv. *krāsne, krāsns*, sal. liet. *krósnis* 'krāsns; ceplis (maizes krāsns)' (LT-LV; LKŽ). Latv. *krāsns* tās pašas cilmes kā verbs *krāt* (atvasin. ar piedēkli -sn-), pamatā ide. **krā(u)*- 'likt vienu virs otra, segt; kaudze' (Karulis 2001: 419, 420).

4.5.21. krāsns sols

krāsine bēnķe f. 'krāsns sols' // **krāsins ar krāsibenķe** f. 'krāsns ar solu' '

Kursen. *krāsins ar krāsibenķe* 'krāsns ar solu' (Pietsch 1982: 100) un *krāsine bēnķe f.* 'krāsns sols' (Pietsch 1991: 226), arī *krāsine kūratume f.* 'krāsns apkure' (Pietsch 1991: 226).

4.5.22. pavards, plīts, ugunskurs

kukinmašins m. // **mašīne** f. 'plīts; krāsns'

Kursen. *kukinmašins m.* '(virtuves) pavards; plīts' (Kwauka, Pietsch 1987: 45), *mašīne f. (kohlenherd)* 'pavards vai plīts, ko silda ar oglēm' (Pietsch 1991: 160), *mašīne* 'krāsns' (va ta *mašīne* bij ta diže, ka varij ir is vinges maize cēpte (Pietsch 1982: 118)), arī vsk. Gen. un Loc. *mašines* un *mašinē* 't.p.' (Pi *mašines* štawe wis diž kuozes pile malkes, un *mašinē* ugne dege nu rytes agir like wakar wēle (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 30)),

vsk. Acc. *mašines* 't.p.' (un tē dūme (ēte) raunē nu kukines par wēne plate tarpe aukšum par *mašines* βane pits aukštēne (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 25)). Iesp., aizg. no vāc. *die Maschine* 'mehānisms; mašīna' (AkadTerm), taču semantiski nosaukumu grūti pamatot. Vāc. *der Küchenherd* '(virtuves) pavards; plīts' (VĀC-LV), *der Kolenherd* 'pavards vai plīts, ko silda ar oglēm' (DUD). Skat. nosauk. „virtuve“.

pavards m. 'ugunskurs, vieta apdzīvojamā telpā, kur kurina uguni; pavards; plīts (?)'

LLV *pavards* 'kurināmā iekārta, parašti ēdiena gatavošanai', un *plīts* 'kurināmā, arī sildāmā ierīce (parašti virtuvē) ēdienu un dzērienu gatavošanai' (LLVV), apv. *pavārde*, arh. *pavarda*, un tas atvasin. no verba **virt* vai **vert* 'degt'. Latv. *pavarda* nozīmes attīstība: sākotnēji 'ugunskura vieta', tad 'ugunskurs jeb vieta telpā, kur kurina uguni; ugunskurs laukā' (EH II: 187), salīdzinoši jauna parādība 'plīts jeb no akmeņiem vai ķieģeļiem mūrēta ietaise uguns kurināšanai un ēdiena gatavošanai' (Karulis 2001: 663). Kursen. vsk. Nom. *pavards* m. (Pietsch 1991: 160), vsk. Acc. *pavarde* (Vinge uoaskrāve vise sakapate malke tarpe *pavarde* un krāsine, kur tas turp džāvinaj (Pietsch 1982: 296)), arī *us pawardu LF* (Bezenberger 1888: 46). Arī kursen. *pavarde ap mēle kukine* (Pietsch 1982: 72), ar ko ilustrācijā atzīmēta mūra siena, kas norobežo ēdiena gatavošanas zonu dzīvojamā telpā. Skat. nosauk. „mūris“. Nosauk. atbilst vāc. *der Herd* 'pavards; plīts' (VĀC-LV). Vāc. *herd* var nozīmēt gan pavards (*paward*), gan ugunskurs (Dravnieks 1910: 560). Iesp., nosaukums attiecināms gan uz ugunskura vietu senākajā ēkas tipā, kurš sastāvēja no divām telpām un atklātu ugunskura vietu ēkas vidū, gan uz pavardu kā vietu apdzīvojamā telpā, kur kurina uguni. Tradicionālajā dzīvojamās ēkas tipā pavardam blakus atradās krāsns, ko ar laiku papildināja jaunas parādības – plīts ēdiena gatavošanai un podiņu krāsns, kurai bija tikai telpu apsildes funkcija.

4.5.23. podiņu krāsns

puōdu krāsne m. // **puoade krāsins** m. 'podīņu krāsns'

Kursen. *puōdu krāsne* m. 'podīņu krāsns' (Plāķis 1927: 75), arī *puoade krāsins* m. (Pietsch 1991: 177) 1) komp. LLV *podis* trešā nozīme 'podīņš', kas *podīņš* 'keramikas izstrādājums (parašti krāsns, plīts, kamīna) ārējās sienas veidošanai' (LLVV). Skat. nosauk. „krāsns“ un „(krāsns) podīņš“. Vāc. *der Kachelofen* 'podīņu krāsns' (VĀC-LV).

4.5.24. kamīns (arī skurstenis)

krāsins m. 'kamīns; krāsns (?); skurstenis (?); dūmvads (?)'

Kursen. *krāsins* m. 'kamīns; krāsns (?); skurstenis (?); dūmvads (?)' (Pietsch 1991: 178), vāc. *der Kamin* 'kamīns; skurstenis; dūmvads' (AkadTerm; VĀC-LV), bez piemēra tekstā. Iesp., nosauk. lietots, lai apzīmētu krāsni, kas dod siltumu (telpu apsildes funkcija), nevis pilda citas tās sākotnējās funkcijas. Skat. arī nosauk. „krāsns“.

daris m. 'kamīns; krāsns (?); skurstenis (?); dūmvads (?)'

Nosauk. *daris* (Pietsch 1991: 178) varētu būt mantots no latv. apv. *dāris* vai *daris* ‘rijas lodziņš; aila pirts griestos dūmu novadišanai’ (Tezaurus) vai patapināts no vāc. *die Darre* ‘kaltēšana, žāvēšana; kaltētava, kalte; žāvētava’ (ME I: 448; VĀC-LV). Skat. nosauk. “iebūvēta konstrukcija ēkas (bez skursteņa) bēniņos zivju un gaļas kūpināšanai”.

4.5.25. krāsns durvis

krāsinedur f. ‘krāsns durvis, durtiņas’

Kursen. *krāsinedur f.* ‘krāsns durvis, durtiņas’ (Kwauka, Pietsch 1987: 45) pēc vāc. *die Ofentür* ‘krāsns durvis, durtiņas’ parauga. Skat. nosauk. „krāsns“ un „durvis“.

4.5.26. krāsns aizbīdnis

klap f. ‘krāsns aizbīdnis’

Kursen. *klap f.* ‘krāsns aizbīdnis jeb plāksne, ar ko noslēdz dūmvadu’ (Kwauka, Pietsch 1987: 43), vāc. *die Klappe* ‘(krāsns) aizšautne’ (VĀC-LV; Sehwers 1953: 49). Latv. apv. *klape* ‘aizkars; durtiņas; vāks’ (Tezaurus; Dravnieks 1901: 647).

4.5.27. krāsns krukis

krāsine kruķe f. ‘krāsns krukis’

Kursen. *krāsine kruķe f.* ‘krāsns krukis’ (Pietsch 1991: 226) pēc vāc. *die Ofenkrücke* ‘krāsns krukis, bigulis’ parauga vārdkopas formā. 2) komp. aizgu. no vlv. *krucke* vai vh. *crucke* ‘krukis’, sal. vāc. *die Krücke*, kas vārdnīcās minēts 17. gs., cilme kā vardam *kroka*. Pamatā ide. **ger-* ‘griēzt, vīt, liekt’ (Karulis 2001: 428). Skat. arī nosauku. „krāsns“.

4.5.28. mūris

muris m. // **mūre** f. // **mūr** f. ‘mūris; siena’

LLV *mūris* ‘celtnes daļa, celtnes elementa daļa, arī atsevišķs objekts, kas veidots no dabiskiem vai mākslīgiem materiāliem (parasti tos saštiprinot ar javu), vai arī no kādas masas (to lejot vai blietējot)’ (LLVV). Latv. aizg., vlv. *mūre* vai vh. *muur*, kas no lat. *mūrus*, saštopams jau 16. gs. uzvārdos, mūsdienu formā vārdnīcās parādās 17. gs. (Karulis 2001: 609). Kursen. *mūre f.* (Pietsch 1991: 208), *mūr f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 51), *muris* (Plāķis 1927) aizg. no vāc. *die Mauer* ‘mūris’ valodu kontaktu ceļā vai drīzāk no liet. *mūris*, arī *mūrīs* ‘mūris, mūra siena; pavards ēdiena gatavošanai; mūrēta vieta pie ceptuves, kur apsēsties’ (LKŽ; LT-LV), jo avotos attiecināts uz nelielu mūra sienu, kas nodala virtuves zonu, pavardu no pārējās telpas.

4.5.29. kāpnes

trepe f. // **trepā** f. ‘kāpnes’

Kursen. *trepe f.* ‘kāpnes’ (Pietsch 1991: 295), *trepā f. I* (Mogharbel 1993: 255), *trep* (Kwauka, Pietsch 1987: 79), vāc. *die Treppe* ‘kāpnes’, ir aizg. no lv. *treppe* ‘kāpnes,

pakāpiens' un latv. parādās 17. gs. vārdnīcās (Karulis 2001: 1059). Latv. dial. *trep, treps* 'kāpnes, trepes' Alsungā, *trep's* 't.p.' Kandavā, *treps, trepe* Dundagā (LVDA mater.).

4.5.30. pieslienamās kāpnes

lītirs m. (?) // **trep** f. (?) 'pieslienamās kāpnes'

Kursen. *lītirs* 'pieslienamās kāpnes' (Pietsch 1991: 199) kalkēts no vāc. *die Leiter* '(pieslienamās) kāpnes'. Paralēli, nešķirot kāpņu veidus, lietots *trep* (Kwauka, Pietsch 1987: 79), arī dsk. Gen. forma Loc. nozīmē *trepu* (winš nāze tēšum us štale, par tuo ßene, kur es biju nuometes, braškinajas pits *trepu* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 62)). Skat. nosauk. „kāpnes“.

4.5.31. kāpnes uz bēniņiem

augstienetrepês f. 'kāpnes uz bēniņiem'

Kursen. *augstienetrepês f.* 'kāpnes uz bēniņiem' (Kwauka, Pietsch 1987: 24) pēc vāc. *die Bodentreppe* 'bēniņu kāpnes' parauga, kur salikteņa pirmo daļu veido kursen. *augstiene* 'bēniņi', kas ir lokāli sastopams vārda variants. Skat. nosauk. „bēniņi“ un „kāpnes“.

4.5.32. kāpņu šķērsis

lītirē šprucs m. 'kāpņu šķērsis'

Kursen. *lītirē šprucs m.* 'kāpņu šķērsis' (Pietsch 1991: 199) pēc vāc. *die Leitersprosse* 'kāpņu šķērsis' parauga. Skat. nosauk. „kāpnes uz bēniņiem“. Latv. apv. *šprose* 'koka lište, plāns šķērskoks (piemēram, logu rāmjos)' (Tezaurs).

4.5.33. pakāpiens

trepe f. 'pakāpiens'

Kursen. *trepe f.* 'pakāpiens' (Pietsch 1991: 286), *trep* (Kwauka, Pietsch 1987: 79), vāc. *die Stufe* 'pakāpiens; pakāpe'. Skat. nosauk. „kāpnes“. Latv. dial. *trepes, trāpīs* 'pakāpiens' Asūnē (LVDA mater.).

4.5.34. lūka

lūke f. // **lūk** f. 'lūka'

LLV *lūka* 'noslēdzama atvere (parašti celtnes, telpas grīdā, griestos, sienā)' (LLVV), aizg. no baltvāc. *lūk, lūke* 'lūka', latv. ienācis 18. gs. (Karulis 2001: 547). Sal. liet. *liūkas* 't.p.' (LKŽ). Kursen. vsk. Nom. forma: *lūke f.* (Pietsch 1991: 204), *lūk f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 48), vsk. Acc. forma *lūke* (es turij wiß palaunage ßēne plūgte us augštēn un par *lūke* mešte zemui nama; Es jau biju gana ßēne ßaplūzes, *lūke* wel asdarijes, ka es paredziju us howe opa (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60), Es pille baime, gribiju jau par *lūke* pits lauke lekte (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 62)), *luke* (es luobij tuo *luke* pits lauke, kur bije name gala, atdaret (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)), arī vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *lukes* (nu augštienes par mage zaurum is

lukes es *winge wariju redzet* (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 61)). Kursen. drīzāk aizg. no vāc. *die Luke* 'lūka'.

4.6. Būvmateriāli

Apakšgrupā iekļautas 23 reālijas un kopumā 37 nosaukumi. Saņtopami gan no vācu valodas (~40%), gan no lietuviešu valodas aizgūti nosaukumi (15%), kā arī mantoti nosaukumi (20%). ~25% no nosaukumiem ir divvalodu hibrīdformas, kas darinātas pēc vācu valodas (salikteņa) parauga. 8 no reālijām konstatēti sinonīmi (divi vai vairāki nosaukumi), no visiem nosaukumiem šajā apakšgrupā tikai 5 vārdkopas un 3 salikteņi, pārējie – pirmatnīgie vārdi un atvasinājumi.

4.6.1. akmens

akmins m. 'akmens'

LLV *akmens* 'ciets, ūdenī nešķīstošs nemetālisks iezis vai tā gabals' (LLVV) var. apv. *akmins* (Plāķis 1927: 47; ME I 46) galvenokārt Zemgalē, Vidzemē, Latgalē, reti Kurzemē (Bušmane 2010: 7). Līdzās liet. *akmuõ* m. 'akmens' latv. *akmens* pamatā ide. **ak-* 'ass, smaīls, šķautņains; akmens' (Kārunis 2001: 63). Kursen. vsk. Nom.: *akmins* („Un tas *akmins* svēre kāde trīsdesim kīlo“ (ISBf; ISB 2017: 9), „kur ir altār *akmin* zemuj, te ir iemūret viene lāde“ (ISBf; ISB 2017: 5); arī Voelkel 1879: 5; Pietsch 1991: 280; Kwauka, Pietsch 1987: 19), *akmins m. I* (Mogharbel 1993: 236), salikteņos ar prievārdiem (ar *akminis* LF (Bezenberger 1888: 106), *pa schî akmina E* (Bezenberger 1888: 107)) un citas formas: *akmini* (Bezenberger 1888: 20). Dsk. formas atrodamas dažādos locījumos, piem., „Māle par puoadenieke, truše par štāgenieke un *akmines* par pamate tap nu zeme sāne parbēgte“ un „Rasita tik varij *akmines* (nu vēce laike) gūt un brūkate,...“ (Pietsch 1982: 70), „Preš laik jēm tie zvejes ni vienes *akmines*, tik priedes cēlmes“, „Tuoa apakš nu taisate name tap ar *akmines* uoazdalēte“ un „Us *akmines* nāc ta pamate malke ar tuoas caurumes“ (Pietsch 1982: 74), arī piem. ar prievārdu bez plašāka konteksta: *ar akminis* LF (no vāc. *mit Steinen*, Bezenberger 1888: 106), *pa to akminu E* (no vāc. *unter den Steinen*, Bezenberger 1888: 108), *apaksch scho akminu N* (no vāc. *unter diefen Steinen*, Bezenberger 1888: 106).

mūre akmins m. 'būvakmens, ķieģelis'

Kursen. *mūre akmins* m. 'būvakmens, ķieģelis' (Pietsch 1991: 208), vāc. *der Mauerstein*, bez piemēra tekstā. Skat. nosauk. „mūris“.

pamate akmins f. ‘pamatakmins’

Kursen. *pamate akmins* f. ‘pamatakmins’ (Pietsch 1991: 148), vāc. *der Grundstein*, bez piemēra tekstā. Skat. nosauk. „pamats, pamati“.

4.6.2. koks, kokmateriāls

māl’ka f. ‘koks, kokmateriāls; malka’

LLV *malka* f. ‘koksne, ko izmanto par kurināmo’(LLVV), kursenieku valodā ir polisēmisks vārds, jo lietots, lai nosauktu: 1) materiālu („Tie names uz kurse kāpe bij like 1900 is *malke* taisate“ un „Tas *malks* tap ar viene gare diže suoabe zāge četire kampe zagate“ (Pietsch 1982: 70), *malke sukt*^e ‘virpot koku’ (Pietsch 1991: 87), *mālkā f. I* (Mogharbel 1993: 246)) un saliktenos koka izstrādājumu nosauk., piemēram, *krustemalk* f. ‘šķērskoks’ (Kwauka, Pietsch 1987: 45); 2) malku, kurināmo („Gultu nevar taisīt, *malkas* nevar kapāt“ (Šmits 1933: 23), „Pi mašines štawe wis diž kuozes pile *malkes*“ (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 30), „uoaskrāve vise sakapate *malke* tarpe pavarde un krāsine“ (Pietsch 1982: 296), „priedes ķieķužes un *priede malke* dev tam dūmam viene īpatiške smake“ (Pietsch 1982: 302)), fiksēts arī saliktenis *kūrenatemalk* (Kwauka, Pietsch 1987: 46). Atbilsme vāc. *der Holz* ‘koksne, malka, kokmateriāli, (mazs) mežs’ (VĀC-LV). Latv. *malka*, lit. *mālka* f. ‘malka, pagale, šķila; koks kā komateriāls; grēda, kaudze’ pamatā ir ide. **mel-* ‘(sa)grušt, (sa)berzt, sišt, malt’ (Karulis 2001: 564–565).

kūoks m. ‘koks, kokmateriāls’

LLV *koks* [kuoks] m. ‘daudzgadīgs augs ar koksnainu štumbru, vainagu un saknēm’ (LLVV). Līdzās liet. *kúoka* ‘nūja ar resnu galu; štampa’ (LKŽ) latv. *koks* pamatā ide. **keuk-* no saknes **keu-* ‘liekt(ies)’ (Karulis 2001: 413). Kursen. lietots, lai norādītu gan materiālu („ištubę ar *kuoke* grydes“ (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27) „Tas *kuoke* dangus ir puike ar cakam un buktam iszagets“ (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 30)), gan nosauktu reāliju „koks“ („Viens vīrs štavij augšume us *kuoake*“ (Pietsch 1982: 70), „winš gribij majas parnešte tuo *kuoke*“ (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 15), *kūoks m. I* (Mogharbel 1993: 245), *kūoks*, dem. *kūocęns*, *kuoķilis* (Plāķis 1927: 64) un saliktenī vai vārdkopā dažādas koka šķirnes (*kerschu-kohks* ‘ķiršu koks’ (Voelkel 1879: 14), *krjauschu-kohks* ‘bumbierkoks’ (Voelkel 1879: 15), *plūmekuoaks* m. ‘plūmkoks’ (Kwauka, Pietsch 1987: 64), *priede kuoaks* f. ‘priede’ (Pietsch 1991: 120), *vītuale kuoaks* m. ‘vītols’ (Pietsch 1991: 328), *klavakuoaks* m. ‘kļava’ (Pietsch 1991: 37) u.c.), vāc. *der Baum* ‘koks, tehn. veltnis, bomis’ vai *der Stamm* ‘štumbrs, celms’ (VĀC-LV).

4.6.3. lata, lište, kārts

kārtē f. 'kārts'

Kārts 'pagarš, tievs apaļkoks' (LLVV) (liet. *kārtis*, pr. *kartans* 't.p.') ir LLV, un tas 1) atvasin. no verba *kārt* (kārts 'pakārtais koks, līksts' vai 'koks, uz kura ko izkar'), 2) ir tās pašas cilmes kā verba *cirsī* (kārts 'nocirstais koks'), pamatā ide. *(s)ker- 'griēzt' (Karulis 2001: 386, 387). Latv. apv. *kārte* 'pagarš, tievs apaļkoks' satopams, piemēram, Ērgemes izloksnē (Tezaur). Kursen. vsk. Nom. var. (*kārt' E* (Bezenberger 1888: 24, 27, 65), *kar' t' NS*, *kar' t' N*, *kārt' Nsk* (Bezenberger 1888: 25, 26), *kārt' Sr I* (Bezenberger 1888: 25), *kārte NP* (Bezenberger 1888: 26,65), *kare' N*, *kārte PkI* (Bezenberger 1888: 27,65), *kārt f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 42), *kārtē* (Plāķis 1927: 61), *kārtē f. II* (Mogharbel 1993: 244)), dsk. Nom. var. (*kartschu LF*, *kārtschu NP*, *kar' tschu NS*, *Nsk*, *kārtschu SrI* (Bezenberger 1888: 65)), arī demin. *kārtāna E* (Bezenberger 1888: 27, 44) un *kārtīl f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 42), vāc. *die Stange* 'kārts, maikšte'.

lata // late f. 'lata'

Lata 'zāģmateriāls, kas iegūts, garenvirzienā sazāģējot apaļkoku neliela profila sloksnēs' (LLVV) ir LLV, taču kā latv. apv. *lata* vai *late* saštopams arī citās nozīmēs: 'tūrums, lauks; zemes strēle, iemērīts šaurs zemes gabals'. Kursen. piemēri bez plašāka konteksta: *lata, late* (Plāķis 1927: 65), *lat f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 47), *late f.* (Pietsch 1991: 196), vāc. *die Latte* 'lata, lište, kārts' vai vāc. *die Stakete* 'latu žogs', no kā arī aizg. latv. un kursen.

lište f. 'lište'

Līšte 'garš, latai līdzīgs izstrādājums, kam ir taisnstūra vai profilēts šķērsriezums un ko izmanto, piemēram, apmaļu, ierāmējumu veidošanai, salaidumu vietu nosegšanai' (LLVV) ir LLV, kas līdzās liet. *līstē*, aizg. no vlv. *lište* (ME II: 490-491). Kursen. *lište f.* (Pietsch 1991: 199), *lištes* (Tuoa malke par sienes iegrieze puse ta resine, lēntes un *lištes* ta ka brūkaj (Pietsch 1982: 70)), vāc. *die Leiste* 'lište, mala, apmale', drīzāk aizg. tiešā vācu valodas ietekmē.

4.6.4. priedeskoka kārts, lata

priedekārt f. 'priedeskoka kārts'

Kursen. *priedekārt f.* 'priedeskoka kārts', vāc. *die Kiefernstange* (Kwauka, Pietsch 1987: 65), bez piemēra tekstā. Nosauk. veido LLV *priede* un LLV *kārts* var., iesp., apv. *kārte* vai *karte*. Skat. nosauk. „lata, lište, kārts“ un „priedeskoka dēlis“.

4.6.5. ārsienas apdare jeb fasādes dēļi

lauke lēntes f. ‘ārpuses dēļi, fasādes dēļi’

Kursen. viens piemērs („še tap dar nu *lauke lēntes* uoaznegluoate“ (Pietsch 1982: 74)), kur vārdu savienojums *lauke lēntes* ‘fasādes dēļi, āra dēļi’ pārņemts no liet. To veido apstākļa vārds liet. *lauke* ‘ārā’, kas kursen. *lauke* // *lauka* // *lauk* ‘ārā, ārpuse’ (vāc. *außen* ‘ārā, ārpuse’) (Pietsch 1982: 74; Pietsch 1991: 55; Kwauka, Pietsch 1987: 47) vai lietvārds liet. *laukas* ‘ārs’, un no liet. aizgūtais *lenta* ‘dēlis’ variants *lente* ‘t.p.’ (salīdzināšanai liet. *lauko siena* ‘ārsiena’ (LT-LV)).

4.6.6. dēlis

leņta f. ‘dēlis’

Polisēmisks vārds ar nozīmēm *leņta* ‘dēlis’ vai ‘lente’ (Plāķis 1927). Latv. *lente* ar nozīmi ‘dēlis’ ir novēc. (KV). ME *lente* (vāc. *Weichselzopf*) un ‘dēlis’ (vāc. *ein Brett*), Rucavā variants *leņta*, kas, iesp., ir kursisms (ME II: 451). Kursen. vsk. Nom.: *lente* (Voelkel 1879: 17), *lēnte* (f., Pietsch 1991: 78), *lēnt* (f., Kwauka, Pietsch 1987: 47), *lenta* (LF, Bezenberger 1888: 152). Visdrīzāk kursen. aizg. valodu kontaktu ceļā no liet. *lentā* (LKŽ) (ME II: 451) (piem., *pušinē lenta* ‘priedes dēlis’ (LT-LV)).

plaņka f. // **plānke** f. // **plank** f. ‘dēlis; akas grods no koka dēļiem’

Kursen. *plānke* (f., Pietsch 1991: 233) vai *plank* (f., Kwauka, Pietsch 1987: 63) ar nozīmi ‘biezs dēlis, plāksne’. Visdrīzāk tas aizg. no vāc. *die Planke* ‘planka’ kontaktu ceļā ar vāciski runājošiem. Latv. izloksnēs nosaukums nav konstatēts (Bušmane 2010: 16). Fiksēts arī kursen. *plaņkas* ‘plankas; grodi akā’ (Plāķis 1927: 74).

4.6.7. grīdas dēlis

grid f. ‘grīdas dēlis’

Kursen. *grid f.* ‘grīdas dēlis’ (Kwauka, Pietsch 1987: 34), vāc. *Dielenbretter* ‘grīdas dēlis’. Skat. nosauk. „grīda“.

4.6.8. priedeskoka dēlis

priedelēnt ‘priedeskoka dēlis’

Kursen. *priedelēnt* ‘priedeskoka dēlis’, vāc. *das Kiefern Brett* (Kwauka, Pietsch 1987: 65)) bez plašāka konteksta. Nosauk. veido LLV *priede* [priēde] sakne (pamatā ide. **per-* ‘pār, pāri (prom no kā)’, no kā atvasināts **prei-* > ab. **prie-*, no kā arī latv. *priede* (Karulis 2001: 714)) un no liet. aizg. *leņta* ‘dēlis’ (liet. *lentā* (LKŽ) (ME II: 451)).

4.6.9. zelmiņa vējadēļi, jumta dēļi

gēvile lēntes ‘zelmiņa vējadēļi’ vai ‘jumta dēļi’

Kursen. *gēvile lēntes* (dsk. forma) saštāv no divām komp., kur pirmo veido caur vācu valodu aizg. *gēvile* (vāc. *der Giebel* ‘zelminis, frontons, jumtgale’ (VĀC-LV), pamatā ahd. *gibil(i)* ‘zelminis, labā puse’ (vāc. *Giebel, Vorderseite*), mhd. *Gibel* ‘zelminis’ (vāc.

Giebel), vlv. *gēvel*, vh. *ghēvel*, got. *gibla* ‘zelminis, dzegulis’ (vāc. *Giebel, Zinne*) (DWDS)). Piemērā „vise name Nida tur būt serkān, un *gēvil* tur būt blāve ir balte“ (ISBf; ISB 2017: 15), parādās var. ar mīksto ģ. Vienlaikus pēc konteksta var noprašt, ka ne vienmēr lietots vārdu savienojums zelmiņa vējdēļu nosaukšanai, bet tā saīsināts vari., atmetot otro komp. Vārdkopas otro komp. veido *lēntes* (dsk. forma) ar primāro nozīmi ‘dēlis’, kas būvniecības izpratnē būtu precizējams, proti, ar nozīmi ‘vējdēlis – divslīpju jumta galos pieštiprināti dēļi, kas aizsedz jumta stateniskās, atklātās malas (virs zelmiņa), lai jumta segumu pasargātu no vēja postījumiem un nokrišņiem’ (Tezaurs). Skaidrojumu skat. pie nosauk. „dēlis“.

Kursen. piemēru nav daudz, un abas vārdu savienojuma nozīmes var nošķirt, skatot doto atbilsmi vāc.: „Tie nu tišlire puike isgriestes *gēviles lēntes* guve vise laike štrīkaite blave-balte vērve“ (Pietsch 1982: 76), vāc. *die Giebelbretter* nozīmē zelmiņa dēļi, precīzāk, zelmiņa vējdēļi, bet vāc. *die Dachbretter* būtu tulkojams kā ‘jumta dēļi’, ar to saprotot dēļu klāju uz jumta spārēm un zem jumta seguma (niedrēm). Precīzu nozīmi var noprašt pēc konteksta, taču vārdkopa visdrīzāk ir patapināta kā no vācu, tā lietuviešu valodas, veidojot savdabīgu vārdu savienojumu.

4.6.10. ķieģelis

stīgile f. ‘ķieģelis’

Latv. *ķieģelis* aizg. no vlv., vh. *tēgel* ‘ķieģelis’ (vāc. *Ziegel*), kas no lat. *tēgula* ‘jumta kārniņš’, pamatā ide. *(s)teg- ‘segt’. Aizg. latv. parādās (jau 17.gs. vārdnīcās) formās: *tēģelis*, no tās *tieģelis* un *stieģelis*, arī *stīģelis* Rucavā. (Karulis 2001: 471) Formas *stieģelis* un *stīģelis* izplatītas Kurzemē un Rietumzemgalē (Bušmane 1989: 296), to izplatība ir no pierobežas līdz pat Medzei, Kazdangai, savukārt Grobiņā un Dunikā līdzās LLV *ķieģelis* parādās arī *ķīģelis*. (LVDA-L 60. karte, 138, 139) ME *ķiēģelis* [ķiēģalis Trik.], *stīēģelis*, *tiēģelis*, demin. *ķiēģeltiņš*, kur norādīts, ka [ķiēģelis] ir pilnībā asimilēts no formas *tieģelis*. Liet. ķieģeļa nosaukšanai lieto baltkr. *plima* un pol. *plyta* cilmes vārdu *plytą* (LKŽ), no kā var secināt, ka valodu kontaktu ceļā ar cietzemē dzīvojošajiem kaimiņiem lietuviešiem šī leksēma nav aizgūta. Kursen. vsk. Nom.: *stīgils* (m., Pietsch 1991), *stīģilē m. II* (Mogharbel 1993: 253) un *stīģile* (f., Plāķis 1927) (Nams ir kukinē ir gryšte ar *berkan stīgīlam*, istubę ar kuoke grydes (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 27)). Vārds asimilācijas ceļā aizgūts, pieskaitāms ģerm. grupai.

4.6.11. jumta seguma materiāls (niedre, niedres)

Atbilstoši arhitektūras un etnogrāfijas materiāliem par Kuršu kāpu zvejnieku sētām, kursenieki ēkas apjuma ar niedrēm (līdz laikam, kad tos sāka nomainīt māla kārniņi) (skat. 2.4.-2.5. apakšnodaļu). Avotos, kur dota nosaukuma atbilsme vācu valodā, nav nepārprotami nošķirams materiāla nosaukums, proti, vāc. *das Schilf* ‘niedre, niedres; archeol. meldri’, *das*

Rohr 'niedre; caurule; (ieroča) stobrs', *die Binse* 'meldrs, donis', *das Stroh* 'salmi' (VĀC-LV). Latv. *niedre* 'daudzgadīgs graudzāļu dzimtas augs („Phragmites“) ar garām, šaurām, cietām lapām un ložņājošu sakneni', *meldri* 'grīšļu dzimtas ģints („Scirpus“), daudzgadīgi lakštaugi ar apaļu stumbru un ziediem brūnās vārpiņās', *donis* 'viendīgļlapju klases dzimta („Juncaceae“), lakštaugi, kam labi attīstīts ložņājošs saknenis vai bārkšsakne; šīs dzimtas ģints („Juncus“), lakštaugs ar gludu, apaļu stiebru, sīkiem ziediem (aug mitrās vietās)' (Tezaurs). Latviešu valodā viendīgļlapju klasē ietilpst Doņu dzimtas (*Juncaceae*), Grīšļu dzimtas (*Cyperaceae*) un Graudzāļu dzimtas (*Gramineae, syn. Poaceae*) augi (LV-D). Visdrīzāk kursenieki nav nošķīruši dažādo dzimtu augus atbilstoši mūsdienu klasifikācijai, apzīmējot visus jumta segšanai lietotos, mitrās, ūdens piekraštes teritorijās augošos augus ar gludu, apaļu stiebru.

bieže f. 'niedres, meldri'

Kursen. *bieže* f. 'niedres, meldrs' (Pietsch 1991: 73), vāc. *die Binse* 'meldrs, donis' vai *das Schilf* 'niedre, niedres'. Visdrīzāk kursen. nav pārņemts no vāc., bet drīzāk tas ir semantiski motivēts nosaukums. Niedru jumtus veidoja biezus, bieži un cieši vienu pie otru kārtojot niedru stiebrus, tādējādi kursen. *bieže* varētu norādīt uz jumta materiāla salīdzinoši biezo slāni, kārtu vai apjomā daudzos stiebrus, kas kārtoti nenoteiktā, bet samērā lielā daudzumā. Nosauk. varētu būt cēlies no latv. *biezs* vai tā morfoloģiskā varianta *biežs*, kas atvasin. no adverbā *bieži*, savukārt adjektīvs *biežs* izloksnēs lietojams vienādā nozīmē ar *biezs* (nozīmju diferencēšanās notiek tikai kopš 19. gs. 60. gadiem) (Karulis 2001:125, 126, 139). Iesp., nosauk. pamatā ir latv. apv. *bieze* 'biezājs, biežoknis' (piem., stiebru *bieze*, *biezājs*) (EH I: 224), kam fonētisks variants *bieže*.

salme m. (?) 'salmi, stiebi (?), niedres (?), meldri (?)'

Latv. *salmi* 'sausī labības augu stiebi; sausi labības, pākšaugu, zāļu, eļļas augu stiebi, lapas, ziedkopas, kas paliek pēc graudu, sēklu izkulšanas' (Tezaurs), adjektīva nozīmē arī 'tāds, kas ir izgatavots no sausiem, parašī labības augu, stiebiem'. B. **šalmas* pārveidojusies par latv. *salms*, sal. vāc. *der Halm* 'stiebrs; stublājs; salms', lat. *culmus* 'stiebrs, salms' u.c. (Karulis 2001: 784). Kursen. *salme* f. (Pietsch 1991: 285), *salm* (Kwauka, Pietsch 1987: 69), *salme* („*Salme*. Truše štāge. Un tādieļ tas bije, tas nibij rikting“ (ISBf; ISB 2017: 15)). Sākotnēji lietots, lai nosauktu salmus, bet ar laiku, iesp., lietojuši paralēli nosauk. *truše* un *bieže*, apzīmējot stiebru vai niedri, vai jebkuru augu ar apaļu, gludu auga kātu.

truše f. // **trušs** m. 'niedres, meldri'

Aizg. no liet. apv. novec. *trušis*, variants *trušis* 'meldrs' (LKŽ). Sal. liet. *mēldas* 'meldrs, donis', *nendré* 'niedre', *vikšris* 'donis' (LT-LV). Latv. apv. *truši* 'balandas („Chenopodium“); upes kosa („Equisetum fluviatile“)' (Ēdelmane, Ozola 2003).

Kursen. *truše* (vāc. *die Binse* vai *das Schilf*, Pietsch 1991: 73, 255) (ar *truše* apklate (vāc. *das Stroh*, Pietsch 1982: 70), Aļ tie zveji, tie būt turijuši turēt *truše* (ISBf; ISB 2017: 15), Māle par puoadenieke, *truše* par stāgenieke un akmines par pamate tap nu zeme sāne parbēgte (Pietsch 1982: 70)), *trušs m.* (vāc. *das Rohr*, Pietsch 1991: 245), *truschi E* (vāc. *die Binfen*, Bezzenberger 1888: 163).

4.6.12. luba, lubiņa

luba f. ‘luba, jumta skaida’

LLV dsk. *lubas* ‘koka mizas, kas plēstas, piemēram, no augošas liepas, egles; skali, skaidas, kas plēstas no bezzarina koka’, vsk. *luba* (LLVV), kas arī apv. *luba* ‘liepas vai egles miza, jumstiņš, plaukts pie sienas’ (Tezaurs). Līdzās liet. apv. *lubà* ‘bieza koka miza, krija; grieštu dēlis, griešti’, liet. *lūbos* ‘griešti’, pr. *lubbo* ‘dēlis’, kriev. *луб* ‘lūksne, lūks, krija, luba’ u.c. latv. *luba* pamatā ide. **leub(h)*- ‘mizot, (no)lauzt’, zudumpakāpē **lub(h)* pārveidojies par b. **lub-* (Karulis 2001:545). Kursen. vsk. Nom.: *luba* ‘luba, mizas sloksne, lūks’ (Plāķis 1927: 66), *lubba* (Voelkel 1879: 17), *lub. f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 48), *lube f.* (Pietsch 1991: 76), *lubā f. I* (Mogharbel 1993: 246). Kursen. varētu būt ienācis gan caur latv., gan valodu kontaktu ceļā ar lietuviešiem.

lūks m. ‘koka miza, lūks’

LLV *lūks* ‘mizas sloksne, kas plēsta, piemēram, no augoša kārkla, liepas un ko parašti izmanto pinumiem’ (LLVV), liet. *lūnkas*, dsk. *lūnkai* ‘lūki; krijas, lubas’, pr. *lūnkan* ‘lūks’ u.c., latv. *lūks* izveidojies no **lūnka* (pamatā ide. **leu-* ‘nogriezt, atdalīt’) (Karulis 2001: 547). Kursen. vsk. Nom. *lūks* (Plāķis 1927: 66) un *lūkinne f. (?)* (Voelkel 1879: 17).

žieve f. ‘koka miza’

No liet. *žievė* ‘miza’ (liet. *medžio žievė* ‘koka miza’) (LT-LV) aizg. kursen. *žieve* ‘koka miza’, vāc. *die Borke (Baumrinde)* ‘koka miza’ (Pietsch 1991: 76).

4.6.13. šķindelis

šīndilis m. ‘jumstiņš, luba’

Latv. lit. val. *šķindelis* ‘jumstiņš, īpaši izveidots koka dēlītis (jumta segumam)’ (LLVV), apv. *šindelis*, arī *šendelis* ‘jumstiņš, jumta segumam lietojams koka (egles, priedes, apses) dēlītis ar ķīļa veida šķērsriezumu, kura platākā sālā iekārtota rievā’ (Tezaurs), liet. *skindelis* ‘jumstiņš, š/ķ/indelis’ ir aizg. no vlv. *schindele* ‘jumstiņš’ (ME IV: 41). Latv. dialektāla leksika, kas LVDA materiālos nav konstatēta (Bušmane 2010: 13). Kursen. *šīndilis* (Plāķis 1927: 84), vāc. *die Schindel* ‘jumstiņš, luba, lubiņa’ (VĀC-LV).

4.6.14. kārniņš, dakstiņš

dakpaīņe f. ‘kārniņš’

No vāc. *die Dachpfanne* ‘kārniņš, dakstiņš’ (VĀC-LV) aizg. kursen. *dakpaīņe* f. ‘kārniņš, dakstiņš’ (Plāķis 1927: 53). Akursen. vsk. Nom.: *dakpane* f. (Pietsch 1991: 81), *dakpans* m. I (Mogharbel 1993: 239), *dakpan* f. (Kwauka, Pietsch 1987: 29), *pan* (Kwauka, Pietsch 1987: 57), un dsk. Ins. forma *panes* (Nu 1900 tap tie names ar *panes* apklate (Pietsch 1982: 76)). Latv. izloksnēs nosauk. nav konstatēts (Bušmane 2010: 16). LLV *kārniņš* un *dakstiņš* ‘māla vai cementa neliela plakana vai izliekta plāksne (jumta segumam)’ (LLVV).

stīgils m. (?) // **stīgile** (?) ‘kārniņš, dakstiņš’

Skat. arī nosaukumu „ķieģelis“. Kursen. *stīgils* (Kwauka, Pietsch 1987: 73), *teegelis* (Voelkel 1879: 31), *stīgiles* („ir viņi turij serkanes stāges ar *stīgiles*“ (ISBf; ISB 2017: 15)), vāc. *der Ziegel* ‘ķieģelis; kārniņš, dakstiņš’ (VĀC-LV).

4.6.15. (krāsns) podiņš

puoade f. ‘krāsns podiņš’

Latv. *podis* ‘dažādas formas (parasti māla, metāla) trauks, ko parasti izmanto pārtikas vielu uzglabāšanai, transportēšanai, demin. *podīņš* ‘keramikas izstrādājums (parasti krāsns, plīts, kamīna) ārējās sienas veidošanai’ (Tezaurs; LLVV). Kursen. *puoade* f. (Pietsch 1991: 177), vāc. *die Kachel* ‘(krāsns) podiņš’ (VĀC-LV). Liet. *púodas* ‘māla pods, katls’. Latv. demin. *podīņš* norāda, ka *podis* ‘trauks’ varētu būt veidojies no b. **pōdas* atvasin. no ide. **pēd-* /*pōd-* ‘kāja’ (krāsns pamatnes apzīmējuma pirmbaltu valodā) (Karulis 2001: 706).

4.6.16. krāsa

fēřvs m. (?) // **vērve** (?) ‘krāsa’

Kursen. *fēřvs* ‘krāsa’ (Plāķis 1927:56) valodu kontaktu ceļā aizg. no vāc. *die Farbe* ‘krāsa’ (verbs *farben* ‘krāsot’), kas no vav. *varwe*, var, vlv. *varwe*, vh. *var(u)we*, *vaerwe*, *verwe* ‘krāsa’ (DWDS). Kursen. *vērve* (Pietsch 1991: 115; brūne *vērve*; tuoa sarulate un is viene *vērve* iemērkte; vise laike štrīkaite blave-balte *vērve*“ (Pietsch 1982: 76)), *ferves* (Also, viņi paši turij modern, citas *ferves*, viskuo, un ties zveji, tie turij blos turet serka.n (ISBf; ISB 2017: 15), *fērv* f. (Kwauka, Pietsch 1987: 32).

4.6.17. stikls

glase f. (?) ‘stikls’

Aizg. *glase* f. (?) ‘stikls’ (Plāķis 1927: 57) kursen. no vāc. *das Glas* ‘stikls’ (VĀC-LV), pamatā vh., vlv. *glas* ‘stikls, glāze’ (Karulis 2001: 931). Kursen. vsk. Nom.: *glase* f. (?) (Plāķis 1927: 57), *glas* f. (Kwauka, Pietsch 1987: 33), *glass* m. (Pietsch 1991: 144). Latv. apv. *glāzs* ‘stikls, glāze’ atrašts Rucavas apkārtņē (LLVV; EH I: 392).

4.6.18. māls, māli

māls m. 'māls'

LLV *māls* 'nogulumiezis, kas mitrumā kļūst mīksts un lipīgs, un ko izmanto būvniecībā, keramikā, arī kosmētikā u. tml.' (LLVV), vāc. *der Lehm* 'māli' (VĀC-LV). Līdzās liet. *mólis* 'māli', kriev. *малюна* 'avene', si. *málam* 'netīrumi, dubļi, mēsli' u.c. pamatā ide. **mel-* 'tumša (arī sarkana) krāsa; netīrs' (Karulis 2001: 565). Kursen. vsk. Nom.: *māls* m. (Plāķis 1927: 67), *māls* m. (Pietsch 1991: 198), *mahls* (Voelkel 1879: 18), dsk. forma: „...un iekša ar *māle* izmēste“ (Pietsch 1982: 74), „*Māle* par puoadenieke, truše par štāgenieke un akmines par pamate tap nu zeme sāne parbēgte“ (Pietsch 1982: 70), iespējams, arī *māles* m. (Kwauka, Pietsch 1987: 49).

4.6.19. sūnas

ķimīņs f. 'sūnas', vsk. ķimīņe (?)

Latv. *ķimenes* 'divgadīgi vai daudzgadīgi čemurziežu dzimtas lakštaugi ar baltiem vai rožainiem ziediem saliktos čemuros un aromātiskiem augļiem; šo augu sēklas, augļi' (LLVV) un apv. *ķimene* 'iegriezums, rievā (koka traukiem) dibena ielikšanai' (LLVV; ME II: 381). Garšaugš *ķimenes*, vsk. *ķimene* latvi. ir aizg. no vāc. apv. *kimin*, *kimen* 'ķimene (garšaugš)', kas no lat. *cumīnum* 't.p.' (Karulis 2001: 473), latv. apv. *ķimīne* 'paraštā ķimene *Carum carvi*' (Tezaurs), *ķimīni* 't.p.' Kalnienas izlokšnē (Tezaurs). Kursen. aizg. *ķimīņs* f. 'sūnas' (Plāķis 1927: 62) drīzāk ienācis caur latviešu valodu, lai gan arī iespējams, ka aizg. valodu kontaktu ceļā ar vāciski runājošiem bez starpniekvalodas. Piemēros dsk. vietā lietota vsk. (?) forma: *ķimīns* m. I (Mogharbel 1993: 245), Preš sagrumte nuoastutate, ar pēlēke *ķimīne* apaugte? (Pietsch 1982: 50), Tarp šlipires tap *ķimīne* likte (Pietsch 1982: 74), Ta dubulte rēsine siene, ca. 3 m augšte, tap ar *kimīne* vel ispildate un ieštampate (Pietsch 1982: 238), ko varētu skaidrot ar autora R. Piča vācu valodas zināšanām un teksta „pārvāciskošanu“ (vāc. *die Kimme* 'rieva, grope; ķimene (mucai)' (VĀC-LV) vai iepriekš minētais vāc. apv. *kimin*, *kimen* 'ķimene (garšaugš)'). Tekstos atbilst vāc. *das Moos* 'sūna'.

4.6.20. kaļķi

kaļķis m. 'kaļķi'

Latv. *kaļķi* 'materiāls, ko iegūst, apdedzinot kaļķakmeni vai apdedzinātu kaļķakmeni veldzējot ar ūdeni' ir aizguvums caur vlv. vai vh. *kalk* 'kaļķi' no lat. *calx* 'kaļķakmens, kaļķis', vārdnīcās jau 17. gs. (Karulis 2001: 373). Kursen. piemēri atrašti bez plašāka konteksta: *kaļķis* (Plāķis 1927: 61), *kāļķis* m. III (Mogharbel 1993: 244), *kaļķs* m. (Pietsch 1991: 178; Kwauka, Pietsch 1987:41), arī vārdkopā *kaļķu radze* 'kaļķis, iezis vai tā gabals' (Plāķis 1927: 61).

4.6.21. līme

klēister // **klēisters** m. 'līme'

LLV *klīsteris* 'no miltiem vai cietes gatavota līme' ir aizguvums (MLVV) no vāc. *der Kleister* 'klīsteris, līme' (VĀC-LV). Kursen. varētu būt aizg. tieši no vācu valodas, ne caur latv. Piemērā skaidri norādīts *klīstera* lietojums iekštelpu apdares darbos: „Kvieše milte ar ūdine samaisate deve tuoa ša pirkte *klīstire*“ (Pietsch 1982: 76), vāc. *der Tapetenkleister* 'tapešu līme'. Atrodama arī forma *klīstirs m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 44; Pietsch 1991: 185), vāc. *der Kleister* 'līme'.

līms m. 'līme'

LLV *līme* 'speciāli sagatavota saistviela, ko izmanto līmēšanai' (LLVV) ir aizg. no vlv. *līm* vai vh. *lijm*, pamatā ide. **lei-* 'gļotains, glums, slīdēt' (Karulis 2001: 537; ME II: 488). Kursen. avotos piemēru tekstā nav, taču atrašas vsk. Nom.: *līms m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 48; Pietsch 1991: 199), *līms* (Plāķis 1927: 66), vāc. *der Leim* 'līme'.

4.6.22. krīts

krīts m. (?) 'krīts'

LLV *krīts* 'organiskas izcelsmes, parašti balts, nogulumiezis; no šī ieža iegūts materiāls (gabals, pulveris, šķīdums), ko izmanto, piemēram, celtniecībā, krāsu gatavošanā, stikla rūpniecībā' (LLVV) ir aizg. no vlv. *krīte* 't.p.' (Karulis 2001: 427), šādā formā latv. parādās 18. gs. (pirms tam *krīte* (ME II: 283)). Kursen.vsk. Nom.: *krīts* (Plāķis 1927: 63), *krīd f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 45) un *krīde f.* (Pietsch 1991: 190), vāc. *die Kreide* 'krīts'.

4.6.23. klons (klona grīda)

klone f. 'plāns, klons, klona grīda'

Māla grīdas apzīmēšanai latv. *klons* [kluōns] 'blīva, gluda virsma, ko parašti veido sablietēts māla vai zemes slānis; grīda, kas veidota, piemēram, no sablietēta māla slāņa, cementa, ķieģeļiem', ir LLV (LLVV). Plaši izplatīts Kurzemē un Zemgalē, citos reģionos ienācis LLV ietekmē (LVDA-L 59. karte, 136-138). Sal. liet. *klūonas* 'rija, kuļamais klons, kuls; piedarbs, pļaviņa ap piedarbu' (LT-LV), izplatīts salīdzinoši lielā teritorijā, galvenokārt ap Mažeikiem, pierobežā Latvijas Zemgales daļai, arī Jonavu un Lietuvas DR daļā. Kursen. *kluoan f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 44) un *kluoane f.* (Pietsch 1991: 291), vāc. *die Tenne* 'klons, kuls, plāns' (VĀC-LV), bet kursen. *kluoane f.* (Pietsch 1991: 85) vāc. *Diele aus feßgesstampflem Lehm* 'grīda no cieta kleķa (māla)', tādējādi ar šo leksēmu tiek apzīmēts gan materiāls, gan grīda no kleķa vai māla līdzīgi kā latviešu valodā.

māle zems m. ‘plāns, klons, klona grīda’

Kursen. *māle zems* m. (Pietsch 1991: 198), vāc. *der Lehmboden* ‘mālzeme, māla klons, kuls’. Nosauk. ir salikteņa vāc. *der Lehmboden* ‘t.p.’ pārnesums kursen. tai tipiskā manierē (Plāķis 1927: 21).

plāns m. ‘plāns, klons, klona grīda’

Latv. *plāns* ‘klons, grīda’ ir apvidvārds (LLVV; ME III: 330), galvenokārt Kurzemē un Zemgalē (LVDA-L 59. karte, 136-138). Lietuvā izloksnēs *plonas* ‘plāns, klons’ (aizg. no latv.) un *planas (plānc)* nosauk. Jonišķu apkārtņē, tagadējās Zemgales pierobežā (LKA-L 14. karte, 53-54; Bušmane 2010: 11).

4.7. Pagalms un tā labiekārtojums

Apakšgrupā uzskaitītas 30 reālijas un kopumā 39 nosaukumi. Saštopami gan no vācu valodas aizgūti nosaukumi (30%), gan mantoti nosaukumi (55%), kā arī divvalodu hibrīdformas (vārdkopas, 15%). Šajā apakšgrupā ~25% nosaukumu ir vārdkopas, tikpat daudz salikteņu, kas veidoti pēc vācu valodas (salikteņa) parauga, pārējie – pirmatnīgie vārdi un atvasinājumi. Konstatēti ar sufiksu *-ēn-* (*ceļens, darzēn*) un *-il-* (*varšīle*) darināti nosaukumi.

4.7.1. iela, ceļš

ceļš m. // **cels** m. ‘ceļš; iela’

Latv. *ceļš* ‘speciāli izveidota (parašti ar segumu noklāta) zemes štrēle sauszemes transportlīdzekļu, arī gājēju kustībai’ (LLVV), vāc. *der Weg* ‘ceļš’ (VĀC-LV), sal. liet. *kēlias* ‘t.p.’. Pamatā ide. **kel-* ‘celt’, no kā arī latv. *celt* (Karulis 2001: 164). Kursen. vsk. Nom.: *ceļš* (Plāķis 1927: 52), *cels* m. (Kwauka, Pietsch 1987: 28), *celšs* m. (Pietsch 1991: 284), *zelesch LF* (Bezenberger 1888: S29), *zels* (Tas *zels* gaje par marmul ale es wis gaju par Fege Hanne Howe Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 7), vsk. Gen. forma Loc. nozīmē *ceļa* (Mēs vienu lādi jēmuš, pašādījam iz vidus *ceļa* (Šmits 1933: 17)), vsk. Acc. forma *ceļu* (Pārjājis skruzdinu *ceļu* un tie suņi tiek kaukuši.... (Šmits 1933: 21)).

strāše f. ‘iela; ceļš (?)’

LLV *iela* ‘satiksmei paredzēta josla pilsētās un biezi apdzīvotās vietās’ (LLVV), vāc. *die Straße* ‘iela; ceļš; lielceļš; šoseja’ (VĀC-LV). Ar šādu nozīmi kursen. fiksēts nosauk. *strāše* f. ‘iela’ (Plāķis 1927: 63), kas aizg. no vāc. Varētu būt salīdzinoši jauns nosauk., kas lietots paralēli nosauk. *ceļš* laikā, kad saimniecībām sāka piešķirt adreses.

4.7.2. ceļa mala

ceļa rānta f. 'ceļa mala'

Kursen. *ceļa rānta* 'ceļa mala' (Plāķis 1927: 52) fiksēts vienreiz, to veido LLV *ceļš* un, iesp., LLV *krants* fonētisks variants *ranta* (?). Latv. apv. *raņta* (Kursišos, Dunikā), arī *raņte* (Dundagā, Lielezerē) 'iegriezums, robs, ierobs (vāc. *die Kerbe*); arī svītra, strēmele, lente (vāc. *der Streifen*)' (ME III: 477). Iesp., *ranta* apzīmē ceļa lineāro struktūru (kā lente vai svītra), tādējādi piešķirts tā apzīmējums ceļa malai.

4.7.3. ieliņa, šaura iela

taks m. 'ieliņa, šaura iela'

Kursen. *taks m.* 'ieliņa, šaura iela' (Pietsch 1991: 132), vāc. *die Gasse* '(šaura) ieliņa, iela' (VĀC-LV), bez piemēra tekstā. Skat. arī nosauk. „gājēju ceļš, taka, celiņš“ un „ietve“.

4.7.4. gājēju ceļš, taka, celiņš

celēns m. 'celiņš'

Kursen. *celēns m.* 'celiņš' (Plāķis 1927: 52) fiksēts vienreiz bez piemēra tekstā, veidots no LLV *ceļš* ar atvasin. sufiku *-ēn-* (Plāķis 1927: 19). Skat. arī nosauk. „iela, ceļš“.

taks m. 'gājēju taka'

Kursen. *taks m.* 'gājēju taka' (Pietsch 1991: 130), vāc. *der Fußpfad* 'gājēju taka, ceļš', ir LLV *taka* 'šaurš, parašti ieštaigāts, ceļš' (LLVV) var. Latv. apv. novēc. *taks* 'gājēju taka, taciņa' Kurzemes DR daļā un dažviet Zemgalē (Aucē, Bauskā, Dunikā, Lielezerē, Saldū, Stendē, Kandavā, Kursišos, Nīgrandē, Rucavā, Nīcā u.c.), sal. liet. *tākas* 'taka, vads' (ME IV: 126). Vārds *taka* atvasin. no verba *tekt* ar un bez saknes patskaņa mijas (Karulis 2001: 1006).

taps m.

Kursen. *taps m.* 'gājēju ceļš' (Pietsch 1991: 130), vāc. *der Fußweg* 'gājēju ceļš' (VĀC-LV), bez piemēra tekstā. Nosauk. ir kursen. *taks* fonētisks variants, jo latv. apv. *taps* ir LLV *tapa* variants 'tapa - iegarens, samērā īss, tievs, parašti cilindraveida vai konusveida, elements, detaļa, ko izmanto, piemēram, (kā) aizdarišanai' (LLVV; ME IV: 131).

4.7.5. ietve

taks m. 'ietve'

Kursen. *taks m.* 'ietve' (Pietsch 1991: 136), vāc. *der Gehsteig* 'ietve' (VĀC-LV), bez piemēra tekstā. Skat. arī nosauk. „gājēju ceļš, taka, celiņš“ un „ieliņa, šaura iela“.

4.7.6. dārzs

daržas f. // **darzs** m. 'dārzs'

Kursen. *daržas f.* 'dārzs' (Plāķis 1927: 53) drīzāk aizg. no latv. (sal. liet. *daržas* 'sakņu dārzs'). Latv. *dārzs* 'īpaši ierīkots zemes gabals dažādu sugu, šķirņu kultūraugu

(piemēram, dārzeņu, augļaugu, krāšņumaugu) audzēšanai; īpaši ierīkots zemes gabals vienas sugas, šķirnes augļaugu audzēšanai' (LLVV) ir tās pašas cilmes kā *zārds*, izveidojies metatēzē līdz ar nozīmes maiņu, taču paštāv arī uzskats, ka intonācijas maiņa nepamato metatēzi. Vārda *zārds* pamatā ide. **gherdh-* 'apžogot' (Karulis 2001: 203).

Kursen. vsk. Nom.: *daržas* (Plāķis 1927: 53), *darzs m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 29; Pietsch 1991: 132), *dārzās~dārzās m. I ~dārzīs~dārzīs m. III* (Mogharbel 1993: 240), *darefes LF* (Bezenberger 1888: 26, 54), *dārfes SIII* (Bezenberger 1888: 27, 54), *dārs SrI* Bezenberger 1888: 27), arī vsk. Gen. forma *dar^efa* (Bezenberger 1888: 117).

Fiksētas arī vārdkopas: *pataisete darze* 'mākslīgs dārzs' (tuoa zirges is šitua *pataisete darze* iedzīte, vāc. *künstlichen Garten* (Pietsch 1982: 132)), *darzēns preš name f.* 'dārziņš mājas priekšā' (vāc. *der Vorgarten* 't.p.', Pietsch 1991: 322), *ahbelju-dahrfs* 'ābeļu dārzs' (vāc. *der Baumgarten* 't.p.', Voelkel 1879: 4), pl. dsk. *ziedates darzes* 'ziedošs dārzs' (Ķeles mētes preš tuoa redzij šiš *ziedates darzes*, vāc. *blühende Gärten* (Pietsch 1982: 50), kas atdzejots kursenieku valodā no M. L. Rēza (*M. L. Rhesa*) dzejoļa), vsk. Loc. *ruoške dārzā* 'rožu dārzs' (Lec, masīte, *ruoške dārzā*, Puškua brāla cepuren (Šmits 1933: 26)).

darzēn(s) f. // **dāržilēns m.** 'mazs dārzs, dārziņš'

Kursen. *darzēn f.* 'mazs dārzs, dārziņš' (Kwauka, Pietsch 1987: 29) no kursen. *daržas* 'dārzs' ar atvasin. sufiksu *-en-*, arī *dāržilēns m. I* (Mogharbel 1993: 240), kas apzīmē gan mazu dārzu, gan dārzeņu audzēšanai paredzētu dārziņu, vāc. *das Gärtchen* 'dārziņš'.

4.7.7. dobe, puķu dobe

darze duoabs m. 'dārza dobe'

Kursen. *darze duoabs m.* 'dārza dobe' (Pietsch 1991: 132), vāc. *das Gartenbeet* 'dobe, dārza dobe'. Vārdkopa saštāv no latv. *dārzs* un *dobe*. Skat. nosauk. „dārzs“.

puķe duoabe f. 'puķu dobe'

Kursen. *puķe duoabe f.* 'puķu dobe' (Pietsch 1991: 75), vāc. *das Blumenbeet* 'puķu dobe', saštāv no latv. *puķe* un *dobe*. No vāc. salikteņa, iesp., aizgūtā vārdkopa šķir kursen. *duoabe* paralēlo nozīmi, proti, 'izrakts kaps', kas saštopama arī latv. apv. *dobe* 'kaps' Rucavā, arī Apukalnā (Opekalnā), Galgauskā, Bērzaunē (vāc. *das Grab*) (ME I: 531). Konstatēts arī *dūqbā f. I* (Mogharbel 1993: 240), vāc. *das Beet* 'dobe'.

4.7.8. dzīvžogs

hēk f. 'dzīvžogs'

Kursen. *hēk f.* 'dzīvžogs' (Kwauka, Pietsch 1987: 35), vāc. *die Hecke* 'dzīvžogs; arī perējums, metiens' (VĀC-LV), fiksēts vienreiz bez piemēra tekstā.

4.7.9. krūms

krūms m. 'krūms'

LLV *krūms* 'daudzgadīgs augs ar vairākiem ilggadīgiem koksnainiem virszemes šumbriem (bez viena galvenā šumbra); dsk. arī krūmu audze, krūmu puduris, vieta, kur aug krūmi, krūmājs' (LLVV). Sal. liet. *krúmas* 'krūms, cers, pr. *kirno* 't.p.', pamatā ide. *(s)ker- 'griēzt, liekt', tas izveidojies visdrīzāk ar metatēzi (*kuřms* pārveidojies par *krūms*) (Karulis 2001: 429). Kursen. vsk. Nom.: *krūms m.* (Pietsch 1991: 80, 133, 136, 284; Kwauka, Pietsch 1987: 45), *krūms* (Plāķis 1927: 63), *krū:ms m. I* (Mogharbel 1993: 244), vāc. *der Strauch* 'krūms', *der Busch* 'krūms; cers; biezoknis; arī krūmājs' vai *das Gebüsch* 'krūmi, krūmājs'.

štrūks m. 'krūms'

Kursen. *štrūks* 'krūms' (Pietsch 1991: 284), *štrū:ks m. I* (Mogharbel 1993: 254) kalkēts no vāc. *der Strauch* 'krūms'.

4.7.10. krūmājs

čākars m. 'krūmājs'

Kursen. *čākars m.* 'krūmājs' (Pietsch 1991: 284), vāc. *das Strauchwerk* 'krūmājs' (VĀC-LV), pamatā latv. apv. *čākars* sekundārā nozīme 'ķekars' (Tezaurs), apzīmējot krūmu sakopojumu vienviet, sal. LLV *čokurs* 'čemurs' fonētisks variants (LLVV). Arī 'čemurs' norāda uz vairāku vienādu elementu sakopojumu vai sākšanos no viena punkta vai uz viena kāta, tādējādi arī uz krūmu puduri vai lielāku krūmu. Latv. *krūmājs* 'krūmu audze, krūmu puduris; ar krūmiem apaugusi vieta; krūms' (LLVV). Iesp., lietots paralēli latv. *krūms*, nešķirot nozīmju nianses.

4.7.11. aka

aka f. 'aka'

LLV *aka* 'līdz gruntsūdenim izrakta vai izurbta un noštiprināta bedre (tvertne) ūdens ieguvei' (LLVV). Pamatā ide. *ok^u- 'redzēt, no *ok^u-ā- forma pārveidojusies par b. *ak-ā-, kas savukārt par latv. *aka*. Vēsturiski *aka* ir vārda *acs* morfoloģiskais variants (Karulis 2001: 62). Vārdu *aka* latv. sāk lietot jau pirms 17. gs., kad tas apzīmēja raktu ūdenskrātuvi, nevis tā agrākās nozīmes. Latv. dial. *aka*, *aķ*, *aķs*, *ake* Alsungā, *aķ* Ventā (Ventspilī), *aka*, *aķ* Rendā, Dundagā (LVDA mater.). Kursen. vsk. Nom.: *aka* (Plāķis 1927: 47), *akka* (Voelkel 1879: 5), *akā f. I* (Mogharbel 1993: 236), *ake* (vāc. *der Ziehbrunnen* 'aka ar vindu', Pietsch 1982: 100), *aks m.* (Kwauka, Pietsch 1987: 19, vāc. *der Brunnen (Ziehbrunnen)* 'aka (aka ar vindu)', Pietsch 1991: 79), vsk. Gen forma: *akes* (ūdin nu *akes* ēnešte ar spane (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 43)), *ake* (Tuoa mēnke marguoagine, tuoa tie zvejes pašē rāve, tape ar udine is *ake* pazurgate (Pietsch 1982: 90)), dsk. Dat.: *akams LF*, *akam LF* (Bezenberger 1888: S56).

4.7.12. (akas) vinda

akas sviršts m. // **akas svīršts** m. // **svīršts** m. ‘vinda’

LLV *vinda* ‘svira ūdens spaiņa izcelšanai no akas’ (LLVV), kas latv. apv. *svīršts* ‘akas vinda’ fiksēts Susējā (ME III: 1162), arī *sviris* (ME III: 1161), sal. liet. (*šulinio*) *svirtis f.* ‘akas vinda’ (LT-LV). Cilme kā verbam *svērt*, tāpat kā subst. *svira* (Karulis 2001: 969, 973). Kursen. *akas svīršts* (Plāķis 1927: 47), *svīršts* un *akas svīršts* (Plāķis 1927: 83). Skat. nosauk. „aka“.

4.7.13. žogs (sēta)

sēta f. ‘žogs’

LLV *sēta* pamatnozīme ‘vertikāls veidojums, paraši no dēļiem, kārtīm, stieplēm (kā) norobežošanai, arī aizsargāšanai’ (LLVV). Vārds *sēta* ir daudznozīmīgs (‘žogs; pagalms; lauku mājas’). Kursen. nozīmes var šķirt, ņemot vērā satura kontekstu un norādīto tulkojumu vācu valodā. Lielākoties vāc. *der Zaun* ‘sēt, žogs; iežogojums’ vai *die Umzäunung* ‘iežogošana; iežogojums; žogs’ norāda uz žogu, nevis visu ēku kompleksu vai pagalma teritoriju. Latv. apv. *sēta* ‘t.p.’ (ME III: 832), no latv. arī liet. *sēta* ‘žogs; augļu dārzs; pagalms, sēta’ (LKEŽDB; Urbutis 1995b: 15). K. Karulis skaidro, ka sākotnējā nozīme bijusi ‘žogs’, no kuras nosaukums *sēta* attiecināta uz iežogotu platību jeb ‘pagalmu’, pēc tam savukārt uz iežogoto kompleksu (ēkām ar pagalmu un dārzu) un tad uz ‘lauku mājām’ kopumā. Paštāv vairāki skaidrojumi vārda *sēta* etimoloģijā, taču pirmā nosaukta atvasin. no ide. **sē(i)*- ‘siet’ (Karulis 2001: 809). Kursen. vsk. Nom.: *sēts m.* (Pietsch 1991: 339), *sēt* (Pietsch 1982: 49), *sēta* (Plāķis 1927: 80), *feta* (Bezenberger 1888: 2), *sā:tā f. I* (Mogharbel 1993: 253), vsk. Gen. forma: *sēte* (Vinš pasešteļejas ar krūte preš šitua *sēte* (Pietsch 1982: 132)), *βetes* (Nu tas dienes es šlawiju lauke pi *βetes* ir gaidiju us mane Tantes (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 8)), vsk. Ins. *sēte* (Nu jaune tap tas nuoasdevums ar tua *sēte* iepradēte (Pietsch 1982: 132)).

sēt ar citades apgraisates gales f. (?) ‘žogs ar dažādi veidotiem (dēļū) galiem’

Žogu, kas pēc vārdkopā ietvertām norādēm par vertikālo elementu apdares galu veidu, veidots no koka dēļiem nosauc kursen. *sēt ar citades apgraisates gales* ‘žogs ar dažādi veidotiem (dēļū) galiem’ (Pietsch 1982: 49). Nav šķirtas dēļū galu dekoratīvo elementu formas, taču vārdu savienojums skaidri norāda uz koka dēļū žogu un dēļū galu apstrādi.

4.7.14. žogs ap dārzu

darzesēts m. ‘žogs ap dārzu, dārza žogs’ // **darzs** m. ‘žogs; iežogojums’

Kursen. *darzs m.* ‘žogs; iežogojums’ (vāc. *die Umzäunung* ‘iežogošana; iežogojums; žogs’, Pietsch 1991: 304), kas, iesp., norāda uz zvejnieku sētas funkcionālo zonu –

dārza teritoriju, kas ir iežogota. Šādai funkcijai paralēli lietots saliktenis kursen. *darzesēts m.* ‘žogs ap dārzu, dārza žogs’ (Kwauka, Pietsch 1987: 29), pēc vāc. *der Gartenzaun* ‘dārza žogs’ parauga. Skat. nosauk. „žogs“.

4.7.15. žoga miets

sēts'kuoals m. // **kuōls m.** ‘sētas (žoga) miets’

Fiksētas arī norādes par atsevišķiem žoga elementiem. Kursen. *sēts'kuoals m.* ‘sētas (žoga) miets’ (Pietsch 1991: 339), vāc. *der Zaunpfahl* ‘sētas miets’, vai kursen. *kuōls m.* ‘stabs; miets’ (Plāķis 1927: 64).

žogu veidu nosaukumi

Nosaukumos, kas norāda uz žoga kokmateriāla vai elementu veidu, kursenieku valodā avotos fiksēti galvenokārt salikteni. I. Kurzemniece norāda, ka „izplatīts žogu nosaukumu tapšanas veids ir salikteņu darināšana, kas bieži vērojama lībiskajās izloksnēs, kur, zūdot vārdu gala zilbes patskanim, vārdkopas pirmais komponents piekļaujas otrajam un vārdkopnosaukums pāraug saliktenī, piemēram, *riķžuogs* Kurzemes lībiskajās izloksnēs“ (Kurzemniece 2002: 163). Lai arī atrašti nosaukumi bez piemēra plašākā kontekstā, to daudzveidība norāda uz dažādo žogu veido lietojumu kursenieku sētās.

4.7.16. latu žogs

latesēts m. // **late sēts m.** ‘latu žogs’

Kursen. *latesēts m.* ‘latu žogs’ (Kwauka, Pietsch 1987: 47) un *late sēts m.* (Pietsch 1991: 196), vāc. *der Lattenzaun* ‘latu žogs’. Skat. nosauk. „žogs“ un „lata, lište, kārts“.

4.7.17. kāršu žogs

kārtesēts m. ‘kāršu žogs’

Kursen. *kārtesēts m.* ‘kāršu žogs’ (Kwauka, Pietsch 1987: 42), vāc. *der Stangenzaun* ‘kāršu žogs, žogs no maikstēm’. Skat. nosauk. „žogs“ un „lata, lište, kārts“.

4.7.18. dēļu žogs

lēntesēds m. // **seta m.** ‘dēļu žogs’

Kursen. *lēntesēds m.* ‘dēļu žogs’ (Kwauka, Pietsch 1987: 47), arī *feta m.* ‘dēļu žogs’ (Voelkel 1879: 28), vāc. *der Bretterzaun* ‘dēļu žogs’. Skat. nosauk. „žogs“ un „dēlis“.

4.7.19. priedeskoka žogs

priedesēts m. ‘priedeskoka žogs’

Kursen. *priedesēts m.* ‘priedeskoka žogs’ (Kwauka, Pietsch 1987: 65), vāc. *der Kiefernzaun* ‘priedeskoka žogs’. Skat. nosauk. „žogs“ un „priedeskoka dēlis“.

4.7.20. pagalms

sēta f. ‘pagalms’

LLV *sēta* sekundārā nozīme ‘brīvs laukums, ap kuru ir novietotas celtnes vai kurš ir norobežots ar celtnēm un žogu, pagalms’ (LLVV). Skat. arī nosauk. „žogs (sēta)“.

hove f. (?) ‘pagalms’

Kursen. *hove* ‘pagalms’ aizg. no vāc. *der Hof* ‘pagalms; sēta; lauku mājas’. Kursen. vsk. Gen. forma Loc. nozīmē: *hove* (Winš meklīj man šūra ir apbīrauzijas wißur us *hove*, ... (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 61)), *howe* (lūke wel asdarijes, ka es paredziju us *howe* opa (Detzkeit 1980; Ivanickaja 2015: 60)).

4.7.21. pagalma tuvākā apkārtne, žoga mala

sētmala f. ‘pagalma mala, tuvākā apkārtne; žoga mala’

Kursen. *sētmala* ‘pagalma mala’ (Plāķis 1927: 80) bez piemēra tekstā. LLV *sētmala* ‘sētas (žoga) mala; sētas tuvākā apkārtne’ (LLVV).

vārti

Vārtu jēdziens varētu būt salīdzinoši jauns, jo tikai no 19. gs. beigām dažādas funkcionālās zonas sāka norobežot ar dēļu, latu žogiem. Tie nomainīja vai papildināja zaru (kāršu) žogus. Avotos nav dotas pazīmes, pēc kurām varētu šķirt vārtus sakņu dārza un puķu dobjū norobežošanai no vārtiem lopu ielaišanai sētā un izlaišanai ganībās, kā arī ļauj noprašt to izmērus (precīzāk, platumu). Norādes vārtu iedalījumam atbilstoši to funkcionālajam lietojumam dod tulkojums vācu valodā. Vāc. *die Pforte* ‘vārti’ vai *das Tor* ‘vārti’ un vāc. *die Pfortchen* ‘vārtiņi’ vai *die Eingangspforte* ‘ieejas vārti; vārtiņi’ (Tezaurs). Norāde par vārtu platumu, iespējams, ietverta nosaukuma demin. formā.

4.7.22. vārti (durvis, durtiņas) žogā

vārti m. // **varts** m. // **varšts** m. ‘vārti’

LLV *vārti* ‘caurstaigājama, caurbraucama samērā liela aile, brīva vieta (kādas teritorijas, celtnes, uzņēmuma u. tml.) nožogojumā, arī ceļnē kopā ar veramu, bīdāmu u. tml. daļu šīs ailes, vietas aizdarišanai’ (LLVV). Latv. novc. *vārtis*, sal. liet. *vaŗtai* ‘vārti’, pr. *warto* ‘t.p.’, kriev. un ukr. *ворота* (sensl. *vrata*) ‘t.p.’ u.c. Cilme kā verbam *vērt^b* [vērt] (piem., durvis), pamatā ide. **uer-* ‘griēzt, liekt’ (Karulis 2001: 1126, 1146). Kursen. *vaŗti* (Plāķis 1927: 89), *varts* (Kwauka, Pietsch 1987: 82), *varšts* m. (Pietsch 1991: 293), arī *wārsteles* LF un *warstelis* MI (Bezenberger 1888: 26), *varstile* f. (Pietsch 1991: 233), atbilst vāc. *die Pforte* ‘vārti’. Skat. nosauk. „vārtiņi“.

duoars m. ‘vārti’

Kursen. *duoars* m. ‘vārti’ (Pietsch 1991: 293), saištīta ar vārtu pamatnozīmi – žogā izveidota aila vai atvērums ar virās iekārtu konstrukciju (plāksni) tās aizdarišanai. Skat. nosauk. „durvis“.

4.7.23. vārtiņi

varstilēn m. (?) // **varstile** f. ‘vārtiņi’

LLV *vārtiņi* ‘nelieli, tikai gājējiem paredzēti vārti, piemēram, dārza nožogojumā’, kas arī latv. *vārti* deminutīvs (LLVV). Latv. apv. *vārstals* ‘durtiņas, kas veras uz abām

pusēm' (Tezaurs). Vāc. *die Pförtchen* 'vārtiņi' atbilst dsk. Nom. kursen. *varstilēn* m. (?) 'vārtiņi' (Kwauka, Pietsch 1987: 82), *varsteli* („Maģi – *varsteli*, bet dižs ir duors“ (Šmits 1933: 19)), dsk. Acc. *varstīle* (vāc. *die Eingangspforte* 'ieejas vārti; vārtiņi', „Dauge bērzes zalumes puškaj istubes, dures un *varstīle*“ (Pietsch 1982: 300)), dsk. Acc. (paraši *pa* + Gen. lieto Acc. nozīmē (Plāķis 1927: 39)) *varsteli* („Vakarā dzen luopus mājā, bullis atiet pa *varsteli* iekšā“ (Šmits 1933: 18-19)). Demin. veidots ar atvasin. sufiksu *-īlis-*, *-īļ-* (Plāķis 1927: 21). Skat. nosauk. „vārti“.

4.7.24. dārza žoga vārtiņi

varstil m. // **darzedur** f. 'vārtiņi dārza žogā'

Kursen. *varstil* m. (?), atbilst *die Gartentür* 'dārza durvis, vārti(ņi) dārza žogā' (Kwauka, Pietsch 1987: 82) vai *darzedur* f. 't.p.', atbilst vāc. *die Türchen im Gartenzaun* 'durtiņas dārza žogā' (Kwauka, Pietsch 1987: 29). Skat. nosauk. „vārtiņi“, „dārzs“ un „durvis“.

4.7.25. koka kārts (tīklu žāvēšanai)

mite(s) (?) f. 'kārts tīklu žāvēšanai'

Kursen. *mites* f. 'kārtis tīklu žāvēšanai' („*mites* par tīkil džāvināt“), atbilst vāc. *die Stangen zum Netzetrocknen* (Kwauka, Pietsch 1987: 51). Iesp., pārņemts no vāc. *die Mitte* 'vidus', norādot uz tīklu žāvēšanu uz horizontāli izvietotām kārtīm, kas balstītas uz vertikālām kārtīm. Latv. apv. *mite* 'maiņa, pārmaiņa, apmaiņa' (ME II: 637, 638).

kares f. (?) // **karā(s)** (?) f. (?) 'kārtis tīklu žāvēšanai'

Tīklu žāvēšanai arī kursen. *kares* 'kārtis tīklu žāvēšanai' (Par šuoas bije pi plūdume īpatišķes *kares* uoastaisate (Pietsch 1982: 212)), dsk. Acc.: *kares* (tuoap tie tīkiles us *kares* uoaskarte, ka vingē par diene džūte (Pietsch 1982: 210)), *karām(s)* (tīkli padžāuti uz *karām(s)* (Plāķis 1927: 40)). Latv. apv. *kares* 'uz rāmjiem vai mietiem noštiprinātas kārtiņas, dzelzs stienīši vai stiepuļes, kur pārkar zivis apžāvēšanai un kaltēšanai' (Tezaurs) un Bārtas, Lazdonas, arī Dunikas apkārtņē apv. *karas* 'garas auklas vai kārtis, uz kurām ko uzkar, piem., tīklus žāvēšanai; arī tas, kas ir uzkārts; kaut kas nokarājies' (ME II: 160; Kursīte 2009; KV). Dunikas apkārtņē *karas* 'no diegiem izgatavotas šūpoles' ('*eine aus Stricken angefertigte Schaukel*') (EH I: 587). Kursen. lietots latv. apv. *karas* nozīmē. Cilme tāda pati kā vārdam *kārts*. Skat. nosauk. „lata, lište, kārts“.

koki dārzā

Koku un to augļu nosaukumi, iesp., kursenieku valodā diferencēti, taču avotos atrašie piemēri ir bez plašāka konteksta, līdz ar to doti visi atrašie attiecīgo koku nosaukumi. Varbūt līdzīgi kā citās tematiskajās grupās, kursenieki nav šķīruši saštvāduļi no kopuma, bet visus elementus, kas apzīmē kādu parādību vai priekšmetu, sauc vienā vārdā.

4.7.26. ķirse

keršu koks m. // **ķērš** f. ‘ķirse; ķiršu koks’

Kursen. *kerschu-kohks* (Voelkel 1879: 14), *kerschas LF*, *kersch^as LF* (Bezenberger 1888: 54), *ķērš f.* (Kwauka, Pietsch 1987: 43) pēc vāc. *die Kirsche* ‘ķirškoks; ķiršoga, ķirsis’ vai *der Kirschbaum* ‘ķirsis’. Latv. apv. *ķirškoks* ‘ķirsis („Cerasus“)’ (Tezaurs). Saliktus nosauk. *ķirškuoks*, *ķiršu kuoks* saštop latv. galvenokārt lībiskajās izloksnēs. Lēdmanē *ķērškuoks*, bet *ķirškuoks* arī Gaujienā, Pļaviņās, Saldū, Užavā, *ķiršu kuoks* Cērē (LVDA-L 3. karte, 39-40). Skat. nosauk. „koks, kokmateriāls“.

4.7.27. plūme

plūmekuoaks m. ‘plūme, plūmju koks’

Kursen. *plūmekuoaks m.* ‘plūme, plūmju koks’ (Kwauka, Pietsch 1987: 64), *pluhma-kohks* (Voelkel 1879: 24), atbilst vāc. *der Pflaumenbaum* ‘plūme (koks)’, iesp., arī *plūme*, *būke f.* ‘plūme (auglis); plūmju koks (?)’ (Pietsch 1991: 232), *būk f.* ‘plūme (auglis)’ (Kwauka, Pietsch 1987: 27), *plūmā f. I* (Mogharbel 1993: 251), atbilst vāc. *die Pflaume* ‘plūme; mājas plūme’. LLV *plūme* ir aizg. no vlv., afrī. *plūme*, kas no lat. *prūnus* ‘plūme’, *prūnum* ‘plūmes auglis’, vārdnīcās no 17. gs. mūsd. (Karulis 2001: 704).

4.7.28. bumbiere

krauše kuoaks m. ‘bumbiere, bumbierkoks’

Kursen. *krauše kuoaks m.* ‘bumbiere, bumbierkoks’ (Pietsch 1991: 73), *krjauschu-kohks* (Voelkel 1879: 15), arī *krāušis* ‘bumbieris; bumbiere, bumbierkoks’ (Plāķis 1927: 63), *krāušis m. III* (Mogharbel 1993: 244) pēc vāc. *der Birnbaum* ‘bumbiere’. Latv. dial. saštopams salikts nosauk., piem., *bumbierkuoks* galvenokārt Kurzemē un Vidzemē, bet *krausis* ‘bumbiere; bumbieris (auglis)’ Nīcā, varianti *krāušis*, *kraušu kuoks*, *krauškuoks* Kuršu kāpās (LVDA-L 2. karte, 37-39; ME II 264; Plāķis 1927: 63), sal. liet. *kriáušė*, *kráušis* ‘bumbiere, bumbiere (koks); bumbieris’ (LKŽ; LT-LV). Skat. nosauk. „koks, kokmateriāls“.

4.7.29. kaštane, kaštanis

kaštanjekuoaks m. // **kaštanj** f. ‘kaštane, kaštanškoks’

Kursen. *kaštanj f.* un *kaštanjekuoaks* ‘kaštanis; kaštane, kaštanškoks’ (Kwauka, Pietsch 1987: 42) pēc vāc. *die Kaštanie* ‘kaštanis; kaštaņa (koks)’ vai *der Kaštanienbaum* ‘kaštaņa (koks)’. LLV *kaštanis* ir aizg. no vāc. *die Kaštanie*, kas no lat. *castanea* ‘t.p.’, bet tas no gr. *kaštánaia* ‘kaštanškoks’, fiksēts jau 17. gs., īsteni ieviesies 19. gs. (Karulis 2001: 389). Skat. nosauk. „koks, kokmateriāls“.

4.7.30. ceriņi

flīderis m. ‘ceriņš’

Kursen. *flīderis* ‘ceriņš’ (Plāķis 1927: 56), aizg. no vāc. *der Flieder* ‘ceriņi; sar. dial. plūškoks’. Latv. dial. *flīderi* ‘ceriņi’, arī *kliēderi*, *pliēderi*, *cerīni* Vilcē, *fliēderi* ‘t.p.’ Kazdangā, *flēderi* ‘t.p.’ Mērsragā, Upesgrīvā, Tumē, Zentenē, Ārlavā, *fleideri* ‘t.p.’ Auros, Bikštos, Ciecerē (LVDA mater.).

4.8. Būvniecības amatu nosaukumi

Apakšgrupā iekļautas 9 reālijas un kopumā 10 nosaukumi. Puse no nosaukumiem veidota ar piedēkli *-(e)niek-*, tikpat daudz (5 nosaukumi) veidoti pēc ekvivalenta vācu valodā, t.sk. saliktenis vai vārdkopa – divvalodu hibrīds (*lēntegriezeniēks*, *budavāne mēstars*). 4 no šīs apakšgrupas nosaukumiem ieskaitāmi mantoto vārdu grupā, pārējie aizgūti vai kalkēti.

4.8.1. amats

reņešts m. ‘amats’

Kursen. viens piemērs *reņešts* m. ‘amats’ (Plāķis 1927: 77). Latv. apv. *reņešts* m. ‘amats’ vai ‘rokdarbs, amatniecības izstrādājums’ (Tezauris; ME III: 510) un liet. *remēštas* m., arī *rēmeštas* ‘amats’, ‘nodarbošanās’ vai ‘darbarīks’ (LKŽ). Pamatā ide. **rem-* ‘cirst’ (Karulis 2001: 748).

4.8.2. namdaris

reņeštniēks m. ‘namdaris’ // **cimermane** (?) m. ‘namdaris’

Divi vārdi ‘namdaris’ nosaukšanai: 1) Bez piemēra tekstā *reņeštniēks* m. ‘namdaris’ (Plāķis 1927: 77), kas latv. apv. *reņešts* m. ‘amats’ ar atvasin. sufiksu *-niek-*; 2) No vāc. *der Zimmermann* aizg. *cimermanes* pl. m. ‘namdari’ (vāc. *die Zimmerleute*) (Bij ta vise budavate malke kuoapa, atnāc tie apštēlnates *cimermanes* nu zeme sāne un iepradij budavate (Pietsch 1982: 74)).

4.8.3. būvnieks, celtniēks

budavāne mēstars m. ‘celtniēks’

Kursen. viens piemērs, kas norāda tiešu saikni ar amatnieka būvētprasmi, – *budavāne mēstars* m. ‘celtniēks’ (kalkēts no vāc. *der Baumeister* ‘arhitekts, celtniēks, būvinženieris’ (VĀC-LV)). Vārdkopas pirmā komponente aizgūta no liet. *budavōne* ‘būve’, kas no polj. *budowanie* ‘celtne, būve’ (skat. nosaukumu „māja, ēka, nams“), bet otra komponente *mēstars* m. ‘meištars’ aizg. no vāc. *der Meister* ‘meištars’, latv. *meištars* ‘cilvēks, kam ir izcila prasme kādā nozarē, kvalificēts strādnieks vai amatnieks’

(Tezaurs). Iesp., nosauk. ir salikteņa vāc. *der Baumeiſter* ‘arhitekts, celtnieks, būvinženieris’ pārnesums kursenieku valodā tai tipiskā manierē: „šādu salikteņu vietā lieto divi vārdus blakām, kuŗi vēl nav savienoti ar kopēju uzsvāru, nav vēl izveidojušies par īpatnēju salikteni“ (Plāķis 1927: 21), tādējādi tas uzskatāms par vārdu savienojumu ar patstāvīgu katra vārda uzsvāru.

4.8.4. dēļu griezējs (namdaris?, galdnieks?)

lēntegriezenieks m. ‘dēļu griezējs’

Kursen. *lēntegriezenieks* m. ‘dēļu griezējs’, vāc. *der Brettschneider* (Kwauka, Pietsch 1987: 47)) bez piemēra saiſtošā tekstā. Nosauk. – saliktenis, semantisks kalks, jo nozīme veidota atbilstoši vāc. nozīmei. Pirmo daļu veido no liet. aizg. *lēnta* f. ‘dēlis’ (liet. *lentā* (LKŽ; ME II 451)), bet otro daļu – no verba latv. *griezt* ar atvasin. sufiksu *-(e)niek-*. Lai precīzi definētu nozīmi, jāizvērtē tā lietojums tekstā, jo paralēli ſai leksēmai kursen. tiek ſķirts amata nosauk. no vāc. *der Zimmermann* ‘namdaris’ un vāc. *der Tischler* ‘galdnieks’. Iesp., būvkoku sagatavošana tika uzticēta ſi amata pratējiem un tādējādi tos dēvējuſi atſķirīgi no citiem amata meistāriem, kas ſtrādājuſi ar koku (*Viens vīrs ſlavij augſume us kuoake, tas uoatraiſs apakſa. Tas malks tap ar viene gare diže suoabe zāge četire kampe zagate. Tie ſlipires par ziede- und pamate malke turij viene resine nu 50cm* (Pietsch 1982: 70)).

4.8.5. galdnieks

tiſlirs m. ‘galdnieks’

Vsk. Nom. *tiſlirs* m. ‘galdnieks’ (Pietsch 1991: 292, Luoage rāmes, luoages, grīdes, ziedes dures un cites darbes partaisij *tiſlirs* (Pietsch 1982: 74)), aizg. no vāc. *der Tischler* ‘galdnieks’ ar latvisku galotni *-s*. Latv. aizg. *diſlers* ‘galdnieks’ no vāc. *Dischler* (Sehwers 1953: 27; Jansone 2014: 19), novēc. *diſlērs* ‘galdnieks’ (Tezaurs).

4.8.6. krāsotājs

mālis m. ‘krāsotājs’

Aizg. no vāc. *der Maler* ‘krāsotājs, gleznotājs’ (pamatā verbs vāc. *malen* ‘krāsot, gleznot’). Vsk. Nom. *mālis* (Plāķis 1927: 67), *mālis* m. ‘krāsotājs’ (*-a-* celms) (Pietsch 1991: 206; Kwauka, Pietsch 1987: 49). Polisēmisks vārds ar otru nozīmi ‘gleznotājs (mākslinieks)’, jo var nopraſt, ka krāsošanas darbus saimnieki veica paſi: „Mālire darbes darij tas saimnieks pats (..) Tapecierates darbes un balitnate nu iſtubes pataisij ta sieve“ (Pietsch 1982: 76).

4.8.7. jumīķis

ſtāgenieks m. ‘jumīķis’

Nosauk. *ſtāgenieks* m. ‘jumīķis’ (vāc. *der Dachdecker* ‘jumīķis, jumta ieklājējs’) pamatā liet. *ſlōgas* m. ‘jumts, ēkas augšējā daļa, vāks’ (LKŽ), veidots ar atvasin. sufiksu *-niek-*.

Skat. nosaukumu „jumts“. Vsk. Nom. *slāgenieks* (Lauke pabēnge *slāgenieks* saue darbe (Pietsch 1982: 74)), pl. Acc. forma Dat. nozīmē *slāgenieke* (Māle par puoadenieke, truše par *slāgenieke* un akmines par pamate tap nu zeme sāne parbēgte (Pietsch 1982: 70)).

4.8.8. mūrnieks

mūrenieks m. ‘mūrnieks, amatnieks, kas nodarbojas ar mūrēšanu’

Mantots no Kurzemes izloksnēm, kur tas aizg. no vāc. *der Maurer* ‘mūrnieks’ (pamatā verbs vāc. *mauern* ‘mūrēt’). Kursen. *mūrenieks* (Pietsch 1991: 208), LLV *mūrnieks* ‘amatnieks, kas nodarbojas ar mūrēšanu’, kas 16. gs. saštopams uzvārdos, 17. gs. vārdnīcās – mūsdienu formā (Karulis 2001: 609). Nosauk. veidots ar atvasin. sufiksu - *(e)niek-*.

4.8.9. podnieks

puōdenieks m. ‘podnieks, amatnieks, kas izgatavo krāsnis, plītis, kamīnus’

LLV *podnieks* m. ‘amatnieks, kas izgatavo apdedzinātus māla izstrādājumus (parašti traukus, krāsns podiņus)’ un ‘amatnieks, kas izgatavo (podīņu) krāsnis, plītis, kamīnus’. ME *puōdniēks* ‘podnieks’ (no vāc. *der Töpfer*) vai ‘katliņš bez vāciņa’ (ME III: 454). Pamatā subst. *podis*, kas saistāms ar b. **pōdas* (Karulis 2011: 706), skat. nosaukumu „(krāsns) podiņš“. Nosauk. veidots ar atvasin. sufiksu -*(e)niek-*. Vsk. Nom. *pohd-neeks* (Voelkel 1879: 24), vāc. *der Töpfer* ‘podnieks’, *puoadenieks* (Tas *puoadenieks* taisij krāsine,... (Pietsch 1982: 74)), vāc. *der Ofensetzer* ‘krāsns mūrnieks’, dsk. Nom. *puoadenieke* (Māle par *puoadenieke*, truše par *slāgenieke* un akmines par pamate tap nu zeme sāne parbēgte (Pietsch 1982: 70)). Ar identisku nozīmi vsk. Nom. *krāsinmūrenieks* m. bez lietojuma tekstā. Saliktenis, kurā saudzēti vārdi *krāsne* un *mūrenieks*, skat. nosauk. „krāsns“ un „mūrnieks“.

4.9. Aplūkotās leksikas kopsavilkums

Celtniecības un amatniecības leksika sniedz priekšstatu par kursenieku sociāli ekonomisko un kultūrvēsturisko attīstību. Šīs leksikas cilmes analīze savukārt norāda uz šī baltu etnosa materiālās kultūras sakariem ar vācu un lietuviešu pārstāvjiem un tautu mijiedarbību. Kopumā 8 apakšgrupās raksturotas 157 reālijas un attiecīgi 220 nosaukumi. Katrā grupā saštopami aizguvumi no vācu valodas (~30-60%), lietuviešu valodas (~15-20%) un no šīm abām valodām aizgūto vārdu savienojumi vai salikteņi jeb hibrīdformas (~20-30%). Pēdējās nav saštopamas tikai vienā apakšgrupā – „Telpu tipi“. Vislielākais mantoto

vārdu īpatsvars saštopams apakšgrupā „Pagalms un tā labiekārtojums“ (55%). Fiksēti 2 neskaidras cilmes vārdi.

Pētītajā leksikā konstatēti arī vairāki vārdi vienas reālijas apzīmēšanai. ~20% no reālijām apakšgrupās „Ēku tipi“, „Konstruktīvie elementi un būvdetaļas“ un „Būvmateriāli“ ir saštopami leksiskie paralēlismi. Šiem variantiem piemīt laika papildkomponente, kad mantotu vārdu aizvieto kalks, piem., kursen. *ceļš* // *strāše* vai *krūms* // *štrūks*, vai aizguvumam no lietuviešu valodas paralēli lietots kalks no vācu valodas, piem., *laņģinīčas* // *finšterlādē* // *luoagelāds* ‘loga slēģis’. Šī parādība, iespējams, sniedz norādes par nosaukumu parādīšanos laiku kursenieku leksikā. Proti, liela daļa leksikas, ko var vispārīgi attiecināt uz dzīves telpu, ne tikai ēkas konstruktīvo sistēmu, specifiskām ēku daļām vai būvdetaļām, ko pārzina amata meistari, varētu būt ienākusi kursenieku valodā ar vāciski runājošo atpūtnieku pieplūdumu Kuršu kāpās 19. gs.–20. gs., līdz ar to šī daļa leksikas uzskatāma par salīdzinoši jaunu. Apskatītajā leksikā paralēlnosaukumu – salikteņu vai vārdkopu – rašanos var izskaidrot ar spēcīgo vācu valodas, mazāk – lietuviešu valodas ietekmi; nav novēroti no asociācijām motivēti reāliju nosaukumi. Ņemot vērā to, ka nav izveidojusies rakstītā kursenieku valoda, paralēlismi norāda uz runātās valodas elastību, dinamiku un spēju uzņemt jaunas leksiskās vienības, taču vienlaikus – uz nespēju un droši vien arī vajadzības trūkumu aizguvumiem pretnostatīt ar savas valodas līdzekļiem radītus reālijas nosaukumus.

SECINĀJUMI

1. Kuršu kāpa ir unikāla teritorija gan tās dabas objektu, gan savdabīga materiālās un nemateriālās kultūras mantojuma dēļ. Citviet Eiropā šādas spilgti savdabīgas kombinācijas nav, tādēļ īpaši svarīgi ir apzināties kursenieku kā kuršu pēcteču tautas būvmākslas vērtību un tās lomu etniskās identitātes veidošanā.
2. Tradicionālā dzīvesveida un dzīves telpas materiālās vērtības, caur kurām iespējams skaidrot sarežģītos kursenieku valodas lietošanas un tās formēšanās procesus, ir klātesošas Kuršu kāpās. Lai arī valoda ir praktiski izzudusi un nav spējusi izdzīvot līdz mūsdienām un funkcionēt tās dabiskajā telpā, kursenieku valoda kā nozīmīga tradicionālās kultūras un kursenieku identitātes sastāvdaļa, pienācīgi parādīta līdzās materiālajam mantojumam, var veicināt teritorijas nemateriālā kultūras mantojuma tradīciju saglabāšanu, popularizēšanu un pārmantojamību.
3. No lingvistiskā aspekta kursenieku valoda ir latviešu valodas dialekts, kas izveidojies uz vidus dialekta zemgalisko un kursisko, kā arī lībiskā dialekta Kurzemes izlokšņu pamata, un latviešu valodas ģeolekts. No sociolingvistiskā un etnopsiholoģiskā aspekta to var uzskatīt par nošķirtu un patstāvīgu baltu grupas valodu un Kuršu kāpu zvejnieku sociolektu.
4. Zvejnieku sētas celtniecības tematiskā leksika ir viens no vērtīgākajiem materiālās kultūras iemiesotājiem, kas arī šodien var sniegt visaptverošu ieskatu kursenieku būvmākslā un dzīves telpas redzējumā etnosa veidošanās un paštāvēšanas laikā.
5. Kursenieku zvejnieku sētas uzbūve un iekārtojums liecina par praktiskumu un radošumu, kas balstīts ierobežotās vietas un apstākļu radītajos nosacījumos (kāpu pārvietošanās, zvejniecība kā galvenais iztikas avots, ierobežotie būvniecības materiāli Kuršu kāpās, svarīgs satiksmes ceļš caur kāpām, saimnieciski apsvērumi u.tml.). Ēku funkcionāli telpiskā skaidrība un arhitektūras detaļu izsmalcinātība liecina par organisku apbūves vienību, kurā saglabāta kurseniekiem raksturīgā kultūras savdabība, ko lielā mērā ietekmējušas un formējušas prūšu, vācu un vēlāk arī lietuviešu amatnieku un celtniecības meistaru prasmes.
6. Zvejnieku sētas un to elementu reāliju lingvistiskais ietērs liecina par unikālu valodas materiālu, kurā jūtama cietzemes kaimiņu lietuviešu ietekme, turklāt ar šai valodai raksturīgo slavu leksikas uzslāņojumu (*rukūžs, slāgs, lente, budavāns, kukne, trušs, spīns* u.c.) un vācu būvkultūras ietekme, kas kursenieku valodā izpaužas galvenokārt kā telpas, tā daudzu reāliju nosaukumos (*mālis, šuršteinis, šindelis, rosgartens, flīderis, fīnsterlāde, bakōve, dakpane, stīgile* u.c.).

7. Kursenieku valodā reāliju nosaukšanai apskatītajā leksikā lietoti vārdi, vārdu savienojumi, salikteņi un vārdkopas salikteņu vietā. Salikteņos var novērot vislielāko citu valodu ietekmi, kas veidojusies valodu kontaktu rezultātā, un tiem paralēli nereti lietots vārdkopnosaukums (*budevatemalk//budavate malke, latesêts//late sêts* u.c.). Vārdkopas, kas veidotas pēc citas valodas parauga, un salikteņi visbiežāk motivāciju raduši vācu un lietuviešu valodā (*budavāne mēstars, slāge spars, kukinmašins* u.c.) vai viena no komponentēm ir mantota, otra – aizgūta (*krāsine kruķe, luoagerāms* u.c.).
8. No 8 apakšgrupās apskatītajām 157 reālijām un attiecīgi 220 nosaukumiem, aizguvumi no vācu valodas ir ~55%, lietuviešu valodas ~20%, no šīm abām valodām aizgūtu vārdu savienojumi vai salikteņi jeb hibrīdformas ~30% no visiem nosaukumiem.
9. Aizguvumi gan no ģermāņu valodām caur latviešu vai lietuviešu valodu, gan vācu valodas un lietuviešu valodas tiešu kontaktu ceļā liecina par kursenieku lielu pārtautošanas iespaidu un valodas prestiža zudumu pašu kursenieku acīs. Hibrīdformas (*slāge štuoals, mālire darbes, luoagelāds* u.c.) gan vārdkopās, gan salikteņos liecina par šo iespaidu sajaukumu un apsīkušas spējas radīt jaunus dažādu nojēgumu nosaukumus ar savas valodas līdzekļiem.
10. Kursenieku valodā sastopama ne tikai mantotā, baltu valodām kopīgā leksika, bet arī leksika, kas Kurzemē bija aizgūta no senajām vācu vai slāvu valodām, piem., *būde, skūns, kambure, ištuba* u.c.
11. Savdabīga kursenieku celtniecības leksikas iezīme ir nosaukumu attiecināšana uz vispārīgo, lielāko reālijas telpisko veidojumu, nešķirot konkrētas veidojuma daļas vai detaļas, piem., kursen. *ģēvele* attiecināts uz kori, zelmini vai dzegu, tātad ēkas jumta daļu kopumā, taču nav iespējams šķirt nosaukto ēku daļu veidojošos elementus. Šāda tendence novērota viscaur aplūkotajā leksikā, un to var skaidrot ar Kuršu kāpu iecelotāju salīdzinoši ierobežotu ar ēku celtniecību saištīto vārdu krājumu, jo sabiedrības zemāko kārtu pārstāvjiem celtniecības leksika bija sveša. Bija zināmi tikai būtiskāko ēku daļu un elementu nosaukumi, pārējie, augot zināšanu līmenim un vajdzībām, tika radīti ar savas valodas līdzekļiem vai patapināti no dzirdētā.
12. Tematiskās leksikas izpēte sniedz etnolingvistiskas atziņas par jēdzieniem, kas nosauc kursenieku materiālajai kultūrai un dzīves telpai raksturīgus jēdzienus, taču tie jāskata kopsakarībā ar kursenieku valodas fonētikas pētījumiem. Pētītās tematiskās grupas leksika nesniedz nepārprotamas ziņas par kursenieku izcelšanās areālu.
13. Salīdzinot apskatīto leksiku ar latviešu valodas dialektālo leksiku, konstatētās atbilstmes raksturo salīdzinoši lielu areālu: Kurzemē (gan DR daļā un piekraštes zonā, gan Z daļā un vidienē), Zemgalē (pierobeža un teritorija līdz aptuveni Dobelei) un

tagadējās Zemgales, Kurzemes novadu pierobežā (Tume, Džūkšte, Milzkalne, Smārde u.c.).

14. Kursenieku valodas zvejnieku sētas un tās elementu nosaukumi liecina, ka aplūkotā tematiskā leksikas grupa veidojusies uz Kurzemē esošo latviešu valodas izlokšņu bāzes, tomēr tā laika gaitā citu valodu ietekmē veidojusies atšķirīga no kursenieku valodas pamatleksikas.
15. Darbā atlasītā, bet neaplūkotā tematisko apakšgrupu leksika (būvniecības instrumenti un iekštelpu arhitektūras nosaukumi), kā arī celtniecības diskursā atlasītās citu vārdšķiru leksikas vienības dod iespēju tālākiem kursenieku valodas leksikas pētījumiem. Līdzās apzinātajiem avotiem ieteicami leksikas meklējumi citos avotos, kur būtu rodami gan šajā darbā apkopotā materiāla iztrūkstošo reāliju nosaukumi, gan skaidrojumi par valodas attieksmēm ar kursenieku etnosa kultūrainu.
16. Iegūto materiālu iespējams skatīt plašākā baltu kultūru areālā, piem., salīdzinot to ar latviešu valodas Kurzemes un Vidzemes piekraštes vai lietuviešu valodas piekraštes celtniecības un amatniecības leksiku.

BIBLIOGRĀFIJA

Literatūra un avoti:

1. Apinis P. (red.). 2002. *Latvijas Enciklopēdiskā vārdnīca*. Rīga: Nacionālais apgāds.
2. Bacevičius E. 2004. Poledinēs baidomosios žvejybos pietryčių Baltijos lagūnose biologiniai pagrindai, žvejojimo technika ir tradicija (XIX–XX a. pirmoji pusė). *Jūra ir aplinka*. Nr. 1 (10). Klaipėda.
3. Baldunčiks J. 1989. *Anglicismi latviešu valodā*. Rīga: Zinātne.
4. Baltiņš M., Druvieta I. 2017. *Ceļavējš cilvēku ciltij: valoda sabiedrībā*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
5. Bartamiński J. 2017. Ethnolinguistics in the year 2016. *Ethnolinguistic*. Lublin.
6. Bezenberger A. 1888. *Über die Sprache der preußischen Letten*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht's Verlag.
7. Bezenberger A. 1889. *Die Kurische Nehrung und ihre Bewohner*. Stuttgart: Verlag von J. Engelhorn.
8. Bušmane B. 1989. *Nīcas izloksne*. Rīga: Zinātne.
9. (LVDA-L) – Bušmane B., Laumane B., Stafecka A. u.c. 1999. *Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika*. Rīga: Zinātne.
10. Bušmane B., Kagaine E. 2003. Latviešu dialektālā leksikoloģija lingvistiskā, areālā un kultūrvēsturiskā skatījumā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*. 54. sēj., A daļa. Rīga.
11. Bušmane B. 2010. Jura Plāķa darbā “Kursenieku valoda” apkopotā leksika LVDA materiālu kontekstā. *Linguistica Lettica T. 19*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
12. Bušs O., Dambe V. 1985. Ricahrd Pietsch. Fischerleben auf der Kurischen Nehrung (rec.). *Baltistica*. T.21(1). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
13. Bušs O. 2007. Kursenieku valoda. Mirkliis pirms mūžības. *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
14. Butkevičius I. 1958. Kuršių Neringos žveju gyvenamieji namai. *Iš Lietuvių kultūros istorijos*. T. 1. Vilnius.
15. Butkus V. 2019. *Lietuvių ir latvių literatūriniai dialogai: Straipsniai. Recenzijos*. Šiauliai-Vilnius.
16. Demereckas K., (sud.). 2011. *Nerijos tradicinė architektūra*. Klaipėda: Libra Memelensis.
17. Demereckas K. 2012. *Kuršių Nerija senuose atvirukuose*. Klaipėda: Libra Memelensis.
18. Detlefzenas R. 1995. *Rytų Prūsijos kaimo namai ir medinės bažnyčios*. Vilnius: Mintis.
19. Dini P. U. 2000. *Baltu valodas*. Rīga: Jānis Roze.
20. Dini P. U. 2014. *Foundations of Baltic languages*. Vilnius: Eugrimas.

21. Dravnieks J. 1910. *Deutsch-lettisches Wörterbuch*. Rīga: E.I. Sichmann.
22. Druviete I. 1998. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
23. Druviete I. 2016. Latviešu valoda pasaules sociolingvistisko procesu kontekstā. *Valodas situācija Latvijā: 2010–2015. Sociolingvistisks pētījums*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
24. Endzelīns J. 1931, (1979). Par kurseniekiem un viņu valodu. *Darbu izlase III (1)*. Rīga.
25. Endzelīns J. 1933, (1980). Kurši un kursenieki. *Darbu izlase III (2)*. Rīga.
26. Ēdelmane I., Ozola Ā. 2003. *Latviešu valodas augu nosaukumi*. Rīga: Augsburgas institūts.
27. Fāters H. 2010. *Ievads valodniecībā*. Rīga: Zinātne.
28. Freimane I. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
29. Gudelis V. 1979. *The Quaternary History of the Baltic*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
30. Gudelis V. 1998. *The Lithuanian offshore and coast of the Baltic Sea*. Vilnius: Lietuvos mokslas.
31. (LKA-L) – Grinaveckienė E., Jonaitytė A., Lipskienė J. u.c. 1977. *Lietuvių kalbos atlasas. I. Leksika*. Vilnius: Mokslas.
32. Ivanickaja A. 2015. *Herta Detzkeit-Paul. Iššifruotas rankraštis (apie 1980)*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto rankraštinių archyvas, KNKKA.
33. Ivanickaja A. 2017. XVIII a. kuršininkų kalbos žodžių rankraštinių registras. *Res Humanitariae XXI*. Klaipėda: Klaipėda University Press.
34. Ivanickaja A., Kiseliūnaitė D. 2015. Kuršių nerijos kuršininkų tarmės nykimo požymiai: daiktavardžių linksniavimo pokyčiai rašytiniuose paminkluose. *Baltiška, tautinė, regioninė savimonė baltų literatūrose ir kultūrose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
35. Jansone I. 2014. Latviešu valoda 18. gadsimta Ērgemes evaņģēliski luteriskās draudzes metriku grāmatās. *Baltu filoloģija*. XXIII (1). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
36. Jaunzems J. 1943. *Kurzemes sēta*. Rīga: V. Tepfera izdevums.
37. Kagaine E., (atb. red.). 2005. *Latviešu izlokšņu vārdnīca. Prospekts*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
38. Kapenieks K. 2013. *Kursenieku etniskā kopiena XIX gadsimta beigās – XX gadsimta pirmajā pusē: skaits, izvietojums, vēstures procesi*. Latvijas Universitātes promocijas darbs. Rīga.

39. Karulis K. 2001. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots.
40. Kiseliūnaitē D. 2008. Kuršu kāpu kursenieku etnonīmi: vēsturiskie, politiskie un sociālie aspekti. *Valodniecības raksti*. 1. Rīga: LU aģentūra „Latviešu valodas institūts”.
41. Kiseliūnaitē D. 2010. *Pamarių sakmės*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
42. Kiseliūnaitē D. 2016. The sociolinguistic evaluation and recording of the dying Kursenieku language. *Language Documentation and Conservation in Europe*. Special Publication No. 9. Hawai‘i: University of Hawai‘i Press.
43. Kiseliūnaitē D., Jakulytė D. 2017. Digital Archive of Language and Ethnic Culture in Curonian Spit. *Proceedings of the 21st FEL Conference, Communities in Control: Learning tools and strategies for multilingual endangered language communities*. Foundation for Endangered Languages.
44. Kiseliūnaitē D. 2018. Žinios ir naratyvas apie gimtosios kalbos kilmę: Kuršių nerijos kuršininkų atvejis. *Vakarykščio pasaulio atgarsiai*. Vilnius:Lietuvos dailės muziejus.
45. Kļaviņš P. 2008. *Profesora J. Endzelīna atbildes. Rīgas Latviešu biedrības valodniecības nodaļas sēžu protokoli 1933 – 1942*. Rīga.
46. Krasnais V. 1938. Lietava. *Latviešu kolonijas*. Rīga: Latvju nacionālās jaunatnes savienības izdevums.
47. Kupše A. 2002. *Arhitektūras ABC: Terminī, Vēsturiskie stili, Virzieni*. Liepāja: LPA izdevniecība LiePA.
48. Kursīte J. 2007. Ievads. *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
49. Kursīte J. 2007b. Oļģerta Auna Kuršu kāpu fotogrāfijas (pirmpublicējumi). *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
50. Kursīte J. 2009. *Tautlietu vārdene*. Rīga: Nemateriālā kultūras mantojuma valsts aģentūra.
51. Kurzemiece I. 2002. *Žogu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs*. Latvijas Universitātes promocijas darbs. Rīga.
52. Kwauka, Pietsch R. 1987. *Kurisches Wörterbuch*. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk.
53. Ķauķīte S. 2018. Runa, rakstība, domāšana. *Nacionālās identitātes sociolingvistikie aspekti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
54. Laime S. 2007. Kuršu kāpu iedzīvotāji akmens laikmetā. *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
55. Laime S. 2007b. Kāda ceļojuma fotošāsts. Gunta Eniņa Kuršu kāpu fotogrāfijas. *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

56. Laua A. 1969. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga: Zvaigzne.
57. Malvess R. 2007. Ceļojuma iespaidi Kuršu kāpās 1932. g. novembrī. *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
58. Markus-Narvila L. 2011. *Rucavas izloksnes vārdnīca: leksikogrāfiskais un leksiskais aspekts*. Liepājas Universitātes promocijas darbs. Liepāja.
59. Mīlenbahs K. 1923–1932. *Latviešu valodas vārdnīca*. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.–4. sējums. Rīga.
60. Mogharbel E. Ch. 1993. *Nehrungkurisch. Dokumentation einer moribunden Sprache*. Frankfurt am Main: Hector.
61. Morkūnas K., Sabaliauskas A. 1959. Kuršių Neringos žvejų lietuvių tarmė ir lietuvių kalbos įtaka šių žvejų latvių kalbai. *Lietuvių kalbotyros klausimu II*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
62. Paegle Dz. 2005. Ievads latviešu dialektoloģijā. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
63. Pallas, P. S. 1789. *Linguarum Totius Orbis Vocabularia Comparativa*. Petropoli: Typis Iohannis Caroli Schnoor.
64. Perminas K. 2015. XIX–XX a. Pirmosios pusės žvejybos verslai Kuršių marių regione. *Tiltai*. 3. Klaipėda: Klaipėda University.
65. Pietsch R. 1982. *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*. Berlin: Verlag Ulrich Camen.
66. Pietsch R. 1991. *Deutsch-kurisches Wörterbuch*. Lüneburg: Verlag norddeutsches Kulturwerk.
67. Plāķis J. 1927. Kursenieku valoda. *Latvijas universitātes raksti (Acta universitatis Latviensis XVI)*. Rīga.
68. Plāķis J. 1933. *Kursenieki jeb Kuršu kāpu iedzīvotāji*. Universitas. Nr. 2. Rīga.
69. Plāķis J. 1937. *Kuršu kāpas un kursenieki*. Kurša / Senātne un Māksla. II. Rīga.
70. Požarnova V. 2018. Multilingvisms un nacionālā identitāte Indijas Republikā. *Nacionālās identitātes sociolingvistiķie aspekti*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
71. Reķēna A. 1975. *Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās*. Rīga: Zinātne.
72. Rudzīte M. 1964. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
73. Sabaļausks A. 2002. *Mēs – balti*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra.
74. Sarkanis A. 2017. Izloksne, dialekts, valoda un identitāte sociālpolitiskā aspektā. *Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis*. 71. sēj. 4. num. Rīga.
75. Sehwers J. 1953. *Sprachlich- Kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen*. Berlin: Druck Erich Blaschker.

76. Schmid W. P. 1989. *Das Nehrungskurische, ein sprachhistorischer Überblick*. Mainz/Stuttgart.
77. Stafecka A., Markus-Narvila L. (sašt.). 2016. *Avoti vēl neizsīksl. Latviešu valodas dialekti 21. gadsimtā*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
78. Stranzy P. 2005. *Encyclopedia of Linguistics*. New York: Fitzroy Dearborn.
79. Šmits P. 1933. *Kuršu kāpu folklorā*. Rīga: Latviešu folkloras krātuves materiāli.
80. Urbutis V. 1993. Richard Pieštch. Deutsch-kurisches Wöretbuch (rec.). *Baltištica*. T. 28 (2). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
81. Urbutis V. 1979. Paul Kwauka, Richard Pietsch, Kurisches Wörterbuch (rec.). *Baltištica*. T. 15 (2). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
82. Vanags P. 1999. Kursenieki un to valoda Latvijas un latviešu pētījumos un publikācijās. *Baltu filoloģija*. T. VIII. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
83. Voelkel M. I. A. 1879. *Die lettische Sprachreſte auf der Kurischen Nehrung. "Programm [No. 18]" (Offentliche Prüfung aller Klassen) - Städtisches Realschule 1. Ordnung zu Tilsit*. Tilsit: Druck von J. Reyländer & Sohn.
84. Zariņš H. 1933. Brauciens pa kuršu zemi. *Kuršu zeme un ļaudis (Vērojumu un atmiņu grāmata)*. Rīga: "Brīvās Zemes" izdevums.
85. Zālīte M. 2007. Intervija ar Lizeloti Šraiberi. *Kursenieki mainīgajā pasaulē*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.

Arhīvu vai citi npublicēti materiāli:

1. (ISB 2017) – (b.a.). (b.g.). A. Barisa (*Aroydas Barysas*) filmas "Išbarštyti žodžiai" atšifrējums. KNKKA.
2. (IKN) – Bariss A. (*Aroydas Barysas*) filma "Įsimylėję Kuršių neriją" npublicētā versija [sk. 10.01.2018].
3. (ISBf) – Bariss A. (*Aroydas Barysas*). 2017. Filma "Išbarštyti žodžiai" [sk. 25.01.2019.].
4. Detzkeit H. 1980. Aštoni dažādi H. Deckaites rakstīti teksti kursenieku un vācu valodā. KNKKA.
5. Kiseliūnaitē D. 2019. Informācija no valodnieces D. Kiseliūnaites 2019. g. janvāris-maijs.
6. (LVDA mater.) – LU Latviešu valoda institūta Latviešu valodas dialektu atlanta arhīva materiāli [sk. 20.05.2019].
7. (LVLA mater.) – LU Latviešu valoda institūta leksikogrāfijas arhīva materiāli [sk. 20.05.2019].

8. (N-MUZ) – Muzeja–etnogrāfiskās zvejnieku sētas ekspozīciju apraksti, Nida [sk. 11.11.2018].
9. Pugel M. 2012. D. Kiseļūnaites intervijas ar nidenieku M. Pugeli (*Martin Pugel*) atšifrējums. KNKKA.

Vārdnīcas tiešsaištē:

1. (LT-LV) – Balkevičs J., Balode L., Bojāte A., Subatnieks V. 1995. *Lietuviešu–latviešu vārdnīca*. Pieejams tiešsaištē: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=2&r=10631062&f=1> [sk. 10.04.2019.].
2. (VĀC-LV) – Andersone I., Vjaterē L. 2004. *Vācu – latviešu vārdnīca*. Pieejams tiešsaištē: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=2&r=10311062&f=1> [sk. 10.04.2019.].
3. (LV-ANG) – Belzēja Z., Birzvalka I., Jurka L., Mozere R., Raškeviča J., Treilons A. (b.g.). *Angļu–latviešu vārdnīca*. Pieejams tiešsaištē: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=2&r=10331062&f=1> [sk. 10.04.2019.].
4. (LKŽ) – Naktinienē G. (vyr.red.), Paulauskas J., Petrokienē R., Vitkauskas V., Zabarskaitē J. 2005. *Lietuvių kalbos žodyno*. Pieejams tiešsaištē: <http://www.lkz.lt/> [sk. 10.04.2019.].
5. (TermV) – (b.a.). 1999, 2009. Terminu un svešvārdu skaidrojošā vārdnīca. Pieejams tiešsaištē: <https://www.letonika.lv/groups/default.aspx?g=1&r=1107&f=1> [sk. 10.05.2019.].
6. (AkadTerm) – (b.a.). (b.g.). Latvijas Zinātņu akadēmijas Akadēmiskā terminu datubāze *Akad Term*. Pieejams tiešsaištē: <http://termini.lza.lv/term.php> [sk. 10.05.2019.].
7. (DUD) – (b.a.). (b.g.). *DUDEN Wörterbuch*. Pieejams tiešsaištē: <https://www.duden.de/woerterbuch> [sk. 10.05.2019.].
8. (DWDS) – (b.a.). (b.g.). *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*. Pieejams tiešsaištē: <https://www.dwds.de/> [sk. 10.05.2019.].
9. (LKEŽDB) – (b.a.). (b.g.). *Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė*. Pieejams tiešsaištē: <http://etimologija.baltnexus.lt/> [sk. 10.04.2019.].
10. (ME) – Mīlenbahs K., Endzelīns J. (1923–1932). *Latviešu valodas vārdnīca* (elektroniskā versija). Pieejams tiešsaištē: <https://tezaurs.lv/mev/index.html> [sk. 10.04.2019.].

11. (EH) – Luther M. (1586). *Enchiridion* (K. Mīlenbaha un J. Endzelīna "Latviešu valodas vārdnīcas" elektroniskajā versijā). Pieejams tiešsaištē: <https://tezaurs.lv/mev/index.html> [sk. 10.04.2019.].
12. (LLVV) – (b.a.). 1972-1996. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. Pieejams tiešsaištē: <https://tezaurs.lv/llvv/> [sk. 10.04.2019.].
13. (Tezaurs) – Spektors A. (sast.). 2009–2019. *Tēzaurs vārdnīca*. Pieejams tiešsaištē: <https://tezaurs.lv/> [sk. 10.04.2019.].

Citi resursi tiešsaištē:

1. (KNKKA) – (b.a.). (b.g.). *Kuršių nerijos kuršininkų kalbos ir etninės kultūros archyvas*. Pieejams tiešsaištē: <http://nerija.ku.lt:8080/knkka/> [sk. 13.03.2019].
2. (LV-D) – (b.a.). (b.g.). Latvijas Daba. Sugu enciklopēdija. *Viendīgļlapju klase (Monocotyledoneae (Liliopsida))*. Pieejams tiešsaištē: <https://www.latvijasdaba.lv/audi/sistemiskais-raditajs/monocotyledoneae/> [sk. 13.03.2019].
3. Česnulevičius A., Morkūnaitė R., Baurėnas A., Bevainis L., Ovodas D. 2017. Earth System Dynamics, 8. *Intensity of geodynamic processes in the Lithuanian part of Curonian Spit*. Pieejams tiešsaištē: https://www.researchgate.net/publication/318005389_Intensity_of_geodynamic_processes_in_the_Lithuanian_part_of_the_Curonian_Spit [sk. 20.05.2019.].
4. Jones M. P. 2013. European Parliament Committees. *Apdraudētās valodas un valodu daudzveidība Eiropas Savienībā. Kopsavilkums*. Pieejams tiešsaištē: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT\(2013\)495851\(SUM01\)_LV.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/495851/IPOL-CULT_NT(2013)495851(SUM01)_LV.pdf) [sk. 03.04.2019.].
5. (DK-P) – Kiseliūnaitė D. (b.g.). *Paskutiniai kuršininkų karta. Etninės kultūros ir kalbos relikvai*. Pieejams tiešsaištē: <http://www.spauda.lt/voruta/tekstai/kurshes.htm> [sk. 20.03.2019.].
6. (JK1) – Kursīte J. 2013. Latvijas Vēstnesis. *Par Auštrumprūsijas un Kurzemes vietvārdu slāšiem*. Pieejams tiešsaištē: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/82546> [sk. 20.04.2019.].
7. (LEV-KN) – (b.a.). 2002. Enciklopēdiskā vārdnīca. *Kuršu nērija*. Pieejams tiešsaištē: <https://datubazes.lanet.lv:5257/groups/default.aspx?title=Kur%C5%A1u%20n%C4%93rija/15108&q=kur%C5%A1u%20k%C4%81pa> [sk. 06.04.2019.].
8. (NER) – Kursių Nerijos Nacionalinis parkas (b.g.). *Sand-buried Villages*. Pieejams tiešsaištē: <http://www.nerija.lt/en/culture/settlements/sand-buried-villages> [sk. 06.04.2019.].

9. (NER-V) – Kursiņ Nerijos Nacionalinis parkas (b.g.). *Fishing villages*. Pieejams tiešsaištē: <http://www.nerija.lt/en/culture/settlements/fishing-villages> [sk. 06.04.2019.].
10. Šaudiņa V. 2018. Latviešu valodas rokasgrāmata. *Valodu saskare, kontakti*. Pieejams tiešsaištē: <http://valodasrokasgramata.lv/materials/1/20C83A83-7CC5-9C45-9949-854217786CCC> [sk. 13.03.2019.].
11. (UNESCO) – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (b.g.). *World Heritage List*. Pieejams tiešsaištē: <http://whc.unesco.org/en/list/> [sk. 03.04.2019.].
12. (UNESCO-LT) – Department of Cultural Heritage under the Ministry of Culture (b.g.). *World heritage objects in Lithuania*. Pieejams tiešsaištē: <http://www.kpd.lt/en/main-menu/heritage-in-lithuania/world-heritage-objects-in-lithuania.html> [sk. 03.04.2019.].
13. Vulāne A. 2018. Latviešu valodas rokasgrāmata. *Etnolingvisko pētījumu avoti*. Pieejams tiešsaištē: <http://valodasrokasgramata.lv/materials/1/81B7D8A6-7FDA-69D0-38E3-E8C1DF236D60> [sk. 13.03.2019.].

PIELIKUMI

1. pielikums

„Iekštelpu arhitektūras un būvniecības elementu nosaukumi kursenieku valodā”

Valodas materiāla atlasei izmantoti avoti:

1. VLK - Voelkel M. *Die Lettischen Sprachreste auf der Kurischen Nehrung*, 1879.
2. BecS / BecV - Bezenberger A. *Ueber die Sprache der preussischen Letten*, 1888.
3. KuV - Plāķis J. *Kursenieku valoda*, 1927.
4. KKF - Šmits P. *Kuršu kāpu folklorā*, 1933.
5. FNK - Pietsch R. *Fischerleben auf der Kurischen Nehrung*, 1982.
6. KW - Kwauka P., Pietsch R. *Kurisches Wörterbuch*, 1987.
7. DKW - Pietsch R. *Deutsch Kurisches Wörterbuch*, 1991.
8. Mogh - Mogharbel E. Ch. *Nehrungskurisch. Dokumentation einer moribunden Sprache*, 1993.
9. HD - Deztkait H. Teksti kursenieku un vācu valodā, 1980, un Ivanickaja A. *Kuršininku tarmės rašytiniai paminklai: Hertos Deckait rankraštinų tekstų daiktavardžių linksniavimas*.
10. ISB - Bariss A. (*Arvydas Barysas*) filma “Išbarštyti žodžiai” (2017, ISBf) un tās atšifrējums (ISB 2017).

tematiskā grupa	vārdšķ.	termiņš	kursenieku valodā	Sk.	Locīj.	avots	lpp	piemērs	vācu valodā
iekštelpas	subst.	(loga) aizkars	fêrung f.	sg	Nom	KW	32		die Gardine
iekštelpas			fêrunge f.	sg	Nom	DKW	132		die Gardine
iekštelpas			luoage fêrungs f.	sg	Nom	DKW	118		Fenstervorhang
iekštelpas	subst.	aizkars, priekškars	fêrungs m.	sg	Nom	KW	32		Vorhang
iekštelpas	subst.	sols	benkjis	sg	Nom	VLS	7		Bank
iekštelpas			benke f.	sg	Nom	DKW	58		Bank
iekštelpas			beņķis	sg	Nom	KuV	50		
iekštelpas			benke	pl	Nom	HD	26	Wēne βana štawe kats trys metir gare galds, dui benke un štuoles.	
iekštelpas			beņķ	sg	Gen	KKF	24	Viņš iet pirmuo kruog, grauž zirnelus, pārguļ uz beņķ .	
iekštelpas			beņķ	sg	Acc Gen nozī mē	KKF	24	Iet turpat pagulēt uz tuo beņķ .	
iekštelpas	subst.	ķeblis, taburete	krêsils m.	sg	Nom	KW	45		Hocker, Schemel
iekštelpas			krêsils m.	sg	Nom	DKW	169		der Hocker
iekštelpas	subst.	kāju sols, soliņš	krêslên f.	sg	Nom	KW	45		Fubank
iekštelpas	subst.	krêsls	štuoles	pl	Nom	HD	26	Wēne βana	

								štave kats trys metir gare galds, dui benke un štuoles.	
iekštelpas			štuoals	sg	Nom	KW	77		Stuhl
iekštelpas			krēslas	sg	Nom	KuV	63		
iekštelpas			štūoļe	sg	Nom	KuV	85		
iekštelpas		atzveltnes krēsls	krēsils m.	sg	Nom	DKW	270		der Sessel
iekštelpas	subst.	lampa	lamp f.	sg	Nom	KW	47		Lamp
iekštelpas			laņpis	sg	Nom	KuV	65		
			lāmpē f. II	sg	Nom	Mogh	245		Lamp, sk.224- 231
iekštelpas			lampis	sg	Nom	VLS	16		
iekštelpas	subst.	kumode	komōde, lāde f.	sg	Nom	DKW	188		die Kommode
iekštelpas			komode	sg	Nom	HD	30	Pa wēne luoge štave komode ar četrām šubladam.	
iekštelpas	subst.	lāde (kašte?, kumode?)	Kištes	sg	Nom (?)	HD	27	kade metir gare ir plate Kištes , kur štave us žetram kajam ta ka galds.	
iekštelpas	subst.	atvilktne	šubladam	pl	Acc	HD	30	Pa wēne luoge štave komode ar četrām šubladam.	
iekštelpas		plaukts, nodalījums plauktā, atvilktne galdā	rūm	sg	Nom	KW	68		Fach
iekštelpas	subst.	plaukts	rēgāl	sg	Nom	KW	67		Regal
iekštelpas	subst.	skapis	skappe	sg	Nom	VLS	29		Schaff
			skapē f. II	sg	Nom	Mogh	253		Schrank
iekštelpas			skaps m.	sg	Nom	DKW	262		der Schrank
iekštelpas			skaps m.	sg	Nom	DKW	276		der Spind
iekštelpas			skape	sg	Nom	KuV	80		
iekštelpas			Skapē	sg	Loc	HD	29	Skapē ir maize, kiauše, skutil ar swēšte, akmin puods ar šmulte,	
iekštelpas		sienas skapis	siene skaps m.	sg	Nom	DKW	325		der Wandschrank
iekštelpas		virtuves skapis	kukinskaps m.	sg	Nom	KW	45		Küchenschrank
iekštelpas		virtuves skapis	Kuknes skapē	sg	Loc	HD	29	Kuknes skapē ir rykes ir skutiles ir	

								puodile.	
iekštelpas		aukstumskapis	auštenates skapes	sg	Nom	FKN	90	..., tad auštenates skapes tuaora rēze dare nideve.	Kühlschränke gab es noch nicht.
iekštelpas	subst.	gulta	gulte	sg	Nom	HD	28	Kambura štawe wēne plate, diže gulte .	
iekštelpas			gūltā	sg	Nom	Mogh	242		Bett
iekštelpas			gulte	sg	Nom	HD	30	Ištuba štawe wiže diža gulte , ...	
iekštelpas			gultā	sg	Loc	KKF	24	Bommelsvītē vienc biedns cilēks guļ gultā -	
iekštelpas			gultā	sg	Loc	KKF	24	Vakarā ienāca ir pasēda pie mums gultā .	
iekštelpas			gultu	sg	Acc	KKF	23	Gultu nevar taisīt, malkas nevar kapāt, ...	
iekštelpas			gultā	sg	Loc	KKF	21	... un palicis visas duris ātdarīt ir licies gultā gulēt.	
iekštelpas			gūlta gūlta	sg	Nom	KuV	58		
iekštelpas			gulta	sg	Nom	VLS	11		der Bett
iekštelpas			gūlta NS	sg	Nom	BecS	30		der Bett
iekštelpas			gulte f.	sg	Nom	DKW	71		der Bett
iekštelpas			gult f.	sg	Nom	KW	35		der Bett
iekštelpas	subst.	galds	galds m.	sg	Nom	KW	33		Tisch
iekštelpas			galds	sg	Nom	HD	26	Wēne βana štawe kats trys metir gare galds , dui benke un štuoles.	
iekštelpas			galds	sg	Nom	HD	27	kade metir gare ir plate Kīstes, kur štawe us žetram kajam ta ka galds .	
iekštelpas			gālds	sg	Nom	KuV	56		
iekštelpas			galds	sg	Nom	VLS	11		der Tisch
iekštelpas			gāldē K	sg	Gen	BecS	24		des Tisches
iekštelpas			gālds (gālds) LF	sg	Nom	BecS	30		der Tisch
iekštelpas			gālds NS	sg	Nom	BecS	30		
iekštelpas			gāldu K	sg	Acc (?)	BecS	30		Tisch
iekštelpas			gāldu M	sg	Acc (?)	BecS	30		Tisch

iekštelpas			gālda E	sg	Gen	BecS	30		des Tisches
iekštelpas		galdiņš	gāldilis	sg	Nom	BecS	44		Tischchen
iekštelpas		galdiņš	galdil f.	sg	Nom	KW	33		Tischchen
iekštelpas			galdil	sg	Gen	HD	29	Apakša pa magia galdil ir bakraute wiße grape.	
iekštelpas		uz galda	uf gāldu K, NP, Nsk	sg	Gen	BecS	45		auf den Tisch
iekštelpas		uz galda	uf gālda SI	sg	Gen	BecS	46		auf den Tisch
iekštelpas		no galda	nu gālda LF	sg	Gen	BecS	46		von dem Tisch
iekštelpas			nū gālda K	sg	Gen	BecS	46		von dem Tisch
iekštelpas			nū gālda M	sg	Gen	BecS	46		von dem Tisch
iekštelpas			of gāldu K, KI, M (?)	sg	Gen	BecS	47		auf den Tisch
iekštelpas			of gālda Pk I (?)	sg	Gen	BecS	47		auf den Tisch
iekštelpas		aiz galda	af gālda	sg	Gen	BecS	117		hinter dem Tische
iekštelpas			gālds m.	sg	Nom	DKW	113		der Eßtisch
iekštelpas			galds m.	sg	Nom	DKW	292		der Tisch
iekštelpas	subst.	rakšts (tapetē, uz sienas)	bīldires	pl	Acc	FKN	76	Pa satvērtes ruoakes atserade par mums bernams tie puikuoates bīldires.	das Muster
iekštelpas			rakštas	sg	Nom	KuV	76		
iekštelpas			rakšts	sg	Nom	KuV	76		
iekštelpas	subst.	glezna, attēls	bīldirs m. I	sg	Nom	Mogh	239		Bild

darbarīki	subst.	mūrnieka ķelle	mēnte f.	sg	Nom	DKW	215		Mörtelkelle
darbarīki			ķelle	sg	Nom	KuV	62		
darbarīki			meņte	sg	Nom	KuV	67		
darbarīki	subst.	metrmērs	métire mērs m.	sg	Nom	DKW	211		Metermaß
darbarīki	subst.	knaibles	knīpstange f.	pl	Nom	DKW	186		Kneifzange
darbarīki			knīpstaņgas	pl	Nom	KuV	63		
darbarīki	subst.	ēvele	évils m.	sg	Nom	DKW	168		der Hobel
darbarīki			évils m.	sg	Nom	KW	32		der Hobel
darbarīki	subst.	āmurs	kūgils m.	sg	Nom	DKW	152		Hammer
darbarīki	subst.	urbis	graschts	sg	Nom	VLS	11		der Bohrer
darbarīki			vīnduls m.	sg	Nom	DKW	76		der Bohrer
darbarīki			vīnduls	sg	Nom	KW	83		der Bohrer
darbarīki			viñdulis	sg	Nom	KuV	90		
darbarīki	subst.	ilens	ihls	sg	Nom	VLS	12		Bfriemen, Schusteragle

darbarīki			īls m.	sg	Nom	DKW	37		Ahle
darbarīki			īl f.	sg	Nom	KW	35		Ahle
darbarīki			īls m.	sg	Nom	KW	35		Pfrim, Pfriem
darbarīki			īls	sg	Nom	KuV	58		
darbarīki	subst.	vīle	fil f.	sg	Nom	KW	32		Feile
darbarīki	subst.	kalts, cirtnis	kalts	sg	Nom	VLS	13		Stemmeifen, das Stemmeisen
darbarīki			kalt f.	sg	Nom	KW	41		das Stemmeisen
darbarīki			meisils f.	sg	Nom	KW	50		der Meißel
darbarīki			štēmīzir	sg	Nom	KW	77		das Stemmeisen
darbarīki			kal̄ts	sg	Nom	KuV	61		
darbarīki	subst.	spīles	skrūve f.	sg	Nom	DKW	348		Zwinge
darbarīki	subst.	cirvis	ciris	sg	Nom	KuV	52		
darbarīki	subst.	kāts	kāts m.	sg	Nom	KW	42		Stiel
darbarīki		cirvja kāts	cirekāts m.	sg	Nom	KW	28		Axtstiel
darbarīki	subst.	zāģis	zāģe f.	sg	Nom	DKW	249		die Säge
darbarīki			zāģe	sg	Nom	FKN	122		die Säge
darbarīki			zāģs	sg	Nom	KuV	91		
darbarīki		“vienrocis” , zāģis ar vienu rokturi	viēnraņķis	sg	Nom	KuV	90		
darbarīki		“divrocis”	gare diže suoabe zāģe	sg	Ins	FKN	70	Tas malks tap ar viene gare diže suoabe zāģe četire kampe zagate.	langen Schrotsäge
darbarīki	subst.	ota	pīnzils m.	sg	Nom	DKW	233		der Pinsel
darbarīki			pinzils	sg	Nom	KW	61		der Pinsel
darbarīki	subst.	“āzis”	buks	sg	Nom	FKN	122		Bock (Holzgestell)
darbarīki			augštes bukes	pl	Gen	FKN	70	..., uoazlike vinge us duies sataisētes augstes bukes.	hohe Holzböcke

2. pielikums

„Avotos neatraštās reālijas kursenieku valodā”

sākotnēji definētās, bet neatraštās reālijas	
reālijas, kas nav raksturīgas kursenieku zvejnieku sētai*	reālijas, ka raksturīgas kursenieku zvejnieku sētai, bet avotos šādā formulējumā vai vispār netika konstatētas
rija	paksis
pirts	stūra gludais paksis
ratnīca	brodiņi (atveres jumta galos)
tīklu būda	nošļaupti jumta gali
apaļkoks	kores dēļi
plēstu apaļkoku apšuvums	lievenis
tēsti vienpusēji baļķi	divslīpju jumts
tēsti divpusēji baļķi	četrslīpju jumts
kaļķu java	lubu jumts
pakulas	tupeles jeb dzērvītes niedru nostiprināšanai
dūmištaba, dūmnams	jumta kores garumā
ledus baļļas	pārsedze
	lūka ar paceļamu vāku
	saimnieku kambaris
	statņu konstrukcija ar guļbaļķu pildījumu
	vertikālu dēļu apšuvums
	starpsiena
	mēbeles
	guļbūve
	guļbaļķis
	akmens paviļas

*nav raksturīgas tādā izpratnē, kā tās saštopamas Kurzemes piekraštes zvejnieku sētās

3. pielikums

“Kursenieku zvejnieku sētas un tās elementu attēli”

1. att. Skats uz Preiļiem no putna lidojuma. Priekšplānā Kuršu līcis un pret to perpendikulāri kārtoti, izstieptas formas zemesgabali ar zvejnieku sētu būvēm (Demereckas 2012: 119).

2. att. Skats uz Pilkopu no putna lidojuma. Priekšplānā izstieptas formas zemesgabali ar zvejnieku sētu būvēm, fonā Kuršu līcis ar zvejnieku laivām (BAOš [16045]).

3. att. Skats uz Šatenurti (Jodkranti) no putna lidojuma. Priekšplānā dzīvojamā ēka ar dakstiņu jumtu, tās galā palīgēka (BAOš [4868]).

4. att. Dzīvojamās ēka bez skursteņa, priekšplānā dažādie žoga veidi (BAOšt [40635]).

5. att. Dzīvojamā ēka ar niedru jumtu Purvinē, Nidā. Priekšplānā dārziņi, norobežoti ar dēļu žogu un aka ar vindu, ~1927-1930. gadi (BAOšt [46334]).

Vāli būti, kad čia nufotografuotas senasis Purvynės gyvenamasis namas su šulinju. Iš „Die Kurische Nehrung“, 1927

6. att. Zvejnieku sēta priekšplānā aka ar vindu (BAOšt [119728]).

7. att. Zvejnieku sēta Nidas ziemeļu daļā. Dzīvojamai ēkai zelmiņa vējdēļu krustpunktā dzīvības koks, priekšplānā kārtis tiklu žāvēšanai un sakņu dārziņš (Demereckas 2012: 191).

8. att. Dzīvojamā ēka ar niedru jumtu, nošļautiem jumta galiem, štāga gaiļiem, bez skursteņa Jodkrantē (Demereckas 2012: 47).

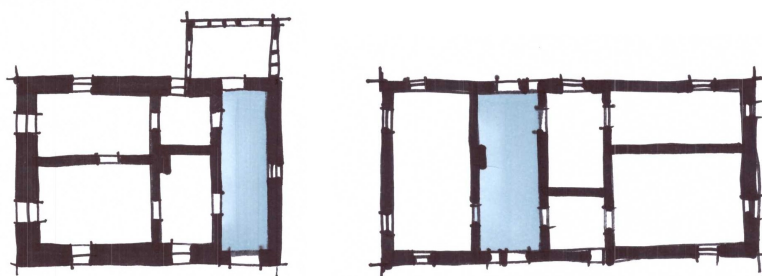
I. Simonaitytės bibliotekos AdM archyvo

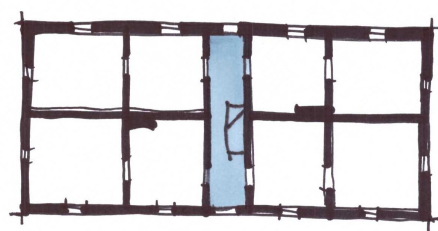
9. att. Dzīvojamā ēka ar niedru jumtu, nošļautiem jumta galiem, štāga gaiļiem, bez skursteņa 19. gs. beigās Nidā (Demereckas 2011: 216).

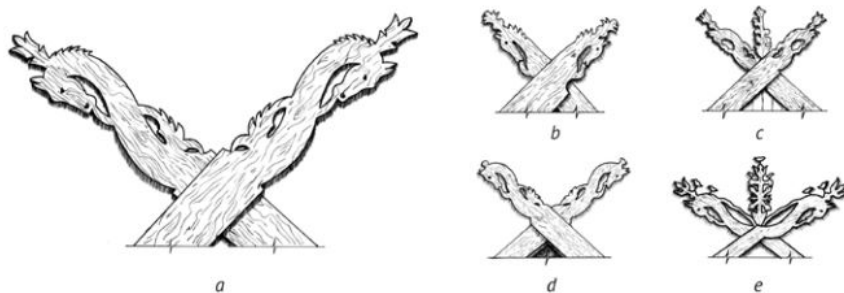
10. att. Divu pilnu galu dzīvojamā ēka Nidā. Jumts ar nošļautiem galiem, stāga gaiļiem, niedru jumtu (Demereckas 2011: 217).

11. att. Tradicionālas zvejnieku sētas dzīvojamais nams (divu galu plāns) - viena gala plāns (pa kreisi) ar virtuvi un trim istabām un nepilns divu galu plāns (pa labi) ar virtuvi un trim istabām, bet otrpus koridoram- viens vai divi kambari.

12. att. Tradicionālas zvejnieku sētas dzīvojamais nams (divu galu plāns) - pilns divu galu plāns. No koridora uz abām pusēm identisks viena pilna gala plānojums.

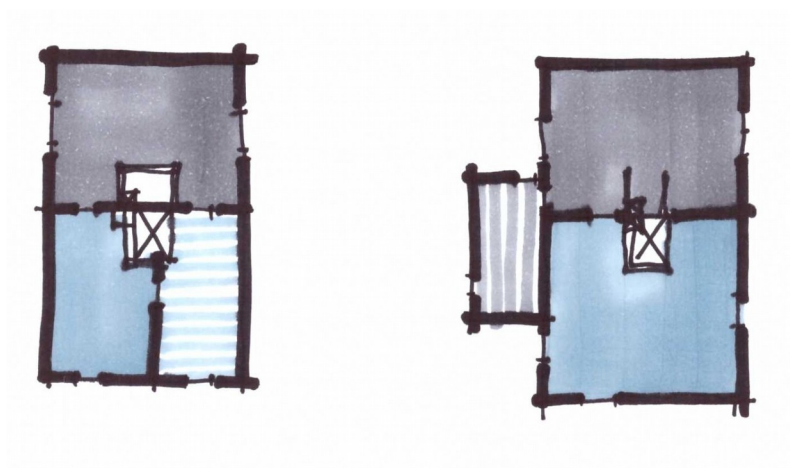
13. att. Daži kores daļā krusteniski izvietoti vējdēļu pagarinājumi, kuros izgriezti zirgu vai citu dabas elementi, saukti arī par zirdziņiem, visi piemēri Nidā (Demereckas 2011: 520).

14. att. Dzīvojamās ēkas zelmiņa fragments, Nida. Vējdēļu krustpunktā “šāga gaiļi” jeb zirdziņi, (Demereckas 2012: 296).

15. att. Zvejnieku sēta Rasītē. Dzīvojamā ēka krāsota divos toņos, ēkas korē stiprināts vimpelis (BAOš [44104]).

16.att. Senāko zvejnieku sētu dzīvojamās ēkas plāni (Nidā). Pusapjomu veido priekšnams ar atklātu pavardu, otru pusi - istaba. Dažkārt istabai blakus izvietots kambaris. Ārpus pamatapjoma bloķēta kūts vai klēts (autores skice, Detlefzenas 1995).

17. att. Dzīvojamā ēka Preiļos, jumts klāts ar koka lubiņām, fasāde bez dēļu apdares, priekšplānā saulespuķes, 1940. gads (BAOšt [50225]).

Kunstverlag für Ansichtspostkarten v. R. Minsloff, Tilsit.

18. att. Fonā dzīvojamās ēkas fragments: ornamentāli rotāta loga aploda un vertikālu dēļu un latu fasādes apdare, ~1889-1902. gadi (BAOšt [4841]).

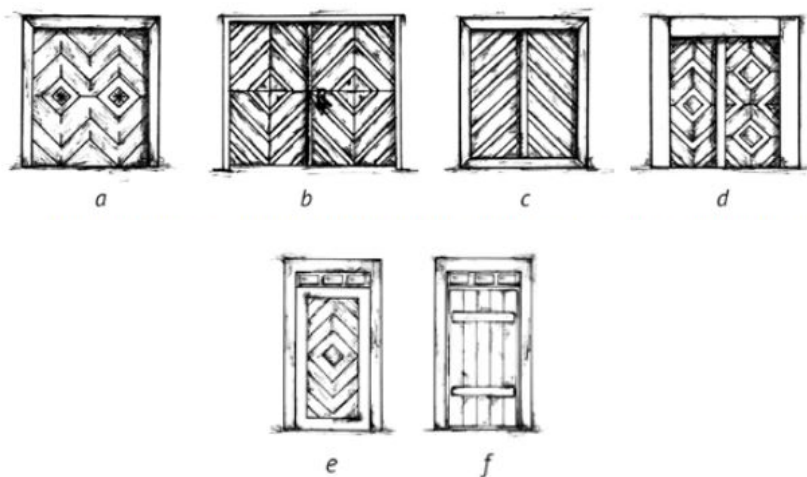
Volks-Typen der Kurischen Nehrung.

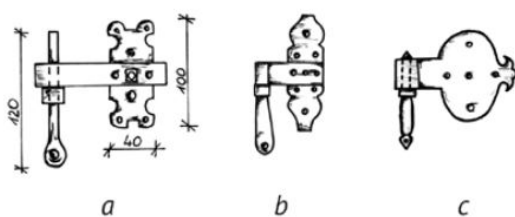
19. att. Dzīvojamās ēkas lievenis, divviru ārdurvis ar ornamentāli rotātu durvju aplodu un vertikālu dēļu un latu fasādes apdari, ~1930. gadi (BAOšt [46374]).

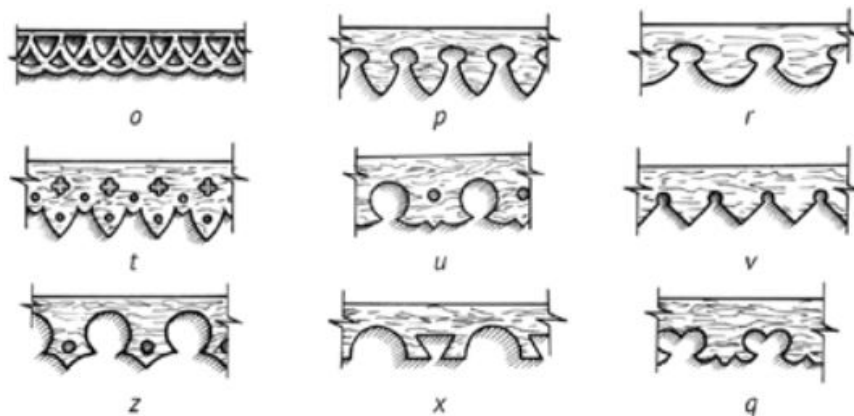
20. att. Dzīvojamās ēkas ieejas durvis, Nida. Divviru ārdurvis, ko veido vertikāli štatņi, kas vienlaikus štendere, durvis ar slīpi kārtotu dēļu apdari, fasāde nav apšūta ar dēļiem, ~1927-1930. gadi (BAOšt [46335]).

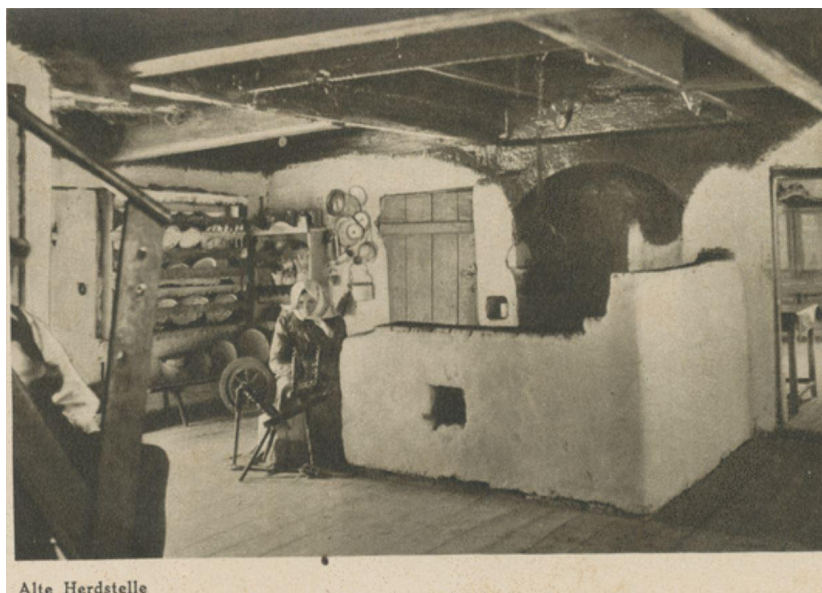
21. att. Ārdurvju risinājumi Nidā (augšējā rinda) un Pērvelkā (apakšējā rinda) (Demereckas 2011: 514).

22. att. Logu eņģes: a, b - Jodkrantē, c - Preiļos (Demereckas 2011: 514).

23. att. Daži vējdēļu veidi: o, p, r, t - Jodkrantē, u, v, z, x - Nidā, q - Preiļos (Demereckas 2011: 516).

Alte Herdstelle

24. att. Dzīvojamās ēkas pavarda vieta ar mūri, kas norobežo ēdiena gatavošanas vietu no pārējās telpas, ~1930. gadi (BAOšt [51402]).

Rüche in einem kurischen Fischerhause.

25. att. Dzīvojamās ēkas pavarda vieta ar mūri, kas norobežo ēdiena gatavošanas vietu no pārējās telpas, ~1900-1928. gadi (BAOšt [118401]).

22289 Fotograf u. Verlag v. R. Minschhoff, Tilsit.

Sonntag im Fischerhause.

Gruss
von der Kurischen Nehrung.

26. att. Dzīvojamās ēkas ištaba, ~1889-1902. gadi (BAOšt [4837]).

27. att. Dzīvojamās ēkas dzīvojamā istaba, ~1925-1935. gadi (BAOš [51401]).

28. att. Kūts (šallis) zvejnieku sētā Rasītē, ēkas korē stiprināts vimpelis (BAOš [76396]).

29. att. Zivju kūpināšanas kašte (BAOš [72386]).

Dokumentārā lapa

Maģistra darbs “Kursenieku valodas leksika: zvejnieku sēta un tās elementi” izstrādāts LU Humanitāro zinātņu fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Ilze Rudzāte _____
/paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītājs: Dr. Hum. Edmunds Trumpa _____
/paraksts un datums/

Recenzents: _____
/paraksts un datums/

Recenzents: _____
/paraksts un datums/

Darbs iesniegts Latviistikas un baltistiķas nodaļā _____

Dekāna pilnvarotā persona: _____

Darbs aizstāvēts maģistra gala pārbaudījumu komisijas sēdē _____

Protokols Nr. _____, vērtējums _____

Komisijas sekretārs: _____
/paraksts /